

KWS

ZIVLJENJE NISO LE BESEDE

WWW.MOBITEL.SI

Aerodrom Ljubljana

JUNI 2005 št. 70 cena 900 SIT

Plačilo plačano pri posli 1102 Ljubljana

9 771318 325772

KJE PA JE VAŠ KREDIT DOMA

Banka Koper d.d., Pristaniška 14, 6502 Koper, tel.: 05/ 666 1 000, www.banka-koper.si

Poslovna enota Sežana

Partizanska 50,
6210 Sežana

tel.: (05) 72 83 500

Agencija Komen

Komen 78,
6223 Komen

Agencija Kozina

Istrska ulica 11,
6240 Kozina

Agencija Divača

Ulica Albina Dujca 2,
6215 Divača

Poslovna enota Postojna

Tržaška 2,
6230 Postojna

tel.: (05) 72 83 400

Agencija Pivka

Kolodvorska 14,
6257 Pivka

Agencija Kremenca

Rožna ulica 1a,
6230 Postojna

Poslovna enota Ilirska Bistrica

Bazoviška 18,
6250 Ilirska Bistrica

tel.: (05) 71 43 600

Agencija Trnovo

Gregorčičeva cesta 22,
6230 Ilirska Bistrica

Agencija Podgrad

Podgrad 96,
6244 Podgrad

Aerodrom Ljubljana

Dober začetek vaših potovanj!

www.lju-airport.si

Amsterdam	Dublin	London	Podgorica	Split
Beograd	Dunaj	Moskva	Praga	Tel Aviv
Berlin	Frankfurt	München	Priština	Tirana
Bruselj	Istanbul	Ohrid	Sarajevo	Zürich
Budimpešta	Kopenhagen	Pariz	Skopje	...

Sočne tanke rezine, kot pravkar narezane.

KRAS

Narezani in v kontrolirani atmosferi pakirani izdelki ohranjajo nespremenjeno kakovost, sočnost, aromo in okus, hkrati pa je odpiranje embalaže sila preprosto. Priporočamo vam, da embalažo odprete in jo pustite na sobni temperaturi nekaj minut pred uporabo.

Izbirate lahko med štirimi različnimi narezki, ki so v trajnem programu, novost pa so narezki kuhanega pršuta, prešane mesne slanine, pizza plečke in zavite hamburške slanine.

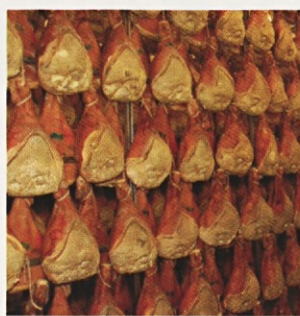
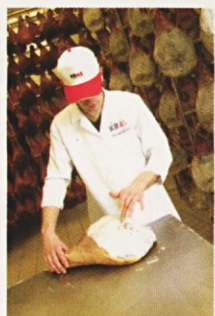
KRAŠKI PRŠUT

Vredno je čakati!

"Dodali smo mu samo sol in čas,"
s ponosom zatrjujemo.

Kljub tehnološkim novostim, smo namreč ohranili klasičen način proizvodnje te dobrote.

Pri soljenju ne uporabljamo konzervansov. Samo sol, čist zrak, burja in skrben nadzor mojstrov pripomorejo, da si po dvanajstih do šestnajstih mesecih zorenja lahko z užitkom odrežete to zares okusno, rubinasto rdečo in sočno rezino zapeljivega vonja.

NOVO!

Pet gotovih narezkov, ki jih
je bilo doslej moč kupiti le
v delikatesi.

Ko jo boste poskusili, boste ugotovili zakaj ne želimo prebtevati narave. Splača se čakati!

Pršut vsebuje majhno količino soli in maščob in je bogat z vitamini in minerali. Zaradi razgrajenih beljakovin je lahko prebavljiv in ima visoko hranilno vrednost.

Njegova beljakovinska sestava je celo boljša od svežega mesa, saj se pri svežem mesu precej proteinov izgubi pri kuhanju.

Zaradi razgrajenih beljakovin je lahko prebavljiv in ima visoko hranilno vrednost.

Kras d.d., Šepulje 31, 6210 Sežana, Slovenija
Tel.: +386 5 731 0 303, Fax: +386 5 731 0 327,
e-mail: info@kras.si

Slika na naslovnici:
Ob osemdesetletnici
akademskega slikarja in grafika
Vladimirja Makuca:
Pokrajina z ženo II, 1989,
barvna suha igla, velikost 44,7x31,7 cm;
fotografija: Lado Mlekuž.
Glej sestavek na str. 42!

Založniško podjetje
MEDIACARSO d.o.o.

Telefoni revije Kras:
01/421 46 95, 01/421 46 90
05/766 02 90

Fax:
01/421 46 95, 05/766 02 91
E-mail: media.carso@siol.net

Kras, revijo o Krasu in kraških pojavih
ter značilnostih krasa doma in na tujem,
izdaja podjetje Mediacarso, d.o.o.,
Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana
Telefon: (+386) 01/421-46-95,
(+386) 01/421-46-90;
fax: (+386) 01/421-46-95
E-mail: media.carso@siol.net
Glavni urednik: Lev Lisjak
Odgovorna urednica: Ida Vodopivec-Rebolj
Sodelavka: Marjeta Privšek
Naslov: Uredništvo revije Kras:
p.p. 17, 6223 Komen;
telefon: (+386) 05/766-02-90
fax: (+386) 05/766-02-91
Maloprodajna cena z 8,5-odstotnim DDV
900 SIT, 4 EUR, 4,5 \$
Naročnina za šest zaporednih števil
z 8,5-odstotnim DDV in s pošto dostavo
na naročnikov naslov v Sloveniji 7.000 SIT,
na naročnikov naslov v tujini
10.000 SIT, 45 EUR, 50 \$
Transakcijski račun pri NLB:
02010-0089675302
Devizni račun pri NLB, podružnici
Ljubljana-Center, Trg republike 2,
Ljubljana: 010-27620-896753/9
SWIFT coda: LJBA SI 2X
Fotografije: Agencija Mediacarso
Nenaročenih rokopisov in fotografij
uredništvo ne vrača.
Ponatis ali povzemanje prispevkov iz revije
Kras je dovoljeno urednikovim soglasjem
in z navedbo vira.
Mednarodna standardna serijska številka:
ISSN 1318-3257.
Naklada: 4000 izvodov
Revija Kras sofinancirajo
Ministrstvo za kulturo,
Ministrstvo za kmetijstvo,
gozdarstvo in prehrano

Vsebina

JUNIJ 2005, št. 70

Uredništvo	UVODNIK	4
Dr. Vasko Simoniti	NE BO NAM TREBA ZABARANTATI KRALJESTVO ZA KONJA	5
Akad.prof. dr. Matjaž Kmecl	KULTURNI POMEN J.V. VALVASORJA ZA SLOVENCE	8
Akad.prof. dr. Andrej Kranjc	KAKO NASTAJA IN IZGINJA CERKNIŠKO JEZERO?	12
Uredništvo	EKOLOŠKO METEOROLOŠKA POSTAJA MEDNARODNEGA POMENA	18
Davorin Vuga	MOŽNA POVEZANOST S SAGO O ARGONAVTIH	20
Akad.prof.dr. Ivan Gams	KRAS JE NAJVEČJI KEMIČNI LABORATORIJ NA SVETU	24
Venčeslav Černic	ŽELIM SI, DA GRAD RUBIJE POSTANE V SODOBNI ZDRUŽENI EVROPI STIČIŠČE POVEZOVANJA!	28
Revija Kras in Unicommerce iz Logatca	KOSILNICE ZA KOŠNJO TRAVNATIH POVRŠIN	38
Jasna Božac	SPODBUDNI DOSEŽKI MAVCA IN ŠTEMBERGERJA	40
Nelida Nemec	SLOG, ROMANTIČNO ZAZRT V PROPADAJOČO ARHAIKO KRAŠKEGA OKOLJA	42
Iztok Ilich	SLOVENSKE MLEKARICE V TRŽIČU	44
Prof. Neda Abram v pogovoru s prof. Bojanom Pavletičem	BREZ SLOVENSКИH ŠOL BI NAŠE MANJŠINE DEJANSKO NE BILO VEČ!	46

Uvodnik

KULTURNA IN NARAVNA DEDIŠČINA

Ta izdaja Krasa je skoraj v celoti namenjena kulturni in naravni dediščini slovenskega krasa, poudarjeni pa so Kobilarna Lipica, J. V. Valvasor in Cerkniško jezero, Park Škocjanske jame, prenova gradu Rubije ob izlivu Vipave v Sočo in njegov lastnik Venčeslav Černic, akademski slikar in grafik Vladimir Makuc in Tržačanka prof. Neda Abram.

Ob 425-letnici Kobilarne Lipica je minister za kulturo dr. Vasko Simoniti v optimističnem in spodbudnem slavnostnem govoru na slovesnosti 19. maja 2005 v Lipici poudaril: »... **Ne bo nam treba zabarantati kraljestvo za konja...**«. Poudaril je odločitev slovenske vlade, ki bo na ravni Evropske unije storila vse, da Kobilarna Lipica spet pridobi za lipicanca izvirne rodovne knjige, da bo za kobilarno izdelan in sprejet jasen razvojni program, ki bo s celovito in sistematično prenovo celotnega kompleksa Lipici povrnil nekdanji sijaj ter vsemu Krasu s povezavo vseh njegovih vrednot v enkratni muzejski sistem morda celo nekaj več kot »samo« cesarski blišč. Akademik prof. dr. Matjaž Kmecl je na Simpoziju Slovenske matice o Valvasorju 5. aprila 2005 odgovoril na vprašanje, kakšen je **Kulturni pomen J. V. Valvasorja za Slovence** in našega velikega polihistorja postavil ob bok Primožu Trubarju.

Kako nastaja in izginja Cerkniško jezero? je drugi prispevek akademika prof. dr. Andreja Kranjca z Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU iz serije razprav, objavljenih v monografiji o Cerkniškem jezeru »Jezero, ki izginja«. Bralec zve za velikosti Cerkniškega jezera, kako to nastaja in z odtekanjem vode prehaja v Cerkniško polje in kaj vse so okoličani ter strokovnjaki s tem jezerom že nameravali storiti. Nova avtomatska **ekološko meteorološka postaja mednarodnega pomena** je velika raziskovalna pridobitev Parka Škocjanske jame in slovenskega krasoslovja, so na njeni otvoritvi 10. maja 2005 poudarili minister za okolje in

prostor **Janez Podobnik**, generalni direktor Agencije RS za okolje dr. **Silvan Žlebir** in direktor JZ Park Škocjanske jame **Albin Debevec**. Konservatorski svetovalec z Ministrstva za kulturo **Davorin Vuga** piše o antični predstavi Hadovega podzemlja v Škocjanu pri Divači in na tej osnovi razmišlja za bralce revije Kras, kakšna je **možna povezanost s sago o Argonavtih**. Akademik prof. dr. **Ivan Gams** pa odstira marsikaj manj poznane v prispevku **Kras je največji kemični laboratorij na svetu** in bralcu pojasnjuje, zakaj in kako je relief Krasa kombinirani proizvod tektonike in kemičnega laboratorija.

»Želim si, da grad Rubije postane v sodobni združeni Evropi **stičišče povezovanja!**« pripoveduje o svoji dolgoletni želji podjetnik in lastnik **Venčeslav Černic**, Slovenec z Vrha sv. Mihaela (s. Michele del Carso) na samem zahodnem robu Goriškega Krasa v Italiji. Uresničuje svoje sanje iz mladeniških let in z veliko predanostjo ter zvest načelom spomeniške stroke obnavlja grad Rubije blizu izliva Vipave v Sočo, to je pri Sovodnjah. V obnovo grajskega kompleksa za sodobne turistične storitve visoke kakovosti, v ureditev mogočne vinogradniške kmetije na bližnji planoti Ušje in v gradnjo sodobne podzemne vinske kleti z enoteko ter z manjšim muzejem prve svetovne vojne v kavernah blizu vasi Vrh sv. Mihaela je vložil svoj denar in bančna posojila, država pa mu po končanih gradbenih fazah vrača vložek, oplemeniten z bančnimi obrestmi.

Za urejanje krajine in urejen videz domačij predstavlja **Unicommerce**, d.o.o., iz Logatca **nekaj kosilnic za košnjo travnatih površin**. **Jasna Božac** iz Kobilarne Lipica poroča z 21. mednarodnega tekmovanja FEI za svetovni pokal v dresurnem jahanju: **Spodbudni dosežki Mavca in Štembergerja**.

Slog, romantično zazrt v propadajočo arhaiko kraškega okolja je sestavek umetnostne zgodovinarke **Nelide Nemec** o ustvarjalnosti akademskega slikarja in grafika **Vladimirja Makuca** ob njegovi osemdesetletnici. O necenjenem, a neprecenljivem prispevku Kraševk k ohranitvi slovenstva v knjigi **Slovenske mlekarice v Trzinu** piše urednik in publicist **Iztok Ilich**. To izdajo revije pa končuje publicist prof. **Bojan Pavletič** iz Trsta. Ob šestdeseti obletnici obnovitve slovenskih šol po drugi svetovni vojni na Tržaškem se je pogovarjal s Tržačanko prof. **Nedo Abram**. Poudarila je: **Brez slovenskih šol bi naše manjšine dejansko ne bilo več!**

Uredništvo

JUBILEJ KOBILARNE LIPICA

**Govor ministra za kulturo dr. Vaska Simonitija
ob 425-letnici Kobilarne Lipica**

NE BO NAM TREBA ZABARANTATI KRALJESTVO ZA KONJA

Kobilarna Lipica in poznavalci ter ljubitelji lipicancev slavijo letos 425- obletnico ustanovitve tega nacionalnega kulturnega in naravnega spomenika. Devetnajstega maja 1580 je avstrijski nadvojvoda Karel II. kupil na Krasu posestvo Lipica in na njem ustanovil kobilarno. Njen prvi upravnik je bil domačin Franc Jurko*.

Divaški župan Rajko Vojtkovszky, dr.med.vet., in direktor JZ Kobilarna Lipica je na osrednji slovesnosti 19. maja 2005 ob obletnici nastanka kobilarne v pokriti prireditveni jahalnici v kratkem orisal pomen kobilarne in vzreje lipicancev ter svoj kratek otvoritveni nagovor sklenil, da so lipicanca sooblikovali konji andaluzijec, luzitanec in navarec, osnovo pa mu je dal domač kraški konj. Kraški človek je z lipicancem postavil spomenik, katerega veličina je to, da je živ, produktiven in aktiven.

Slavnostni govornik na slovesnosti je bil minister za kulturo dr. Vasko Simoniti. Njegov govor v celoti objavljamo v nadaljevanju. V slovesnosti pa so nastopili s kulturno-umetniškim programom igralka Danijel Malalan in Peter Musevski, operna pevka Nataša Kranjc in ljudska pevka Ljuba Jenče, Kvartet čelistk in Godalni kvartet Ljubljana, baletni plesalci iz Ljubljane ter lipiški lipicanci, vprege in konjeniki. Slovesnost je režiral Njegoš Maravič, scenarij je domislil Tomaž Letnar, scenografijo je zasnoval Ivo Koritnik, koreografija prireditve pa je bila delo Vojka Vidmarja.

Uredništvo

Minister za kulturo dr. Vasko Simoniti - Foto B. Velikonja, Dnevnik, Ljubljana

Spoštovane dame, spoštovani gospodje, zbrali smo se tukaj, v Lipici, v osrčju našega Krasa, da proslavimo 425-letnico naše častitljive kobilarne, ki je hkrati tudi najstarejša priča organizirane konjereje v Evropi. Visoki jubilej je hkrati priložnost, da se ozremo okrog sebe in zavemo globljega bista kraške pokrajine. Si moremo predstavljati, kakšna skrivna moč je v sestavi te zemlje, da iz istega trsa nastane enkrat refošk in drugič teran, če smo že pri vinu! Ista kul-

tura na drugi zemlji odgovori s tako žlahtno razliko. Mar ni ravno v teh drobnih razlikah, ki jih izzove okolje, bistvo kulture? Skozi preprosto tektoniko kraških oblik lažje dojamemo ne samo moderni tradicionalizem Lojzeta Spacala, temveč celo Černigojev abstraktni konstruktivizem ali Kosovelove konse. Za Petra Handkeja je Kras mesto, kakor zapiše v romanu Ponovitev, kjer bi bilo mogoče preživeti celo atomsko kataklizmo. Dvignimo pogled in se čez to pokrajino brinja in ruja skozi redke drevorede

lip, javorja in maklena zazrimo na jase, ki so paša ne samo za iskrive oči, temveč za iskre črno bele konje! Bel konj tu ni samo prikazen iz sanj, niti vir pesniškega navdiha, kakor Pegaz, ali simbol vojaške moči, kakor Bukefal Aleksandra Velikega. Priznajmo si s Kocbekom, da so lipicanci iz Lipice najlepša živa priča, kako skrivnostno sta spojena narava in zgodovina!

O lepoti in vzdržljivosti kraških konj govorijo zgodovinski viri že od vekomaj. Habsburški nadvojvoda Karel, brat

JUBILEJ KOBILARNE LIPICA

Simfonija kvarteta čelistk
in ples lipicancev
v prireditveni pokriti jahalnici
19. maja 2005

cesarja Maksimiljana II., ki je špansko jahalno šolo preselil na Dunaj, je v letu 1580 povlekel pravo potezo, ko je po prvih dokaj bledih poskusih cepljenja konjereje na Češkem, izbral Lipico, da bi rešil čast ne samo lastne dinastije, ki se je delila na avstrijsko in špansko vejo, temveč kar evropske konjereje. Težke besede morda niso pretirane, kajti bil je res že skrajni čas, v kritičnem trenutku, v letu največje špansko-portugalske prekomorske ekspanzije v zgodovini, je na drugi strani pospešeno propadala dotlej najbolj razvita španska vzreja konj. Kajti najmočnejši vladarji starega sveta, zazrti daleč v nove svetove, so bolj kot na konje stavili na ladje, včasih res polne suhega zlata. Vzdušje tistega časa je nekaj desetletij kasneje v Don Kihotu briljantno opisal Cervantes, ki je razkoraku med poveličevanjem zunanje predstave propadajočega viteštva in oslabele notranje moči, postavil spomenik v Rosinantu, v tem omaganem konju viteza žalostne podobe. V razpoko med ideali in stvarnostjo - Dulcinejo iz Tobosa in mlini na veter, temi vetrnimi elektrarnami navidezne resničnosti, okoli katere se je opotekal novoveški subjekt - se je ujelo nekaj stoletij evropske zgodovine.

Da bo iz križanja španskih in kraških konj v mediteranski klimi našega Krasa zrasel tako dolgoživ paradni konj, verjetno ni slutil niti najbolj zaslužni, prvi upravitelj kobilarne, Slovenec Franc Jurko, ko je pet let po odprtju v poročilu obvestil dunajski dvor, da je nadaljnji razvoj kobilarne zagotovljen. Dva ključna mejnika, ki sta utrdila obstoj kobilarne, kobilarniški red, ki ga je sredi 17. stoletja izdal cesar Leopold I., in španska dvorna jahalna šola, ki jo je v prvi polovici 18. stoletja ustanovil cesar Karel VI., sta nam lahko zgleden primer - na eni strani strokovni uvid, na drugi strani odpira-

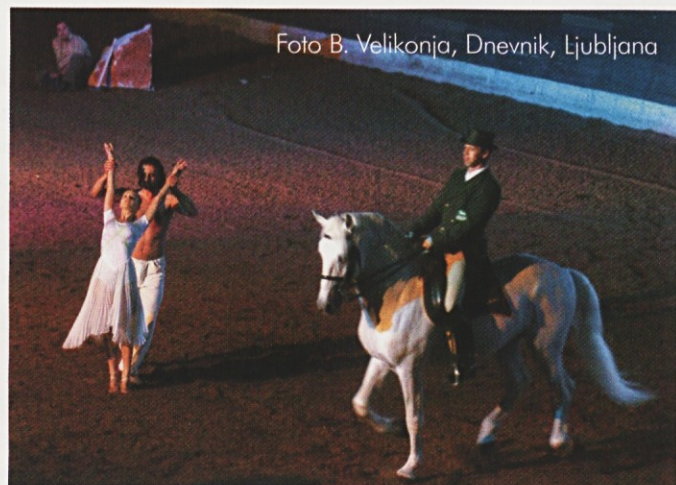

Foto B. Velikonja, Dnevnik, Ljubljana

Foto B. Velikonja, Dnevnik, Ljubljana

nje prostora - za reševanje kobilarne tudi danes, na začetku novega tisočletja, ko imamo prvič v svoji zgodovini samostojno državo tudi Slovenci.

Kako so gledali na lipicance in Lipico avstrijski cesarji, nam lepo pokažejo klasična platna Georga von Hamiltona, katerega razstavo odpiramo danes. Kako pa vidimo lipicance Slovenci danes? V Levstikovi zgledni povesti, ki jo najbolj nazorno nosimo v spominu skozi Kraljeve ilustracije, ni presenetljivo, da Martin Krpan na kraški poti zbere nečloveško moč in umakne svojo kobilico pred drvečimi lipicanci cesarske kočije. Osupljivo je, kar je razjezilo že Ivana Cankarja, da Martin Krpan, naš Don Kihot in Sančo Pansa v eni osebi, potem ko premaga Brdavsca, reši cesarstvo, želi postati »koncesionirani kontrabantar«.

Res smo si kasno izborili državo, toda to ne more biti izgovor, da se po zgledu junaka iz naše zgledne povesti celo na svoji zemlji še vedno preradi umikamo večjim kočijam. Če nočemo, da bi nam od tranzicije ostal predvsem tranzit, po Krasu pa krš, je čas, da začnemo misliti s svojo glavo, če hočemo voditi lastno državo.

Z zakonom o Lipici je slovenska država leta 1996 zavarovala in omogočila razvoj kobilarne kot enotnega posestva na jugozahodnem robu Slovenije. Program varstva in razvoja se je potem sprejemal predolgo, da ne bi to slabo vplivalo na ustvarjalno vzdušje v Lipici. Zato smo se v vladi odločili, da na ravni Evropske unije storimo vse, in spet pridobimo izvirne rodovne knjige. Izdelali bomo jasen program in skupaj z vami, ki ta prostor najbolj poznate, ker tukaj živite in delate, potegnili tistih nekaj ključnih potez, da se skozi celovito in sistematično prenovno celotnega kompleksa Lipici vrne

nekdanji sijaj in vsemu Krasu s povezavo vseh njegovih vrednot v enkratni muzejski sistem pa morda celo nekaj več kot »samo« cesarski blišč.

Če bomo Lipico reševali skozi vizijo kraške celote, lipicanci ne bodo samo »dodana vrednost«, temveč resnična dodatna razsežnost na pravih kulturnih poteh te izjemne pokrajine.

V času, ko je paradni konj Evropske unije »Air bus«, lahko v turizmu donkihotski »jet set« in sančopansovski »easy jet« povežemo prav s kulturo. Ne bo nam treba več zabarantati kraljestvo za konja; dovolj bo, če spet odpremo Lipico za lipicanca in podpremo Kras skozi njegov najlepši okras.

Skozi novo vizijo trajnostnega razvoja in mehkega kulturnega turizma s povezavo vseh vidikov kulturne in naravne dediščine, z nadzemskimi in podzemskimi lepotami, trgi in vasm, borjači in vrtačami, gaji in jasami Lipica sredi Krasa spet lahko postane pojem, skozi katerega se na nov način prepozna vse. Ne samo velik paradni konj, temveč tudi mala lipa, lipica, ki ji je konec koncev na samem začetku dala tudi ime.

Opomba

* O Kobilarni Lipica in lipicanu preberi v reviji Kras: Humar, Izток, 2000: Kako in kdaj je nastal lipicanec, št. 41, str. 14-15, Ljubljana

Humar, Izток: Za lipicanca uvesti lastno izvorno knjigo, št. 43, str. 8-9, Ljubljana

Praček, Aleš, 2005: Lipicanski konj - lipicanec, št. 61, str. 10-14, Ljubljana

Skupina avtorjev, 2003: Okrogla miza o Lipici - tematska izdaja revije Kras št. 62, 60 strani, Ljubljana

dr. Vasko Simoniti, minister za kulturo Republike Slovenije

Uvodno predavanje na simpoziju Slovenske matice o Valvasorju

Slovenska matica v Ljubljani je 5. in 6. aprila posvetila simpozij Janezu Vajkardu Valvasorju. Udeležence je pozdravil predsednik Slovenske matice Joža Mahnič. O Valvasorjevem zgodovinskem pomenu je spregovoril akademik prof. dr. Matjaž Kmecl, novejša spoznanja o Valvasorju je predstavil dr. Branko Reisp, kaj sodijo o J.V. Valvasorju, je govorila mag. Bojana Rogelj Škafar, o živalstvu in rastlinstvu pri Valvasorju je spregovoril akademik prof. dr. Matjaž Gogala, risarski opus J.V. Valvasorja pa je likovno označiti Lojze Gostiša. O tiskarskih tehnikah pri Valvasorju je govorila mag. Martina Orehovec, objavo J.V. Valvasorja o litju tenkostenskih ulitkov sta predstavila prof. dr. Milan Trbižan in doc. dr. Primož Mrvar, o Ivanu Vajkardu Valvasorju in Istri je govoril akademik dr. Josip Bratulič, s temo Ob prevajanju Valvasorja pa je simpozijiški del sklenil prof. Janko Moder. Udeleženci so si ogledali tudi Valvasorjev grad Bogenšperk, v Dolenjem jezeru Keбетovo maketo Cerkniškega jezera in si pod vodstvom akademika prof. dr. Ivana Gamsa ogledali še Cerkniško jezero.

Za to izdajo revije Kras je priredil svoj simpozijiški prispevek dr. Matjaž Kmecl, v naslednji pa bomo predstavili simpozijiško razpravo Matjaža Gogale.

Uredništvo

KULTURNI POMEN J. V. VALVASORJA ZA SLOVENCE

Matjaž Kmecl

Prevladujoči pogledi na J.V. Valvasorja, še posebej na *Slavo Vojvodine Kranjske*, se zadovoljujejo z ugotovitvami o piščevi domoljubnosti kot začetnem in končnem smislu vsega, kar je počel. K temu je seveda največ pripomogel kar Valvasor sam, saj je domovinskost ob sleherni priložnosti oznanjal in slavil - in to tako zelo, da so v njeni senci ostajali vsi drugi poudarki premnogokrat komaj razpoznavni. - Že kar prvih nekaj stavkov uvodnega posvetila *Slave vojvodine Kranjske* deželnim stanovom je za to značilnih:

»Ako je pošten rodoljub dolžan časti svoje domovine v vseh potrebnih primerih kri in življenje, ji je dolžan v prav ničmanjši meri služiti s peresom, da v svetu pri vsaki priložnosti zaslovi. Ta čast, pravim, zavezuje ne le orožje, ki ga nosimo ob strani, ampak tudi tisto, ki ga nosimo za ušesom, namreč pero, če smo oboje vajeni sukati. Zakaj prav ista narava, ki nam je vsadila ljubezen do domovine, nam je naklonila tudi najrazličnejše možnosti za pospeševanje njene slave ter nam naložila dolžnost, da ji z vsemi močmi služimo. Zategadelj moramo domovino ljubiti in spoštovati tako kakor starše. Da, če postava preučnega Platona v tem kaj velja, bi morala domovina glede ljubezni imeti prednost pred očetom in materjo«.

Teh nekaj besed prinaša ob malo natančnejšem branju dvojce sporočil: najprej o zavezujočih domovinskih dolžnostih, potem pa prepričanje, da je ljubezen do domovine stvar narave, in to tako zelo, da je celo močnejša od ljubezni do matere oziroma staršev kot najintimnejšega oziroma najnaravnejšega čustva. Valvasor je torej domoljubju in vsemu delu, ki iz njega izvira, že uvodoma dodal nekakšno metafizično upravičenost: je nekaj, kar tiči v ozadju vsega - bodisi da je to tako ali drugače razumljena *narava*, bodisi (po

mного kasnejšem Prešernu) *to Pan/vesoljni gospodar*, v religijah takšen ali drugačen *Bog* - skratka aksiom, iz katerega izvira vse in se vanj vse spet tudi vrača. Torej je domoljubnost oblika globokega naravnega ali že kar metafizičnega nagona, na robu religioznosti. Bistvo vsega, v omenjenih uvodnih stavkih imenovano *narava*, narekuje vrednote in nalaga dolžnosti - predvsem oznanjanje odličnosti sveta, kakršen je po božji volji oziroma po volji *narave*. Pri tem ne gre samo za naravo, kot smo je navajeni pojmovati v njenih »živih« in »neživih« stanjih, temveč za vse do zadnjega, tudi za vse človeško in civilizacijsko.

Tu se kaže spomniti Trubarjevega sklicevanja (čeprav bolj ali manj neizrecnega) na svetega Pavla in njegovo zatrjevanje, da je tudi sleherni jezik, tudi slovenski, ki ga vendar govori zelo malo ljudi in je neugleden, božja stvaritev; da torej ni pomemben po številu ljudi, ki ga govorijo, temveč po svoji božjosti; te pa ni mogoče razumsko utemeljevati, temveč je treba samo verovati vanjo; ni se treba spraševati glede njegove upravičenosti, temveč nasprotno, storiti vse za njegovo ohranitev, rabo in razcvet; Bog je v svoji neskončni pravičnosti že vedel, zakaj ga je sploh ustvaril. Vsemogočni prav zato tudi noče, da se nanj verujoče obračamo v kakem drugem, nesvojem jeziku, temveč samo v jeziku, ki nam ga je dal in ki je naš edini pravi jezik. - S tem je Trubar zaobšel merilo kolikosti in občutkov o (ne)smotnosti, kar je slejkoprej nadloga vseh »malih« jezikov. - Gre za težavo, s katero se tako ali drugače, v glavnem neuzaveščeno, ukvarja tudi današnja jezikovna zavest; celo jezikoslovje, kadar skuša gledati na jezik »tržno« - trg je pač zmeraj vezan na kolikosti; majhne skupnosti, kakršna je slovenska, po tej logiki na njem nimajo

Janez Vajkard Valvasor, avtor znamenite *Slave vojvodine Kranjske*. - Sodobni avtorjev portret v popolni vojni opremi. V okviru so poleg imena našeta Valvasorjeva posestva in njegova služba, to je stotnik dolenskih pešcev, ter članstvo angleške Kraljevske družbe. Spodaj je Valvasorjev grb. Zgoraj na levi je astrolabium ali zvezdomer, na desni pa globus. V ozadju na levi je z bobnom, puškami itd. poudarjeno Valvasorjevo vojaško delovanje, na desni s knjigami in zemljepisno karto pa njegovo učenjaško delo. Posvetilo pod podobo pa pravi: Kdor si že tu, poglej, pa boš z mano potrdil. / Češ, podoba le-ta slavnega kaže moža. / Star odlikuje ga rod, krasi ga sijajna vrlina, / hvali njegovih zaslug meč je glasnik in pero. / Trop pamaški, Apolon celó ga zavida očitni; / kak je in kolikšen mož, dela njegova uče! - Najponižneje posveča in poklanja Matija Greischer, bakrorezec na Dunaju. Prevedel Anton Sovré.

česa iskati; utemeljujejo se zato lahko samo preko-fizično, metafizično, aksiomatsko. - Z neprevelikimi zadržki je mogoče reči, da je bil Trubar prvi, ki je ta notorični problem slovenskega obstajanja dojel in ga skušal odkompenzirati.

Drugi bi lahko bil po prej povedanem Valvasor - čeprav na nekoliko drugačni, nereligiozni, »domoljubni« ravni. - Pri tem je seveda precej vseeno, ali ga je vodil nacionalni ali lokalni, deželni patriotizem, kot se rado tehta in modruje. Vodilo ga je pač prepričanje, da so stvari take, kakršne lahko empirično zaznavamo, in da bi bil velik greh, če bi njegova rodna dežela ob vsej svoji majhnosti in pozabljenosti ostajala še naprej brezimno neznana, in to celo po nemarnosti svojih lastnih ljudi; zato jo je sklenil podrobno popisati, porisati in svoje ugotovitve razširiti po svetu s tiskom. - Skoraj vse baročne zgodovinarske marnje je zato - tako ugotavlja že Rupel - prepustil »učenu« Erazmu Francisciju, ta pa je v *Slavo* res natlačil obilje modnih »zgodovinskih« zgodb, opremljenih z »učenimi« ugibanji, ali so Kranjci sodelovali že pri zidanju babilonskega stolpa in podobnim. Ker se je v duhu baročnega časa zdelo, da takšna »oprema« povzdiguje delo in krepí slavo, jo je Valvasor pač dopuščal in Franciscija celo prosil, naj jo prispeva. - Sam pa je opazoval, zapisoval in zarisoval predvsem naravo sveta, kakršna je dosegljiva čutom in razumu. Izpod baročnih slogovnih naborkov se zato kar naprej oglašá duh, ki opazno presega baročnost in je pravzaprav že zelo blizu predmeščanskemu razsvetljenstvu.

Sto let pred francosko buržoazno revolucijo si je v tem smislu privoščil izjave, kakršne so bile pri nas modne šele v 19. stoletju. Ko je v dodatku k peti knjigi zapisal merila, po katerih je posvetil

pozornost znamenitim kranjskim piscem, je med njimi tudi tole:

»In ker človeka ne le kri, temveč tudi znanje in prizadevanje povzdigne, se ne samo izmed plemičev, temveč tudi izmed meščanov marsikdo povzpne do velike slave, tako da se često pojavijo imenitni ljudje, ki v duhovniškem ali posvetnem stanu s svojo izobrazbo znatne usluge store domovini in tudi njenemu najvišjemu poglavarju bodisi z zgovornim jezikom, bodisi s peresom, bodisi z bistrim umom ter v mnogih prevažnih zadevah pokažejo svojo vrednost in zvestobo. Izbor ... piscev pa (zato) obsegaj tako osebe visokega stanu in plemiče kakor tudi meščanske osebe«.

Narava, tako je mogoče razumeti njegovo stališče, pač ne ločuje ljudi glede na rodovnost ali vnaprejšnji stanovski status. Po svoji vednosti in znanju je torej popisal cel kup »krajnskih« piscev, od katerih je bil po »krvi« celo le malokateri gosposkega rojstva, najodličnejšo hvalo med njimi pa je sploh namenil prevajalcu biblije, plebejskemu protestantu Juriju Dalmatinu:

»Bil je uren, delaven, tvoren in učen mož, saj priča o tem njegovo delo in hvali mojstra. Jasno se vidi, s kakšno posebno pridnostjo, trudom in delom je spravil biblijo v slovanski ali krajnski jezik. Kaj takega srednje učena in nerodna ali čemerna glava nikoli ne bi bila mogla napraviti. Zategadelj tudi uporabljajo to biblijo še vsak dan,... ker nimamo nobene drugega krajnskega svetega pisma«. - V navedeni hvali Valvasorja nista ovirali ne stanovska nadrejenost ne pogostokrat poudarjeno katolištvo.

Nadalje je treba pomisliti, da je bilo v Valvasorjevih očeh večinsko kranjsko prebivalstvo z vsemi lastnostmi in slovenskim jezikom vred nekakšno naravno prebivalstveno stanje - najsi je bilo tako po naravi ali po božji volji (sicer pa je po tej logiki tudi narava božja stvaritev in je potemtakem vseeno, čemu reč pripisujemo). - Skoraj samoumevno je torej, da je kljub svoji etiketarni in stanovsko gosposki

nemščini spoštoval tudi jezik večinskega, »naturnega« prebivalstva, kot je ugotovil že Rupel; da je ta jezik (kranjsko slovenščino) imenoval *naš jezik*, da je skrbno zapisoval slovenska zemljepisna imena in podobne reči, da je svojega risarja Bartolomeja Ramschiessla ob neki njegovi risbi zapisal *Jernejček (ierneizhek schisselramer del - Jernejčka Šiselramerja delo)*, da si je eno od uvodnih počastitvenih pesmi k *Slavi* oskrbel v slovenščini, in podobnega več.

Domnevamo lahko še tudi to, da dominantnost nemščine v *Slavi* ni šla samo na račun njegove baronskosti in podobnih reči, temveč predvsem na račun temeljne namere, da to svojo ljubo, zakotno, od vseh pozabljeno, pa vendar tako imenitno domovnico priporoči zanimanju vsega sveta; njene slave preprosto ni mogel oznanjati v jeziku, ki se mu je zdel za kaj takega premalo izdelan, predvsem pa širni Evropi domala neznan in zato neumljiv.

Tu pa smo tudi že pri drugem temeljnem in pomalem zanemarjenem vprašanju v zvezi z Valvasorjem: poprotestantskemu vračanju k tisku, ki bi ga lahko imenovali uvajanje v predmoderno informacijsko družbo. Gre za družbo, ki ji povezovalnost zagotavlja široko dostopna mreža informacij; ta ji oblikuje zavest, narekuje vrednote in samoprepoznanost. Zato morajo biti najrazličnejše informacije kar najlaže in najširje dostopne. - Kot so

protestanti lahko o osebni veri, torej osebni, neposredniški odgovornosti do Boga, govorili samo pod pogojem, da verujoči ljudje vsak zase poznajo tudi temeljna krščanska besedila, in so v tem imenu uvažali množično tiskanje vsega, od abecednika, pesmaric, katekizma in slovnice do prevodov Svetega pisma, tako naj bi ljudje na pragu razsvetljske Evrope svojo (samo)zavest gradili samo na najširšem poznavanju naravnih danosti, katerih del so in ki jih je treba zato razumeti do največje temeljitosti.

Tisk se je torej zdel eden od osnov aktualne družbe. Tako v omenjenem uvodnem posvetilu k *Slavi* beremo Valvasorjevo prepričanje, da široka nevednost glede Kranjske ne obstaja zaradi morebitnega preziranja ali ošabnosti drugih do nje, temveč zaradi nepoučenosti. *Zakaj po drugih krajih se podvzajajo, da spravijo ogleda in branja vredne stvari in naprave čimprej v tisk, ter jih izročajo razpetim perutim daleč donečega svetovnega slovesa, Kranjska pa se je zadovoljila s tem, da bi bila opisovanja vredna, in je bolj gledala na to, kakor pa da bi se o njej veliko pisalo...* Trubarju je štel za posebno zaslugo, da je začel in izumil pisanje kranjsčine z latinskimi črkami in da je pripeljal tudi tiskarja na Kranjsko, namreč Janža Mandelca; - Mandelc je bil torej prvi, ki je v Ljubljani ustanovil tiskarno in gojil tiskarsko umetnost. - Podobno pri

Cerkniško jezero iz Valvasorjeve "Slava vojvodine Kranjske", 1689

zapisu o Schönlebnju, ki je pripravil deželne stanove, da so leta 1678 po Janezu Krstniku Meyerju, solnograškem tiskarju, dali napraviti v Ljubljani tiskarno, kjer so tiskali Deželno kroniko.

In končno je treba v tej zvezi opozoriti še na Franciscijev poudarek v kratki biografiji gospoda glavnega avtorja, to je Valvasorja, da je bil prvi, ki je spravil bakrorezce in bakrorez v deželo. Na lastne stroške jih je 12. aprila 1678 poklical na Bogenšperk - torej naj bi informiranje razširil iz besedne še na neposrednejšo, atraktivnejšo in seveda tudi sodobnejšo vizualno. Kasneje se je glede tega pohvalil še sam: *Bil sem tudi... prvi, ki je vpeljal v to preslavno vojvodino Kranjsko bakrotisk. - Izdelki iz njegove bakroreznice so bili za tisti čas atrakcija, deloma kot samostojna grafična umetnost, bodisi kot ilustracije, topografije ali zemljevidi, torej praktično informativni: ob tem pa še grbovna knjiga z več kot 2000 najrazličnejšimi grbi, obsežna ikonoteka, zajetna grafična zbirka v 18 debelih svežnjih oziroma zvezkih, od katerih se je žal 17. s portreti sodobnikov in Valvasorjevih sodelavcev sicer izgubil, drugi pa so skrbno hranjeni v Zagrebu (med njimi nadvse privlačna in sveža zbirka akvarelov kranjske flore in favne) in podobno.*

Grad Bogenšperk naj bi v znamenju takšnih vizij in dejavnosti postal nekakšna podeželska akademija, kakršne

so tisti čas bile sicer visoka evropska moda (Ljubljanska Akademija delavnih je nastala štiri leta po izidu *Slave*, 1693, v letu Valvasorjeve smrti in dokončnega obubožanja). - Erazem Francisci je graščino popisal kot redko in fascinantno središče znanja in umetnosti ter ta popis zaključil z zanosno ugotovitvijo, da se... zato... ta visoki grad Bogenšperk z vsemi častmi lahko ima za Parnas.

Tako bi bilo mogoče kulturno-zgodovinski pogled na Valvasorja strniti v sicer nekoliko presenetljivo ugotovitev, da je na svoj posebni in časovnim razmeram prilagojeni način potihem nadaljeval civilizacijsko izročilo naših protestantov iz 16. stoletja. Samoobrambno je - mogoče prav zato - poudarjal svojo katoliško lojalnost, v resnici pa je skušal svoj pogled na svet utemeljiti na nekakšnem naravoslovnem in temu podobnem empirizmu, torej na osebni izkušnji. Vse, kar je, obstaja po njegovem prepričanju kot narava, tudi vsa kultura; tudi jezik. Demokratizem, ki so ga protestanti neopazno uveljavljali v obliki osebne odgovornosti do Boga oziroma osebne vere, je izrecno prenesel celo v medstanovska razmerja, ki naj bi bila s

svojo zaprtostjo protinaravna - narava jih ne upravičuje. In končno je protestantsko izkušnjo s tiskom kot temeljem široke informiranosti, s tem pa tudi drugačnih, precej bolj demokratičnih družbenih razmerij, poprijel z vso energijo; prenesel jo je s cerkvenih tal na posvetna in ji dodal vizualizacijo.

Če po teh ugotovitvah postavimo Valvasorju ob bok še njegovega sedem let mlajšega sodobnika Janeza Svetokriškega oziroma Ivana Hrobata (po očetu morda celo Lanthierija), je mogoče med njima s presenečenjem ugotoviti opazno duhovno sorodnost: vse, kar sta počela, je bilo nekako veselo in radovedno zapisano tukajšnjosti; pod homiletičnim opleskom in baročno bižuterijo sta pri obeh kraljevala empiristični duh in spoštljivo upoštevanje vsega človeškega, tukajšnjega - seveda pri vsakomer po svoje - z obojim pa sta bila znatno dlje od preproste, krasitvene baročnosti, in že na pol pota do nove evropske duhovnosti 18. stoletja.

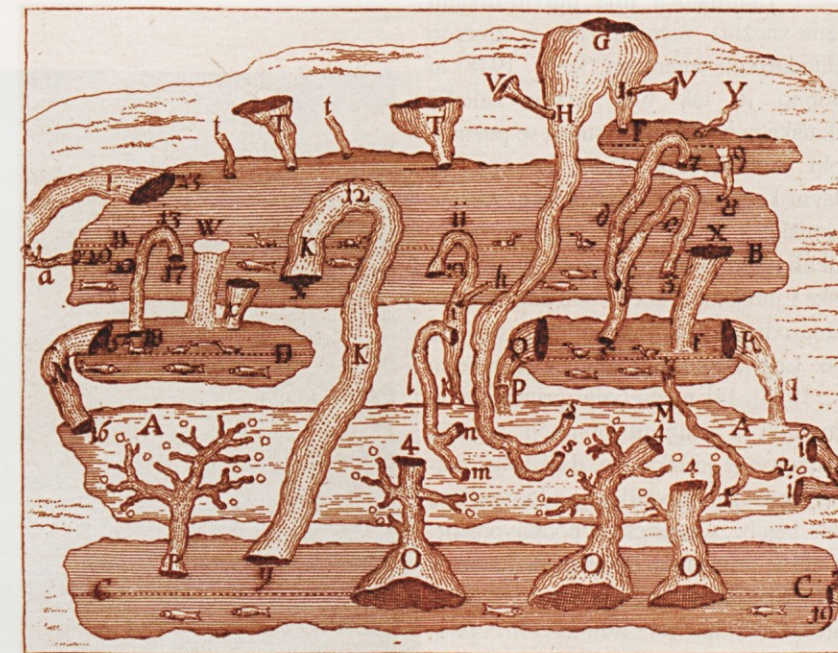
Akad. prof. dr. Matjaž Krnec, Ljubljana

Valvasorjeva razlaga, kako s sistemom nateg deluje Cerkniško jezero, vzeto iz *Slave vojvodine Kranjske*, v kateri je ob sliki pripis:

»Pokaz notranjega ustroja in vodnih poti na podobik«.

Glej sestavek akad. prof. dr. Andreja Kranjca na naslednji strani

»Kako nastaja in izginja Cerkniško jezero«!

»Jezero, ki izginja« - monografija o Cerkniskem jezeru

KAKO NASTAJA IN IZGINJA CERKNIŠKO JEZERO?

Andrej Kranjc

V 68. številki revije Kras smo predstavili raziskovalni prispevek akademika prof. dr. Andreja Kranjca iz postojanskega Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU »Kako je nastalo Cerknisko jezero, ki je bil leta 2002 objavljen v monografiji o Cerkniskem jezeru z naslovom »Jezero, ki izginja«. V uredništvu Alenke Gabersčik jo je izdalo Društvo ekologov Slovenije iz Ljubljane. Tokrat objavljamo iz iste publikacije Kranjčevo poročilo »Hidrološke značilnosti« Cerkniskega jezera oziroma Cerkniskega polja.

Uredništvo

Ljubljana ima pluvio-nivalni (dežno-snežni) rečni režim z zmerno mediteranskim odtenkom (Ilešič, 1948) in podobno je tak tudi režim zaledja Cerkniskega polja. Vpliv snega se pozna v visoki vodi meseca marca, ko sicer ni padavinskega viška. Hidrološko zaledje Cerkniskega polja bi v grobem lahko razdelili na tri hidrološka področja porečja kraške Ljubljane, kot so bila določena ob mednarodnem sledilnem poskusu leta 1976: Lož, Bloke in Cerknica (Žibrik in sod., 1976). Pri medsebojni primerjavi in primerjavi z drugimi območji porečja Ljubljane se je izkazalo, da Bloška planota izkazuje prevelike, nadpovprečne vodne izgube, Cerknica pa podpovprečne. To lahko pripišemo deloma razlikam v evapotranspiraciji (izhlapevanju, izparevanju), deloma pa domnevnim podzemeljskim dotokom oziroma odtokom.

Parameter	Lož	Bloke	Cerknica	Porečje
Površje (km ²)	185,03	47,05	241,70	1108,78
Padavine (mm)	1765,00	1604,00	1894,00	1797,00
Odtok (mm)	926,00	563,00	1507,00	1099,00
Odtok (103 m ³)	171,40	26,50	364,20	1218,10
Srednji pretok (m ³ /s)	5,43	0,84	11,54	38,60
Specifični odtok l/s (km ²)	29,30	17,90	47,70	34,80
Odtočni količnik	0,52	0,35	0,80	0,61
Evapotranspiracija (mm)	839,00	1041,00	387,00	98,00

Hidrološke značilnosti (1972-1975) izbranih območij v porečju Ljubljane (Žibrik in sod., 1976)

Glede na količino vode ima Cerknisko jezero 80% kraških in 15% površinskih dotokov. Tak je torej tudi delež jazerske vode: 80% kraške in 15% »Normalne«. Glede na to, da nima nobene površinskega odtoka in da je zajezitev, ki napravi jezero, v celoti kraške narave, je Cerknisko jezero kljub deloma površinskemu dotoku, tipično kraško presihajoče jezero (Kranjc, 1986).

Dotoki na jezero

Edini površinski in vsaj v svojem zgornjem delu normalen (nekraški) dotok na Cerknisko polje je Cerknishica. Izvira pod Sv.Vidom na vododržnem svetu in zbira svoje vode v hribovju za Slivnico. Takoj pod Begunjami prestopi na kraški svet. Pod Krajcarjevo žago so v strugi prvi

zatrpani ponori, ki se vrstijo še dalje na Cerknico in pod njo ter pred Dolenjo vasjo. Svojčas se je vanje izgubljalo veliko vode, zato so jih ljudje zatrpavali z vejevjem in s podobnim. Nizke vode Cerknishčice se dokončno izgubljajo v ponoru Rakovski mostek. Večje vode so do zgraditve predora v Karlovice (1969) tekle naprej po regulirani strugi do vhoda v ponorno jamo Karlovice, često so odrivale tudi vodo Stržena in tekle celo v Svinjsko jamo.

Glavnina kraških dotokov priteka z vzhodnega in jugovzhodnega obrobja Cerknishkega polja. Bloške vode (od vasi Žirovnice do Goričice), kamor sodijo porečja Žirovniščice, Lipsenjščice ter zaledje Križne jame, Bloška planota, Bločisko polje in Podlož. Največ vode ima kraški izvir-obrh Žirovniščice (300 l/s ob malih vodah), ki ponika v Retju. Tod so še Lipsenjščica z nekaj pritoki ter nekaj samostojnih potočkov, ki se izlivajo neposredno v Stržen. Bloške vode skupaj imajo največji pretok okoli 35 m³/s. Loške vode (od vasi Gorenje Jezero do konca gornjejezerskega zatrepja), katerih zaledje v glavnem predstavljajo Babno Polje, vzhodni deli Loškega potoka in širše območje Loškega polja. Gre za močne vokliške izvire-obrhe v koncu zatrepja nad Gornjim Jezerom. Najizdatnejši so Podpečmi (do 27 m³/s), Obrh in Cemun (vsak do 24 m³/s). Zadnji je v bistvu estavela, ki ob suši požira Stržen. Vse te vode, ki se združijo v potok Stržen, dajejo skupaj do okoli 84 m³/s, a ob suši presahnejo. Snežniško-javorniške

vode so studenci in obrhi v vznožju jugovzhodnega oboda Cerknishkega polja, med vasjo Laze in ponikvami Rešeto pod Dolenjim Jezerom. Pritekajo iz snežniško-javorniškega podzemlja in so v nasprotju z loškimi vodami (ponikalnicami) čiste in hladne. Od Podpeči do Otoka je vrsta izvirov - stalnih studencev s skupno izdatnostjo do 18 m³/s. Nekaj jih ponika v Leviščih, ostali pa se pridružijo Strženu. Najmočnejši izviri teh vod so v vznožju Javornikov od Otoka preko Zadnjega kraja do ponorov V Nartih. Najizdatnejša stajami-bruhalnika Vranja jama in Suhadolica (skupaj okoli 13 m³/s), ostali izviri in studenčki pa prispevajo še okoli 4 m³/s). Vse te vode ponikajo v raznih ponikvah in požiralnikih v dnu polja oziroma prispevajo k nastanku jezera.

Poleg omenjenih skupin voda so na severnem robu Cerknishkega polja, med Cerknishčico in Žirovniščico, še tako imenovani slivniški studenci, s skupno izdatnostjo okoli 6 m³/s. Najmočnejši (do 2,23 m³/s) je Martinjski obrh. Po navedenih cenitvah naj bi bil maksimalni dotok na Cerknishko polje do 211 m³/s (Jenko, 1954). Na podlagi dodatnih proučevanj (Jenko, 1965) bi znašal ta dotok do 240 m³/s, minimalni 2 m³/s, srednji letni dotok v času od 1948 do 1952 pa 18,4 m³/s. Po podatkih Hidrometeorološkega zavoda SRS (1971) bi bil srednji letni dotok v obdobju od 1960 do 1969 27 m³/s. Če upoštevamo še meritve in cenitve, navedene v drugih študijah, je razvidno, da so hidrološke razmere na

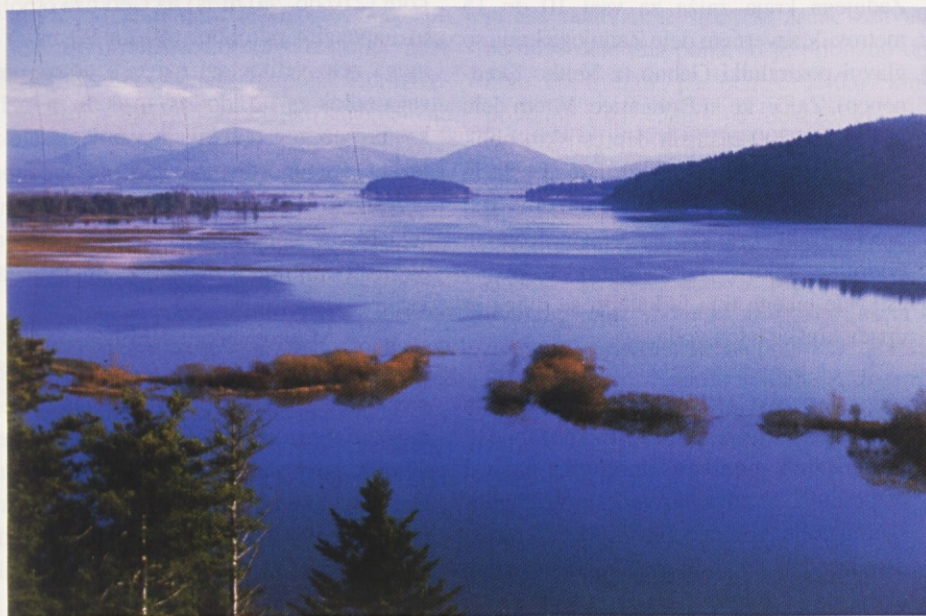
Cerkniškem polju in v njegovem zaledju še precej nejasne in rezultati precej približni. Posebej bi bilo treba rešiti še precej vprašanj, če bi želeli znanje o hidroloških razmerah na Cerkniskem polju ter o posledicah starejših in novejših hidroloških in melioracijskih ukrepov izpopolniti (Habič, 1973).

Odtok iz jezera

Odtok Cerknishkega jezera je v celoti kraški. Glede na požiralnike lahko razdelimo Cerknishko polje na več enot:

1. Jamski zaliv, požiralniki ob Cerknishčici in pri Zelšah: Voda s površja se tod najprej umakne, vendar se dolgo zadržuje talna voda. Ni talnih oziroma aluvialnih ponikev, pač pa so ponori razvrščeni po vsem obodu Jamskega zaliva. Začnejo se v Nartih, takoj za zadnjimi izviri. Najpomembnejši so Velika Karlovica in Mala Karlovica ter Svinjska jama. Poleg je še cela vrsta neprehodnih ponorov. Ob najvišjem vodnem stanju se voda preliva proti Zelšam in skozi požiralne kotanje počasi odceja proti sistemu Karlovic. V severnem delu polja je dvojje požiralnih območij, ki sta le posredno v zvezi z jezerom.

2. Grezi v vznožju Loškega griča, pri Podskrajniku, in požiralniki v strugi Cerknishčice: V grezih vodna gladina

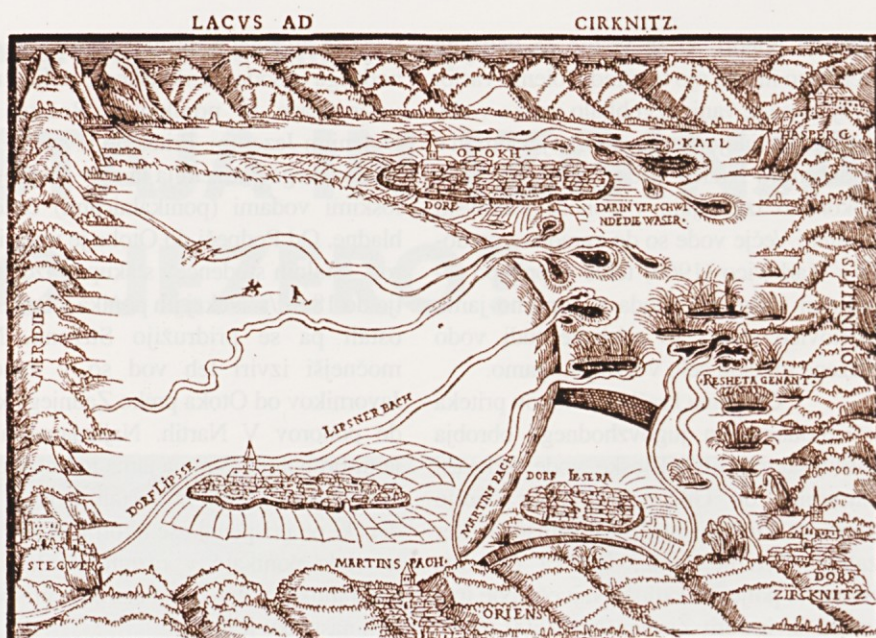

Slika na levi strani:
Cerknishko polje, kakor ga je ujel
na filmski trak Valentin Schein

Slika na levi:
Cerknishko polje, ko ga zalijejo vode,
postane Cerknishko jezero.
Fotografija Alenke Gaberščik je posneta
z istega opazovališča kot fotografija
Cerknishkega polja Valentina Scheina
na levi strani!

nih v odvisnosti od nihanja jezerske gladine in od talne vode v vršaju Cerkniščiće. Te vode v glavni otekaajo proti Planinskemu polju, kjer so najpomembnejši izviri v Malnih in Planinska jama. Del vodâ, predvsem ob višjem vodostaju, pa ne oteka podzemeljsko naravnost na Planinsko polje, ampak pride na dan v Rakovem Škočjanu (kot Rak iz Zelških jam in deloma iz stranskih izvirov), spet ponika pri Velikem mostu in v Tkalci jami, od koder teče prav tako v Malne in v Planinsko jama.

3. Osrednji del polja z največjimi ponikvami od Rešeta preko Vodonos, Sitarice, Retij do Velike Ponikve in Male ponikve, ki so med robom cerkniškega vršaja in skalnim Otočcem (Drvoščem). To so Rešeto, Sitarica, Bečki, Vodonos, Retje, Velika, Srednja in Mala Ponikva, Ajnce jame in najbolj južno Levišča, že pri Otoku. Vsaka izmed teh ponikev je sestavljena iz vrste manjših ponikev in požiralnikov oziroma lukenj, ki imajo najbrž skupno podzemeljsko vodno žilo, v katero odteka jezerska voda. Običajno vodi do njih izrazitejša struga, ki se nato cepi do posameznih požiralnikov. Ti so največkrat v živi skali, skozi je ponekod mogoče priti malo globlje pod površje, a nikjer prav globoko ali daleč. Rešeto zavzema na primer okoli 6 hektarov površine in je sestavljeno iz 35 ponikev v naplavinu ter iz šestih požiralnikov v skali, koder je mogoče priti do 11 m globoko pod površje. Dva izrazita zatrepa pri Rešetu in Vodonosu kažeta na sveže napredovanje širjenja ponikev oziroma spiranja sedimenta v podzemlje v smeri proti severu, v cerkniški vršaj, nanos. S sesedanjem, izpiranjem, grezanjem in posipanjem naplavin v prevotljeno podzemlje nastajajo na površju različne oblike grezov. Retje, v katerega teče Žirovniščica, je razmeroma osamljena skupina ponikev, od koder teče voda neposredno v izvire Ljublanice, predvsem v Ljubijo in Bistro. Številne aluvialne vrtače, sveži grezi, rupe in odprti skalni požiralniki ob ponikvah na obeh straneh

Wernherjev pogled s Slivnice na Cerknjsko polje iz leta 1551
je najstarejši znani zemljevid Cerknjskega jezera.

Stržena, so posledica močno zakraselega dna Cerkniškega polja. Levišča se ob usihanju jezera zadnja posušijo, običajno 10 do 14 dni za Rešetom in Vodonosom.

4. Zadnji kraj je skoraj dva kilometra dolg in 0,3 do 0,5 km širok zaliv. V njem se voda najdlje zadržuje. Iz številnih estavel, skalnih razpok in požiralnikov zadnja odteče, ob naraščanju jezera pa se iz tal in iz skalnega roba tudi naprej napolni. Lahko se zgodi, da se voda iz zelo naraslega Stržena prelije skozi Vrata v Zadnji kraj, še preden ga zalije kraška voda iz podzemlja. Kadar je jezero popolnoma suho, se gladina kraške talne vode pod dnom Zadnjega kraja zniža za vsaj 10 do 15 metrov. V severnem delu Zadnjega kraja so glavni požiralniki Gebno (z Veliko Skedenenco), Zajčevke in Bobnarice. V tem delu je več kot 200 manjših depresijskih oblik (več kot en meter premera), izmed katerih so številne povezane s podzemljem. Tod prečka Zadnji kraj kar pas estavel. Kotel in podobne luknje v Zadnjem kraju so estavele takega tipa, v katerih se dviga in upada kraška talna voda.

Jenko (1954) je s seštevanjem odtokov oziroma pretočnih sposobnosti posameznih ponikev ugotovil, da vsi požiralniki, ki odvajajo vodo proti Planinskemu polju, požirajo največ 74 m³/s vode; tisti, ki odvajajo vodo proti Ljubljanskemu barju, pa 16,1 m³/s. Vendar sam meni, da

sta ti količini preveliki glede na hidrološko ugotovljeni količini 25 in 15 m³/s. V grobem bi lahko rekli, da okoli 40% vode podzemeljsko odteka naravnost na Barje, v izvire Ljubljanice, okoli 60% pa odteka s Cerknškega jezera na Planinsko polje in od tam dalje spet v izvire Ljubljanice.

Presihanje Cerkniškega jezera

Ne glede na približke in razlike v računanju je razlika med največjim dotokom (210 do 240 m³/s) na Cerkniško polje in največjim odtokom (40 do 90 m³/s) z njega zelo velika, saj največji dotok presega odtok za 120 do 200 m³/s. In ta razlika, presežek v dotoku, je vzrok nastanka jezera. Če upoštevamo spodnjo vrednost (120 m³/s presežka dotoka nad odtokom), se lahko v enem dnevu v jezeru nabere okoli 10 milijonov m³ vode. In to je že jezero.

Medtem ko Kircher (1678), Valvasor (1687, 1689) in Steinberg (1758) presihanja Cerkniškega jezera niso znali razložiti brez podzemeljskih jezer v več nivojih, povezanih z zamotanim sistemom nateg, sta to preprosto razlago, da se jezero pojavi, če je dotok večji od odtoka (seveda brez ustrezne podpore v meritvah), zapisala Nagel (1748) in Gruber (1781)).

Upodobitev Cerknškega jezera, kakor ga je videl leta 1781 Tobias Gruber, polbrat Gabriela Gruberja, projektanta Gruberjevega kanala med Gradom in Golovcem za odvajanje odvečnih vodâ narasle Ljubljance po velikih deževjih.

Za jezero v »običajnem« obsegu štejemo tisti obseg vodne površine oziroma tisto koto jezerske gladine, ki jo voda bolj ali manj redno, lahko rečemo vsako leto, doseže. Današnje presihanje Cerknškega jezera pa ni več »naravno«, saj je vodni režim Cerknškega jezera spremenjen zaradi najrazličnejših del, najprej osuševalnih, pozneje pa ojezeritvenih. Sedanje presihanje je neke vrste trenutni odraz kombinacije naravnega stanja in vpliva človekovih posegov.

Jezerska gladina skoraj vsako leto doseže koto 550 m in torej lahko računamo, da »redno« jezero obsega svet med 547,5 m in 550 m nad morjem. Jezero obsega na koti 550 m približno 20 km² oziroma 53% površine dna Cerknškega polja. Kot izredno visoko gladino jezera lahko štejemo tisto nad 550 m n.m. in če voda zalije poleg travnikov in njiv tudi hiše ter komunikacije, lahko govorimo celo o poplavi ali o povodnji. Zaradi najrazličnejših hidrotehniških del je tako visoka voda sedaj bolj redek pojav, kljub temu pa je od časa do časa zabeležena v literaturi (Kebaj, 1925). Ob gladini na koti 552 m n.m. obsega jezero dobrih 27,3 km² oziroma 71% dna polja (številka 27,3 km² je bila dobljena s pomočjo planimetriranja svetâ pod izohipso 552 m na karti 1:25.000, po drugih virih (Smrekar, 2000) pa naj bi jezero na tej koti obsegalo 25,2 km². Najvišja voda lahko precej preseže koto 552 m. Najvišja znana dosežena kota jezera naj

bi bila 553,29 m leta 1851, novejša opazovanja pa so zabeležila stanje jeseni 1926, ko je gladina vode dosegla koto 553,17 m (Hočevár, 1940). V novejšem času je bilo jezero zelo visoko leta 1972, ko je gladina dosegla koto 552 m, ter ob visokih jesenskih vodah leta 2000 (v drugi polovici novembra), ko je vodna gladina dosegla koto 552,2 m (Kebe, 2001). Razlika med običajno gladino jezera in med »povodnijo« je po višini le dva metra in pol, po obsegu pa to pomeni 7 km² oziroma povečanje vodne površine za 35%.

Kot pričetek nastajanja jezera lahko računamo tisti trenutek, ko se voda prične razliviati iz strug in začne zalivati najnižje dele dna polja, to je približno do kote 548 m n.m., kar pomeni le 0,67 km² površine. To višino pa doseže gladina večkrat, ne le kot običajno govorimo, dvakrat na leto: leta 1968 se je jezero v tem majhnem obsegu pojavilo kar sedemkrat (Kranjc, 1986). Jezero v običajnem obsegu (gladina na koti 550 m) se pojavi običajno dvakrat letno, spomladi in pozno jeseni - pozimi. »Jezero« je najpogostejše zabeleženo v mesecih aprilu in maju ter decembru in januarju. Seveda pa jezerska gladina zaradi vremenskih razmer ter navedenih značilnosti pritoka in odtoka vode niha. V letih od 1960 do 1982 je voda dosegla koto 550 m povprečno štirikrat letno, v letu 1968 celo osemkrat. V zelo suhih letih lahko jezero izostane ali zamudi (leta 1971

je bilo dno polja štiri mesece popolnoma suho). Še pogostejše pa se dogaja, da jezero sploh ne odteče popolnoma. Tako naj jezero ne bi odteklo v letih 1651-1655, 1707-1714 (Steinberg, 1758), 1870-1871 (Žirovnik, 1898) in v letu 1972.

Jezerska gladina preseže koto 552 oziroma 553 m zelo redko. Iz let od 1880 do 1940 je znanih devet takih primerov, povprečno torej vsakih sedem let enkrat. Tak nivo je jezero doseglo tudi v letih 1972, 1992 in jeseni 2000.

Da je v primeru Cerknškega jezera upravičeno govoriti o jezeru in ne le o poplavljenem kraškem polju, dokazujejo podatki o vztrajanju jezerske vode. V letih od 1960 do 1982 je jezero (vključno z najmanjšo površino, to je nad koto 547,5 m) vztrajalo povprečno po 285 dni na leto, 80 dni pa je bilo suho. Najdlje je bilo neprekinjeno zalito od 24.9.1979 do 28.8.1980, to je 340 dni. Vendar tudi vodna gladina, ki presega koto 550 m, ni tako kratkotrajna, saj ostane povprečno po 17 dni, konkretno od enega dne (1960) pa do 73 dni (1972).

V kratkem je mogoče reči: Dno Cerknškega polja je povprečno dobra dva meseca na leto suho. Jezero ima vodo povprečno dobrih devet mesecev na leto, od tega na običajnem nivoju štiri do pet mesecev, od nekaj dni do nekaj tednov na leto pa je njegova gladina izredno visoka. Povprečno enkrat na deset let sploh ne presahne. V letih od 1960 do 1982 je bilo polje

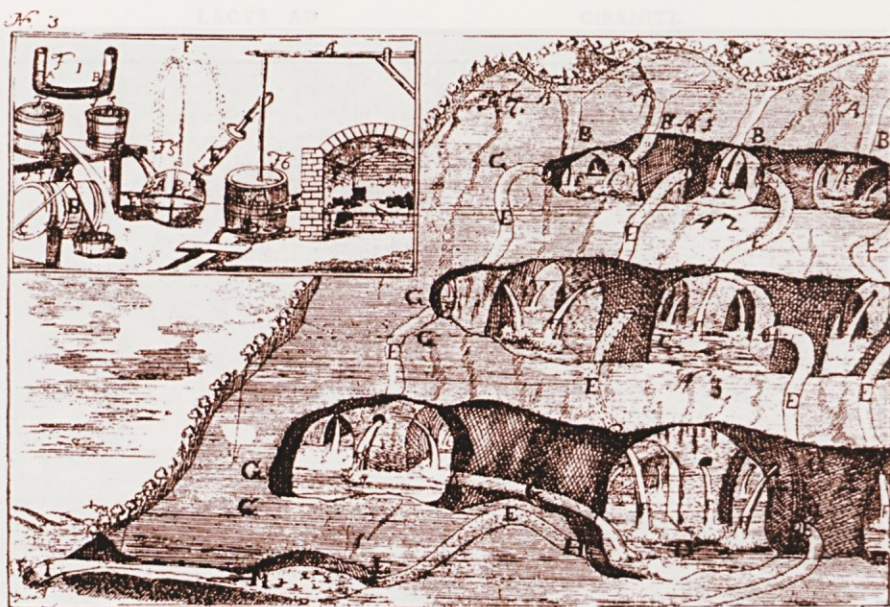
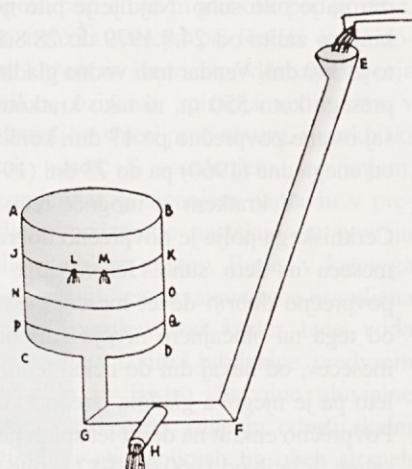
KNJIGE

suho povprečno po 80 dni na leto, najdlje leta 1967 (167 dni), najkrajši čas pa v letu 1974 (7 dni). Jezero je najpogosteje polno aprila, maja in decembra, suho pa je med avgustom in oktobrom. Jezerska gladina hitreje narašča, kot pa upada. Po Löhnbergu (Hočevar, 1940) lahko voda naraste do kote 549 m v 24 urah, v izjemnih primerih celo do 550 m, nato pa upada po 5 do 8 centimetrov dnevno. Ob močnejšem deževju se jezero običajno napolni v dveh do treh dneh. Ob površini okoli 23 km² in ob suši jezero odteka tri do štiri tedne. Jezero v majhnem obsegu (od kote 549 m) vsebuje okoli 11 milijonov m³ vode, v običajnem obsegu (kota 550 m) dobrih 28 milijonov m³, ob izredno visoki gladini (553 m) pa okoli 100 milijonov m³.

Melioracije in regulacije

Tako velika površina ravnega svetâ na eni strani in tako velike količine vode na drugi strani so človeka že od nekdaj spodbujale, da bi jih izkoristil v svoj prid, za kar pa bi jih moral ustrezno spremeniti. Domačini so najbrž že od nekdaj

Naglova shematična skica iz leta 1748, ki pojasnjuje hidrološki režim Cerkniškega jezera.

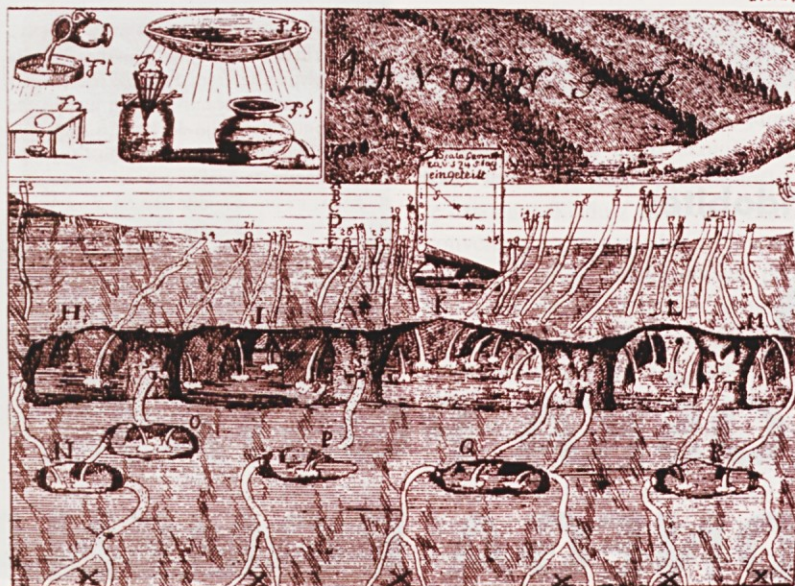

Steinbergov prikaz delovanja kraškega izvira, narisano leta 1758.

skrbeli, da se ponikve in ponorne jame ne bi preveč zamašile. O njihovem čiščenju, vzdrževanju in o grabljah pred jamami poroča že Kebe (1860). Predloge za preprečevanje »poplav« in s tem izboljšanje možnosti za kmetijstvo so sestavljali v prvi polovici 19. stoletja A. Schaffenrath in A. Schmidl, v drugi polovici tega stoletja pa Witschel in Vicentini. Kmetijsko ministrstvo na Dunaju je odobrilo izdelavo načrta R. Vicentiniju (1875). Vendar do uresničitve ni prišlo zaradi mnenja, da bi melioracije na zgornjih kraških poljih škodovale onim na spodnjih. Po izredno visokih vodah na Notranjskem v letu 1881 je F. Kraus s spomenico predlagal hidrografska opazovanja in leta 1886 se je dunajska vlada odločila za pripravo načrta. Delo so poverili V. Puticku, ki je po enoletnih raziskavah izdelal projekt (1888). Zaradi pritožb in ugovorov Barjanov je načrt skrčil, a kljub temu ni bil izveden, razen razširitve in znižanja vhoda v ponorno jamo Golobino na Loškem polju ter čiščenja in znižanja nekaterih ponorov na Cerkniškem polju. Zaradi močnega poplavljanja in zamočvirjanja so leta 1921 v Cerknici ustanovili Vodno zadrugo in z njenimi sredstvi znižali vhode v Veliko in Malo Karlovico, razstrelili nekaj sifonov, delno razširili in znižali podzemeljske struge, pred vhod postavili grablje ter očistili, razširili in poglobili drugotne ponore. Strugo Stržena so regulirali v dolžini 763 metrov, uredili dotok v Svinjsko jamo ter z odvodnimi jarki (360 m)

povezali Stržen z bližnjimi ponikvami. Deloma so osuševali močvirni svet z regulacijami Žerovniščiце (2000 m), Lipenjske (1974 m), Tresenca (1146 m) in Goriškega potoka (1143 m). Izkopali so osuševalne jarke pri Lipensju (758 m) ter izravnali strugo Stržena s prekopom v Ključih (534 m). Zaradi tega jezero ni več dosegalo najvišje kote, srednje in visoke vode so hitro odtekale, rasti je pričela sladka trava.

Že zgodaj so se pojavile tudi zamisli o izkoriščanju vode Cerkniškega jezera. Med prvimi (1912) je bil Schenkel z Dunaja. »Vodnogospodarsko rešenje« v okviru »Vodnogospodarskih osnov porečja Ljubljane« iz leta 1954 je predvidelo hidroelektrarno Cerknico in več akumulacij ter 2400 hektarov melioriranih površin. Leta 1965 je Jenko izdelal projekt stalne ojezeritve Cerkniškega polja s tremi variantami: nepopolna stabilizacija (nivo jezera na koti 552 m), presahnitev za en mesec enkrat na pet let); nepopolna stabilizacija brez presahnitve (izjemoma enkrat na 30 let, jezerska gladina na koti 552 m); popolna stabilizacija jezera. Zaradi številnih neznank so projekt spremenili v »triletno popolno zajezitev ponorov«. V okviru tega projekta so popolnoma zaprli vhod v Malo Karlovico, naredili jez pred vodom v Veliko Karlovico (preliv v višini 551 m), pri Rakovem mostku so naredili 30 m dolg predor s premerom 3,7 m in zapornico 4x4 m ter zabetonirali vrsto manjših ponorov. Poskus je pokazal, da se je odtok iz jezera

Tako si je Steinberg (1758) zamislil delovanje požiralnikov v dnu Cerkniškega jezera.

v resnici zmanjšal; v običajnih okoliščinah jezero ostaja dlje časa, ob suši pa še vedno presahne (Habič, 1973). Postavka, da mora biti po poizkusu, če bo negativen (in se ne bo nadaljevalo z deli na projektu) vzpostavljeno »prvotno stanje«, ni bila upoštevana. Pač pa so ljudje na svoje roke in iz »naravovarstvenih« nagibov marsikaj spremenili: znižali (zminirali) jez pred Veliko Karlovico in odmašili nekaj ponorov ter se zopet lotili čiščenja in poglobljanja nekaterih strug, kar so pred tem že opuščali (Kranjc, 1987).

Zadnji resnejši projekt za večje spremembe vodnega režima na Cerkniškem polju je bil Breznikov (1983) za večnamensko akumulacijo. Osnovna zamisel je popolna izolacija ponornega dela polja ter zgraditev tesnilnega nasipa in tesnilne zavese, ki bi segala v Javornike, med Marofom in Goričico. Naravovarstvena zavest, zavest o vrednosti naravne dediščine, še posebej pojavov, kot je Cerkniško jezero, in zamisel o notranjskem regijskem parku, morda tudi drugačni pogledi na narodno gospodarstvo, so bili verjetno tista ovira, da je tudi ta projekt zamrl, ne da bi bilo karkoli narejenega (Kranjc, 1988).

Vemo, česa vsega je sposoben človek s svojo tehniko. Morda je nazadnjaško, ampak menim, da smo lahko veseli, da je kljub dodatnim posegom Cerkniško jezero še vedno to, kar je bilo - tipičen primer presihajočega jezera.

Viri

- Breznik, M., 1983: Večnamenska akumulacija Cerkniško jezero. - Gradbeni vestnik, 32/1-2, 3-15
 Gruber, T., 1781: Briefe hydrographischen und physikalischen Inhalts aus Krain. - Wien, 159
 Habič, P., 1973: K hidrologiji Cerkniškega jezera (Poročilo o hidrološko-speleoloških raziskavah med poskusno zaježitvijo ponorov v letih 1969-72. - Poročilo, IZRK ZRC SAZU, 80, Postojna
 Hočevnar, A., 1940: Cerkniško jezero. - Arhiv IZRK ZRC SAZU, 201, Postojna
 Ilesič, S., 1948: Rečni režimi v Jugoslaviji. - Geografski vestnik, 19/14, 71-110
 Jenko, F., 1965: Idejni projekt stalne ojezeritve Cerkniškega jezera. Zavod za vodno gospodarstvo SRS, Ljubljana: 116
 Kabaj, M., 1925: Cerkniško jezero in okolica. Ljubljana: 75
 Kebe, V., 2001: Presihajoče Cerkniško jezero, čudež

- kraške narave. Dolenje jezero: samozaložba. 39
 Kircher, A., 1678. Mundus subterraneus. III. ed., Amstelodami: 507
 Kranjc, A., 1986. Cerkniško jezero in njegove poplave. Geografski zbornik, 25/71-123.
 Kranjc, A., 1987. Cerkniško jezero, primer človeškega vpliva na kraško hidrografijo. Notranjska, Zbornik 14. zborovanja slovenskih geografov, 155-166.
 Kranjc, A., 1988. Načrtom o izkoriščanju in spreminjanju Cerkniškega jezera na rob. Primorska srečanja, 12, 636-637.
 Nagel, J.A., Beschreibung deren auf allerhöchsten Befehl Ihre Römkeiserl. königl. Maytt: Francisci I. in dem Herzogthume Crain befindlichen Seltenheiten der Natur. Nationalbibliothek, Handschrift Nr. 7845, Wien.
 Putick, W., 1888. Generalproject zur unschädlichen Ableitung der Hochwässer aus den Kesselthälern von Planina, Zirknitz und Laas-Altenmarkt in Innerkrain.
 Smrekar, A.A., 2000. Cerkniško polje kot primr poseljenega kraškega ranljivega območja. Geographica Slovenica, 33/1, 117-156
 Steinberg, Gründliche Nachricht von dem in dem Inner-Crain gelegenen Zirknitzer-See ... Laybach: Anna Elisabetha Reichhardtin, 235.
 Valvasor, J.W., 1687. An extract of a letter written to the Royal Society out of Carniola, being a full and accurate description of the wonderful lake of Zirknitz in that country. Phil. Trans. R. Soc., 16, 411-427.
 Valvasor, J.W., 1689. Die Ehre des Herzogthums Crain. I. Th., Laibach - Nürnberg: 696
 Vicentini, R., 1875. Bonificio della valli di Laas, Zirknitz, Planina e Lubiana. Arhiv Savske elektrarne, Ljubljana.
 Wernher, G., 1551. De admirandis Hungariae aquis hypomnematum. Vienna: Aquila, 20ff.
 Žibrik, K., Lewicki, F., Pičnin, A., 1976. Hydrologic investigations. V: Underground Water Tracing, 3. SUWT. Ljubljana: Institute for Karst research, 43-55.
 Žirovnik, J., 1898. Cerkniško jezero. Ljubljana: Slovenska matica, zv. 11, 107

Akad. prof. dr. Andrej Kranjc,
 Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Postojna

MAKETA PRESIHAJOČEGA CERKNIŠKEGA JEZERA

Kogar zanima, kako presiha Cerkniško jezero, naj si to ogleda v Muzeju Cerkniškega jezera na maketi Vekoslava Kebeta v vasi Dolenje jezero pri Cerknici v Jezerskem hramu. Z maketo simulira pritekanje vodâ na Cerkniško polje, da postaja jezero, in njihovo odtokanje. Z multivizijsko projekcijo pa tudi prikaže štiri letne čase na Cerkniškem jezeru. Predstavitel za skupine najmanj sedmih oseb je od 1. aprila do 31. oktobra vsako soboto ob 15. uri in traja nekaj več kot uro. Cena ogleda je na osebo 3,5 EUR. Ogled z razlago je po dogovoru možen za skupine najmanj deset oseb po predhodnem dogovoru tudi druge dni – tudi v angleškem, nemškem in italijanskem jeziku. Poklicati je treba po telefonu na številki: 01/709-40-53 in 041/561-870, prijaviti ogled po telefaksu na št. 01/709-40-53 ali po elektronski pošti na naslov: jezerski.hram@siol.net

Pomembna raziskovalna pridobitev

EKOLOŠKO METEOROLOŠKA POSTAJA MEDNARODNEGA POMENA

Uredništvo

Pred letošnjim svetovnim dnevom podnebnih sprememb - 15. majem - je 10. maja 2005 minister za okolje in prostor Janez Podobnik odprl ekološko meteorološko postajo Park Škocjanske jame. Tako so se končala dolgoletna prizadevanja uprave parka ob sodelovanju Ministrstva za okolje in prostor ter Agencije RS za okolje za postavitev sodobne meteorološke opazovalnice, katere dnevne meritve in ugotovitve po radijski zvezi sprejema Urad za meteorologijo v Ljubljani. In obljubljeni, da bodo radijske in televizijske vremenske informacije kmalu sporočale tudi podatke iz Parka Škocjanske jame, se že uresničuje.

Na slovesnosti pred odprtjem meteorološke postaje sta v upravni zgradbi JZ Park Škocjanske jame o pomenu postaje spregovoril njegov direktor Albin Debevec in generalni direktor Agencije RS za okolje dr. Silvo Žlebir. Koordinatorica za podnebne spremembe z Agencije RS za okolje mag. Tanja Cegnar pa je ob svetovnem dnevu podnebnih sprememb predstavila svareče ugotovitve znanstvenikov, zakaj v zadnjem času občutne podnebne spremembe - zlasti v ogrevanju zemeljskega površja, v taljenju ledenikov, v naraščanju višine morske gladine na našem planetu in v naraščanju števila katastrofalnih neurij.

Po pozdravu udeležencev slovesnosti je direktor JZ Park Škocjanske jame **Albin Debevec** dejal:

»V veselje nam je, da danes, ko ves svet opazuje meteorološke pojave in jih poskuša napovedovati, hkrati pa se boji, da bi ti pojavi še bolj vplivali na vse življenje,

odpiramo pomemben objekt, ki bo bistveno vplival na spremljanje ekoloških in meteoroloških razmer ne samo na Krasu temveč tudi na obali in v Brkinih. Pokrival bo tisto tako imenovano temno liso, s katere do sedaj nismo pridobivali stalnih meteoroloških podatkov. To je območje med Gorico, Ilirsko

Minister za okolje in prostor Janez Podobnik je pred odprtjem ekološke meteorološke postaje Park Škocjanske jame v Škocjanu spregovoril o obveznostih Slovenije, da izpolnjuje Kjotski protokol, ki vse države-podpisnice zavezuje zmanjševati emisijo toplogrednih plinov. Z desne na levo: generalni direktor Agencije RS za okolje dr. Silvo Žlebir, vodja sklužbe za odnose z javnostjo na tej agenciji Verica Vogrinčič, minister za okolje in prostor Janez Podobnik in direktor JZ Park Škocjanske jame Albin Debevec.

Ekološko meteorološka postaja
Park Škocjanske jame v Škocjanu.

Bistrice in Piranom. Za pomoč in sodelovanje se zahvaljujem Ministrstvu za okolje in prostor in predvsem njegovi Agenciji RS za okolje. Naj povem, da so bili začetki težki. Z gospodom dr. Silvom Žlebirjem sva imela na začetku veliko težav tudi na birokratskem področju, saj nam razmere pri pripravi in izvedbi projekta niso bile naklonjene. Danes pa je končno vse tako, kot mora biti in meteorološka postaja deluje, kot smo predvidevali. In želim si, da bi mediji poslej še več sporočali o Parku Škocjanske jame - četudi samo vremenske podatke iz Škocjana, saj bodo tudi ti privlačili ljudi, naj si pridejo ogledat ta prostor in njegove lepote. Pričakujem tudi, da nam bo meteorološka postaja pomagala pri nekaterih drugih zadevah, ki so morda manj znane. Po zakonu o našem regijskem parku smo dolžni tako uprava JZ Park Škocjanske jame kot tudi Ministrstvo za okolje in prostor spremljati meteorološke in ekološke razmere na površju parka in kaj z njegovega površja prehaja v njegovo podzemlje, kjer že uvajamo stalno opazovanje - tako imenovani monitoring. Urejamo namreč monitoring za vodo, da bomo lahko svetovni javnosti, UNESCO, Državnemu zboru R Slovenije in vsem drugim, katerim smo to dolžni sporočati, predstavljali, kaj v našem Javnem zavodu Park Škocjanske jame delamo, kaj nadziramo, kakšno je stanje ene največjih naravnih in kulturnih dediščin na svetu. V javnem zavodu Park Škocjanske jame nas je zaposlenih 18 ljudi, ki opravljamo zahtevna upravna, strokovna in naravovarstvena dela na območju parka, ki obsega 413 hektarov in na njegovem vplivnem območju s površino 45.000 hektarov...«

Generalni direktor Agencije RS za okolje dr. **Silvo Žlebir** pa je povedal:

»Agencija RS za okolje je v sodelovanju s Parkom Škocjanske jame na tej lokaciji postavila novo ekološko meteorološko kontrolno točko. Meteorološka postaja je nastala v skladu z zahtevami Barcelonske konvencije - konvencije o varstvu Sredozemskega morja. Vsaka država, podpisnica te konvencije, je dolžna v svojem širšem obalnem pasu - približno 20 kilometrov širine - določiti in postaviti merilno točko, na kateri se spremlja vnos onesnaženja v morje po zraku. To so meritve kislosti padavin in nekatere druge kemijske analize padavin ter seveda spremljajoče meteorološke meritve. Skupaj s Parkom Škocjanske jame smo že pred časom našli lokacijo, ki je posebej primerna tudi zaradi tega, ker ta lokacija ni izpostavljena onesnaževanju iz lokalnih virov. Ker je tudi Javni zavod Park Škocjanske jame takoj po njegovi ustanovitvi izrazil željo po meteorološki postaji na svojem prostoru, smo hitro ugotovili skupni interes in tudi s skupnimi močmi zgradili to merilno postajo.

Meteorološka postaja, ki jo danes uradno odpiramo, avtomatično meri padavine, ki se jih naknadno analizira v naših laboratorijih. Iz te meteorološke postaje pa tudi stalno tečejo podatki o meteoroloških parametrih na centralno mesto v meteorološko službo Agencije RS za okolje. Je eno izmed petintridesetih merilnih mest po Sloveniji. Taki podatki so pomembni iz različnih razlogov. Pomembni so za meteorološko opazovanje in prognoziranje, pomembni pa so tudi za druge namene in aktivnosti ter za promet, kmetijstvo in turizem. In ti podatki služijo tudi lokalnemu prebivalstvu.

Velja opozoriti tudi na dodaten pomen te postaje. Lokacija te postaje je na zavarovanem območju, kar pomeni, da so vsi posegi v prostor in spremembe rabe prostora na tem območju omejeni. To nam daje zagotovilo, da bo okolica postaje ostala nespremenjena. Če hočemo namreč kvalitetno spremljati dolgo nizanje meteoroloških podatkov, se samo območje okrog postaje ne sme spreminjati. Mikroklimatske razmere morajo ostajati povsem naravne, spontane. S tega vidika je ta postaja še posebej pomembna in je neke vrste potencial za prihodnost tudi v tem smislu!«

Minister za okolje in prostor **Janez Podobnik** je v kratkem nagovoru pred odprtjem meteorološke postaje izrazil svoje zadovoljstvo, ker se hkrati s tem dogodkom slavi

v Parku Škocjanske jame tudi svetovni dan podnebnih sprememb. Pohvalil je dobro opravljeno nalogo Agencije RS za okolje in Parka Škocjanske jame, ki je del programa za spremljanje vplivov podnebnih sprememb in uresničevanja zahtev tako imenovane Barcelonske konvencije o varstvu morskega okolja in obalnih območij Sredozemskega morja. Vsaka država podpisnica te konvencije je namreč dolžna v svojem obalnem pasu postaviti postajo, ki meri vnašanje onesnaženja po zraku v Sredozemsko morje.

Ker podnebne spremembe in njihove posledice na okolje in življenje nas vseh postajajo stalnica, je minister Podobnik namenil svojo priložnostni nagovor prav temu. Poudaril je, da lahko večino podnebnih sprememb v zadnjem stoletju pripišemo človekovi dejavnosti, ki je povzročila občutno povečanje koncentracije toplogrednih plinov v ozračju. Februarja 2005 je začel veljati Kjotski protokol. Ta njegove podpise - med njimi tudi Slovenijo - zavezuje postopno zmanjševati emisije toplogrednih plinov. Vendar tudi v primeru, če bi povsem zaustavili naraščanje njihove koncentracije, še ne bi zaustavili že sproženega procesa spreminjanja podnebja, saj imajo toplogredni plini dolgo »življenjsko dobo«. Podnebje in njegova vsakodnevna pojavnost oblika - vreme - nam vedno znova dokazujeta, da sodobna družba z moderno tehnologijo še zdaleč ni tako neranljiva, kot si radi domišljamo in kot bi si želeli. Vse bolj se uveljavlja spoznanje, da se moramo na napovedane spremembe podnebja pripraviti in se jim prilagoditi v vseh segmentih - v okoljskem, v zdravstvenem, v kmetijskem, v gospodarskem in v družbenem. Zato je Ministrstvo za okolje in prostor z vso resnostjo prevzelo vlogo strokovnega in političnega medresorskega usklajevalca.

Potem je minister za okolje izrekel zahvalo osebju Javnega zavoda Park Škocjanske jame in Agencije RS za okolje, ker so zasnovali in zagotovili postavitev okoljske meteorološke postaje v Škocjanu. Na prostem, pred odprtimi žičnimi vrati, ki skupaj z ograjo varuje postajo pred prepovedanimi obiskovalci, pa je skupaj z generalnim direktorjem Agencije RS za okolje in z direktorjem JZ Park Škocjanske jame prerezal tribarvni otvoritveni trak.

Slovesnost v Škocjanu je s krajšim kulturnim programom popestril otroški pevski zbor Osnovne šole dr. Bogomirja Magajne iz Divače.

Antična predstava o Hadovem podzemlju v Škocjanu pri Divači

MOŽNA POVEZANOST S SAGO O ARGONAVTIH

Davorin Vuga

Kako so naši daljni antični predniki gledali na pravo čudo narave ob vstopu notranjske Reke v temačni hipogej - hypogaeum - Škocjanskih jam, lahko le ugibamo. Nedvomno so v tem zlahka prepoznavali prastare mitične predstave o tesni prepletenosti tako živega kot zagrobnega svetâ; zlasti na njegovi mejni ločnici, ko svetloba dneva v hipu nadomesti temo podzemlja... Prav te mitične predstave prvih indoevropskih ljudstev in kasnejših narodov v bronastodobni Evropi, Evraziji, na Bližnjem vzhodu in v Indiji pa so si bile v marsičem tako zelo identične in skupne, da je tudi to eden izmed dokazov o njihovi prvotni domovini nekje v srednjeazijskih prostranstvih. Zato nikakor ne preseneča, da je sanskrska beseda za temo preprosto *tamas*¹, kar je za slovansko uho razumljivo in logično še dandanes!

Spoštljivost do zemlje je narekovala spoštovanje do drugih ljudi, ki so z njimi prvi Ariji prihajali v stik; da se je potem v Indiji, po dokončni indoevropski priselitvi, uveljavil kastni sistem, ki naj bi zavaroval in omogočil medsebojno miroljubno koeksistenco arijskih prišlekov in dravidskih staroselcev, je bilo videti za tiste čase pred približno poltretjim tisočletjem edino logično in razumno. Žal pa je poznejši razvoj na Indijskem polotoku kaste pripeljal do absurdnosti, do stagnacije družbenih odnosov in do popolne pasivnosti nižjih slojev prebivalstva, kar tudi uradna ukinitve kastne delitve ob nastopu samostojne indijske republike ni mogla kar čez noč odpraviti.

Ob selitvah Indoevropcev je dobro vedeti, da je bil povod zanje globalni klimatski premik na severni polobli, in to na slabše, celo katastrofalno na slabše, s praktično neskončnimi zimami in silno kratkimi poletji, daleč proti južnim širinam

navzdol, z začetkom že nekako ob koncu 3. tisočletja stare ere in doseženim vrhuncem prav okoli leta 1000 p.n.š., kar je sprožilo daljnosežne politično-kulturno-civilizacijske pretese in populacijske spremembe prav v Heladi (*Hellas*), na Levantu in Bližnjem vzhodu, v Iranskem višavju, Indiji, Zakavkazju, južni Rusiji, srednji in severni Evropi in še kje. Indoevropski val se seveda nikakor ni ustavljal na navedenih območjih severne poloble. Videti je, da je zalil tudi dele Sibirije, Mongolije in Kitajske, na zahodu prodr v atlantiško Evropo in severnoafriški Magreb, se navidezno ustavil na Kanarskih otokih in morda prodr še naprej v oceanske širjave. Dejstvo je, da obstaja indijansko izročilo o belih ljudeh v Srednji Ameriki in v Andskem višavju, polinezijsko izročilo na otoku Rapa-nui (Velikonočnem otoku, *Isla de Pascua*) pa določno govori o »dolgo-uhih« belih rdečelasih prednikih - *hanau* - kar je med drugim vzpodbudilo čezo-

Poznejša etnogeneza posameznih delov te izjemno intuitivne in prilagodljive mase belih ljudi z jasno prepoznavnimi nordijskimi (arijskimi) potezami je vsekakor potekala v duhu nenehnih velikih selitev in preseljevanj iz matičnega etničnega jedra na domala vse dele svetâ. Pomembno je poudariti, da so bili ti prvi Indoevropejci v bistvu poljedelci, ki so častili in spoštovali plodno orno zemljo, zato so se medsebojno označevali kot *arja* (*arya*), plemeniti, v smislu, da je »plemenit« tisti, ki spoštljivo, ljubeče ravna z zemljo, s tem da jo orje in da mu potem hvaležna zemlja obilno obrodi plodove.

Pravo škocjansko podzemlje se začenja z Veliko dolino in v tem mogočnem jamskem podoru, v katerega izginja notranjska Reka, so že prastari prebivalci naših krajev videli vhod v kraljestvo teme in senc rajnih - v antični mitološki Had. - Fotografija: D. Vuga.

Sončnemu kultu namenjena naravna skalna ploščad na Velikem naravnem mostu, severno pod cerkvico sv. Kancijana. Ustje kanjona notranjske Reke se odpira skoraj natančno v jugovzhodni smeri (azimut 140°); približno v tej smeri je bilo mogoče opazovati sončni vzhod ob zimskem solsticiju. Pomenljiva je še ena kardinalna nebesna smer: sonce, ki ga opazujemo opoldne s sakralne skalne police, je opoldne točno na jugu, nekoliko levo od cerkvice (fotografski posnetek 20. oktobra 2004). In na skalnem pomolu, kjer je zdaj krščanski sakralni objekt, je nedvomno iskati sledove prazgodovinskega svetišča oziroma rimskega templja, na kar opozarja najdeni, cesarju Avgustu posvečeni latinski napisni kamen - *Corpus inscriptionum Latinarum*, CIL V 852 = *Inscriptiones Italiae*, In.lt. X, 4, 337 (hranijo ga v mestnem muzeju - Museo civico - v Trstu). - Fotografija: D. Vuga.

Slika na levi:

Najstarejša znana upodobitev argonavtske ekspedicije: Jazon se poslavlja od družice, lemenske kraljice Hipsipile (*Hypsipyle*) na obrežju egejskega otoka Lemna (*Lemnos*) v bližini vstopa v Helespont (*Helespontus*), Dardanele - v daljini Kolhidi bo junakovo srce osvojila demonskim silam zavezana Medeja. - Detajl grške, v poznogeometričnem stilu okrašene atiške kljunaste skleda, ok. 735-710 p.n.š.: risba ladje Argo ni upodobljena kot dvoveslača, birema, z dvema nivojema veslačev, kot bi si to mislili lahko glede na naslikano plovilo, ampak v geometrični maniri kaže sočasno ladjo z dvema vrstama veslačev na eni sami, nepokriti palubi; veslačev je v posamezni vrsti natanko 19, skupaj torej 38, kar se približno sklada z verjetnim številom Argonavtov; dve garnituri veslačev, vsaka po 24 mož, dva krmarja in kapitan in vodja odprave, Jazon - skupno 517. Najdbo hrani Trustees of the British Museum, London. Fotografija: po *The Quest for Ulysses*, p.135, Ill.109.

ceanske migracijske raziskave Norvežana Thora Heyerdahla (1914-2002)².

Povrnimo se k tistemu delu evropskih Indoevropejcev, ki so prodirali v naše kraje! Pri tem njihovem nenehnem begu pred mrazom in zatekanju na ugodnejša, zmernejša podnebna območja so se novi naseljenci srečali s kulturo staroselcev in podedovane predstave sproti prilagajali tako krajevnim izročilom kot geografskim posebnostim novih domovin. Ko so se prav predniki poznejših apeninskih Italikov (*Italici*) in grških Ahajcev (*Achaei*) ter celo veliko poznejših Dorcev (*Dorienses*) pomikali skozi naše kraje, tako alpsko-predalpski prostor kot Balkanski polotok, so se kar naprej srečevali tako z lokalnimi predstavami domačinov o onostranstvu kot s konkretnimi primeri v naravi, kjer se meja med sončno svetlobo dneva in temino podzemlja zarisuje kar najostreje in tako pri opazovalcu vzbuja strahospoštovanje, nemočnost, odvisnost od vsemogočne volje bogov... Takšna so se prišlekom iz vzhodnoevropskih ravnin morali zazdeti kraška brezna in jame, na stežaj odprta

kamnita ustja kraških ponikalnic oziroma *ponornic*, presihajoča kraška jezera in polja, rodovitni, rajske lepi preplet rodovitnih dolin in vrtač med suhim, sivim, naškrabljenim in razgrapanim kraškim površjem, kjer domujejo zgolj temne sile, demoni...

Torej so bili za prišleke morda najbolj nenavadni prav mogočni sistemi kraških vodnih jam s ponikalnicami, ki so staroselcem sicer pomenili vsakdanje doživljanje in sobivanje, vendar pa so bili dovolj nenavadni in skrivnostni, da so bili več kot prikladni za najrazličnejše verske predstave. Če je že bil kraški dinarski svet težko doumljiv lokalnemu prebivalstvu od sive davnine naprej in glede na verska izročila vendar logičen in dovolj gostoljuben, da je omogočal življenjski vsakdan na mejah večne sence in teme, so morali biti prvi vtisi prihajajočih Indoevropejcev vse kaj drugega. Prav lahko se je pripetilo, da so se jim že ob prvem pogledu na strašljivo delo naravnih podzemnih sil porodile podedovane in morda ne toliko konkretne predstave o

kraljestvu mrtvih: prvi predniki Italikov in Grkov (*Graeci*), ki so potovali mimo sistema notranjske Reke pri Škocjanu ali pa so za globoke vodne ponore slišali od očividcev, so v njih zlahka prepoznali vhod v mitološki Had (*Hades*); naša Reka se jim je prikazala kot Stiks (*Styx*), ki meji svet živih od svetâ mrtvih, na njenem bregu pa so si zamišljali brodnika Harona (*Charon*), ki duše umrlih za primerno plačilo - *obulus* - prepelje na drugo stran, ki je v domeni večne teme in senc pokojnikov³.

Da domneva o posebnem mitološkem pomenu škocjanskega vodnega podzemlja ni nikakor iz trte izvita, dokazujejo številne najdbe na najožjem delu tako Škocjana samega kot vhoda v jamski sistem, začeni z Mahorčičevo jamo, kjer reka na izstopu iz kanjona prvič prestopi prag teme; številne najdbe dokazujejo tu človekovo nepretrgano prisotnost od zgodnje bronaste dobe naprej. Seveda je treba ob tem opozoriti, da je širši podorni amfiteater Male in Velike doline znan po najdbah od mlajšega paleolitika naprej, s pomembnimi pričevanji kulturnega značaja zlasti v neolitiku. Vedenje o skrivnostnih silah podzemlja se je nadaljevalo tudi skozi vso visoko civilizirano rimsko dobo in z njim so se zagotovo srečali tudi naši staroslovanski predniki, ki so okoli leta 600 prodrli prav do obrežij Tržaškega zaliva in prinesli s seboj bajeslovne predstave o onostranstvu z evropskega severovzhoda; staroslovanske najdbe v Škocjanskih jamah torej niso nikakršno presenečenje!

Če se povrnemo v svet prastarih kulturnih krajev v Škocjanu, jih prepoznamo kar nekaj. Poleg obrednih brezen, med katerimi izstopata prav Mušja jama in Okroglica, so za verske predstave prazgodovinskih škocjancev pomembni še kanjon notranjske Reke od svojega začetka severovzhodno od cerkvice sv. Kancijana, pa vse do konca ob mogočni, žrelu podobni odprtini Mahorčičeve jame, dalje skalna ploščad ob stari poti na Velikem naravnem mostu, severno pod cerkvico sv. Kancijana, in končno še veliko bolj mogočna odprtina Tominčeve jame⁴.

Kanjon reke je bil namenjen čaščenju žive vode kot »vode življenja« (na Bližnjem vzhodu so jo hranili v obrednih bronastih vedricah - *situlah*, *situlae*), skalna ploščad nad vhodom v Mahorčičevo jamo čaščenju božanstva Sonca (kot simbolu ustvaritve svetâ in vesolja, ki je sicer delo boga Ustvaritelja ali Stvarnika; v hindujski mitologiji je to *Tvaštri*, vhod v jamo je pomenil preddverje podzemlja, Velika dolina je bila še zadnji del svetâ živih, od koder je brodnik Haron prepeljal duše rajnih v onostranstvo, v zagrobnost. Res so bili prav v vhodnem delu Tominčeve jame, torej že v simboličnem svetu in domeni mrtvih, odkriti grobovi vse od prazgodovine do srednjega veka in to nikakor ne zveni nenavadno. Očitno je bila predstava o Hadovem podzemnem kraljestvu v Škocjanu popolna že od sive davnine.

Če potem le količkaj verjamemo v resničnost sage ali legende o Argonavtih* - *Argonautae* - (po nepisanem antičnem pravilu, da so miti v domeni bogov, legende ali sage pa so pripisane junakom in ostalim izjemnim ljudem), ki je vsaj z eno najdbo cipriotske oljenke (torej izdelane na daljnem otoku Cipru v vzhodnem Sredozemlju, v času tesnih stikov tako z mikensko in minojsko Grčijo kot levantinsko deželo Kanaan (staroegiptovsko *Kenana*, hebrejsko *K'na'an*), »deželo škrlata« (zato je tudi razumljiv stari grški, silno dolgo ohranjeni sinonim za Feničane: *Hananiot*) - na ozemlju današnjih držav Sirije, Libanona, Izraela in palestinskih ozemelj Zahodnega brega in Gaze) iz 14. stoletja p.n.š. v Ljubljani na Ljubljanskem barju vendarle historično utemeljena in možna, tudi glede na dokazano trgovino na velike daljave v bronasti dobi, si ne moremo kaj,

da bi ne pomislili na možnost, da si je legendarni ahajski junak s tovariši zaželel obiskati preddverje podzemlja, morda kar Hada samega, saj so ga bili o tem nedvomno seznanili domačini, ki so bili udeleženi pri tvorjenju njegove ladje proti morju.

Kot kraj verjetnega popravila ladje *Argo* pod Tifisovim (*Typhis*) vodstvom se navaja prav izvir reke Timave (*Timauvs*, *Timauus flumen*) pri Devinu, sicer lokacija veliko poznejših rimskih votivnih oltarjev, posvečeni kraški rečni boginji; *Timauus* je torej pomenila nekakšno ponovno rojstvo življenja, ki se vsakokrat znova rodi in prerodi v trenutku, ko vodovje ponorne Reke prestopi prag teme in se zalesketa v sredozemski sončni svetlobi⁵.

Morda je povezava Jazona (*Iason*) in prazgodovinskega Škocjana trdnjša in pomenljivejša, kot si mislimo, še zlasti, če vemo, da je bila Medėja (*Medeia*), njegova izbranka in ubežna spremljevalka iz Kolhide (*Colchis*), pravzaprav ktonično ali htonično bitje (*esse chthonicum*), to je bitje, zapisano in posvečeno mrakobnim silam podzemlja. Tudi zato je bila Medėja pravzaprav znanilka Jazonove kasnejše zle usode v rodni, s hrasti porasli Tesaliji in od sonca obsijani Heladi, kljub uspešno izpolnjeni nalogi, vrniti "zlato runo" domovini⁶.

* Glej avtorjev sestavek "Saga o Argonavtih z Valvasorjevimi komentarji" v reviji *Kras* št. 57, leto 2003, str. 14-17!

Slika na levi:

V času italijanske renesanse so si ladjo Argo predstavljali kar takole; videti je, da se prizor nanaša na nevarno plovo po ožinah Helespont in Bospor (Bosporus). - Oljna upodobitev je delo italijanskega slikarja Lorenza Coste in jo hranijo v Museo civico v Padovi. - Za dober angleški prevod in združene najlepše dele znamenitega helenističnega epa Apolonija Rodija (Apollonius Rhodius) glej: Jason and the Argonauts. Translated by E. V. Rieu. This selection is from E. V. Rieu's translation of The Voyage of Argo, published in Penguin Classics 1959 and 1971. This edition published in 1995. - Fotografija: po v opombi 4 citiranem delu.

Mikensko prisotnost v največji bližini našega Škocjana zdaj poleg že dolgo znanih importiranih mikenskih najdb v Spini ob ustju Pada zdaj še bolj določno dopolnjujejo najdbe v Istri: kupolasta grobnica z Maklavuna je za sedaj edini primer takšne mikenoidne, torej neposredno pod mikenskimi vplivi ali celo pod vodstvom mikenskega arhitekta izvedene kamnite gradnje zunaj Grčije. Vse to dokazuje, da je bila plovna pot ob vzhodnojadranski obali navzgor znana vsaj od zgodnje bronaste dobe naprej in da so bili stiki s Helado tesnejši, kot si lahko mislimo. V teh stikih se tudi skriva jedro resnice o sagi o Argonavtih, ki se tako zelo pomenljivo dotika našega Krasa. - Fotografija: po Rovinj prije Rima. Rovigno prima dei Romani. Rovin vor der Römern. Oetker-Voges Verlag, Kiel; p.61, z barvno fotografijo in s talnim načrtom.

OPOMBE

1

Za poznavanje izjemno zapletene hindujske mitologije, neposredno po prevedenih besedilih iz sanskrita, je izredno koristna monografija Hindu Myths. A Sourcebook from the Sanskrit. With an Introduction and Notes by Wendy Doniger. Penguin Books. First published in 1975.

2

O Heyerdahlovih odkritjih na otoku Rapa-nui je dobro poznati vsaj njegovo drugo življenjsko uspešnico, bogato barvno ilustrirano monografijo Aku-Aku. The Secret of Easter Island. George Allen&Unwin Ltd, 1958, vendar je dobro opozoriti tudi na neusmiljene kritike raziskovalčevega življenjskega dela, na primer na izčrpno dokumentirano monografijo Easter Island. Earth Island. Thames and Hudson, 1992, ki sta jo napisala Paul Bahn in John Flenley.

3

Ne da bi se spuščali v podrobnosti prav tako izjemno zapletene grške mitologije, naj opozorimo, da so vsi osnovni koristni podatki na voljo v priročnem leksikonu Gerhard J. Bellinger: Leksikon mitologije. 3000 gesel iz kulture Vzhoda in Zahoda. Ljubljana, DZS, 1997.

4

Za pregled starejše arheološke literature in najdb na območju Škocjanskih jam in Škocjana pri Divači je najprikladnejša leksikalno izdana monografija Arheološka najdišča Slovenije. Ljubljana 1975: pp.132-134, s.v. Škocjanske jame (Škocjan).

5

Za koristne podatke v zvezi z egejsko plovo je dobro pregledati navedbe mikenskih pisnih virov v pisavi linearna (linear)-B, glej Džon Čedvik (John Chadwick): Mikenski svet (Mycenaean World). Beograd, 1980: p.243: v mikenski palači v Pilu (Pylus) najdena pisna tablica An 610 navaja spisek 30 mož, ki »gredo v Pleuron kot veslači«, iz česar se sklepa, da so imele mikenske ladje verjetno po 30 mož, sposobnih, da primejo za vesla; glede minojških veslačev bi lahko po freski s Tere (Thera) lahko sklepali, da so imele vojne ladje celo posadko 42 veslačev; vendar je za dojemanje homerskega sveta pomembno, da prav Homer sam računa, da pride na posamezno ladjo po 52 mož, vendar sta dvojica izmed njih oficirja. — Podatke o grških ladjah v geometrični dobi, torej v »temnem obdobju (dark ages) stare Grčije, najdemo tudi v monografiji Jan Bouzek: Homerisches Griechenland. Praha, 1969; pp.190-195, Abb.79: 1-5a, b.

6

Tu velja opozoriti na fenomen Atenine (Athena) »govoreče deščice«, ki jo boginja n tesarju Tifisu naročila vgraditi v premec pravkar dokončane Argo v ladjedelnici ob izhodu iz Vološkega zaliva, v bližini kraljevskega, Jazonovega rojstnega mesta Jolkos (Iolcus) v Tesaliji (Thessalia): deščica je vseskozi predstavljala Atenino živo vez z argonavtsko ekspedicijo, napovedala pa je tudi končne zlokovne dogodke v Grčiji, saj bogovom in zlasti boginjam Medejin bratomor ni bil povšeči; primerjaj Gustav Schwab. Najlepše antične pripovedke. Ljubljana, 1988 ; pp.157-203. Kako zelo je v zadnjem desetletju napredovalo vedenje o Mikencih in mikenski kulturi oziroma o mikenskih vplivih na domorodne bronastodobne kulture v vzhodnojadranskem prostoru, dokazujejo ne le mikenskoidna gradnja utrjene višinske naselbine s citadelo na skalnem, umetno izravnanim hribu Monkodonja (Moncodogno) v obalnem zaledju Rovinja (kraj je bil obljuden v času od približno 1800 do 1200 p.n.š., ob vznožju »kiklopskega« obzidja najdena celo importirana mikenska keramika) in prav tako pod tesnimi mikenskimi stiki postavljena kupolasta grobnica - tolos (tholos) s hodnikom - dromom (dromus) na griču Maklavun v smeri severovzhoda, ampak tudi sočasne mikenske najdbe v Dalmaciji na otoku Hvaru in Vidu pri Metkoviću (Narona) ter pri Stolcu v Hercegovini. O tem glej podatke o grški prisotnosti v Jadranu, ki jih je zbral Marin Zaninović, Antički Grci na hrvatskoj obali, Arheološki radovi i rasprave 14. Zagreb 2004: pp.1-57 (glej zlasti pp.2-11, ki se neposredno nanašajo na stike vzhodnega Jadrana z egejskim mikenskim ter vzhodnomeditransko-levantinskim in celo s črnomojskim svetom)!« Primerjaj tudi znanstveno interpretacijo z mikensko kulturo povezanih najdb v zaledju Rovinja: Biba Teržan, Kristina Mihovilić: Eine protourbane Siedlung der älteren Bronzezeit im istrischen Karst. Prähistorische Zeitschrift 74, 199, 154-193; Bernhard Hansel, Biba Teržan: Ein bronzezeitliches Kuppelgrab im Norden der Adria. Prähistorische Zeitschrift 75, 2000, 161-183.

7

Skleda je bila objavljena v monografiji The Quest for Ulysses, Phaidon, 1974: p.135, Ill.109, s komentarjem v besedilu ob fotografiji.

KRAS JE NAJVEČJI NA SVETU

Ivan Gams

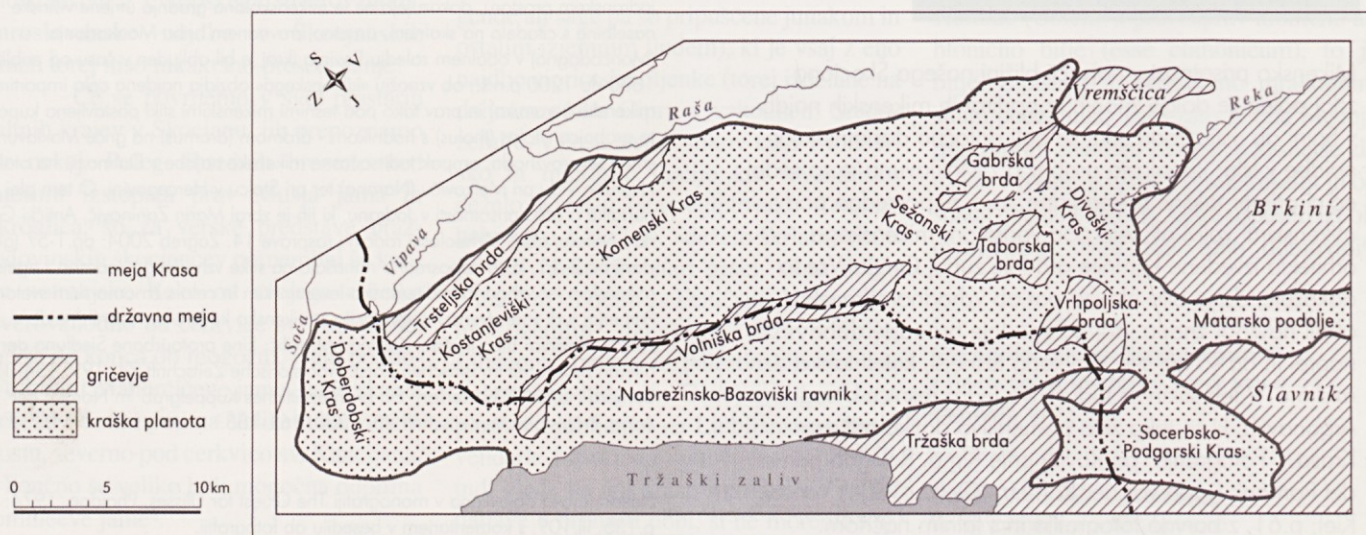
Učinkovitejša kot na skalnatem površju laboratorij deluje pod odejo zemlje (prsti). Tam padavinska voda raztopi nekajkrat več karbonatne kamnine - pri nas predvsem apnenec in dolomit - zato, ker je v tleh precej več ogljikovega dioksida, skupaj z vodo gonilne sile laboratorija. Tja ga izdihajo rastlinske, zlasti drevesne korenine, nastaja pri razpadanju humusa in razpadajočih delov dreves itn. Da na krasu glinasto ilovnate zemlje v povprečju ni malo, spoznamo v kamnolomih, kjer so z njo zapolnjene skalnate špranje, globoke meter in več. Debelejša ko je zemlja, več ogljikovega dioksida in vode zadržuje (strokovno rečeno, večja je poljska vodna kapaciteta). Po izotopni sestavi kisika v vodi na izviri so ugotovili, da je v tleh v porečju Hublja povprečna koncentracija CO_2 0,21 %, Mrzleka 0,2 %, Podroteje 0,4 %, Vipave 0,3 %, Korentana 0,5 % in Belščice 0,74 %. V globljih tleh na nizkem krasu ga je še več.

Kako učinkovit je kemični laboratorij, smo v Sloveniji izračunavali iz letne količine odnesenih raztopljenih karbonatov v kraških rekah in jo preračunali na 1 km^2 porečja. Na njihovo količino najbolj vpliva višina padavin, točneje rečeno specifični vodni odtok. Zato je kemična erozija največja v porečju zgornje Kolpe in zgornje Soče, od 90 do 100 $\text{m}^3 \text{CaO}_3 + \text{MgCO}_3$ na kvadratni kilometer letno, najmanj pa v porečju Prečne, 18 m^3/km^2 . Točnejšega izračuna za regijo Kras na tej osnovi ne moremo napraviti, ker priteka iz izvirov Timave voda tudi s fliša Brkinov in iz Vipavske doline, nekaj tudi iz Pivke ter podtalnica Soče, trdota njegovih izvirov pa je temu primerno različna. Pomagamo si lahko z letnimi padavinami, zabeleženimi na šestih vremenskih postajah na Krasu v letih 1961-1990 (povpreček je 1495 mm) in iz preračunane evapotranspiracije (izhlapevanja, največ prek rastlinstva) v višini od 700 do 750 mm. V podzemlje Krasa po tem izračunu odteče med 745 in 795 mm vode. Ocenjena povprečna trdota vode,

pritekajoče skozi jamske stropove, je 210 mg CaCO_3 in MgCO_3 na liter/letno, kar je enako 60 kg raztopljenega apnenca na km^2 ozemlja. To pomeni tudi tolikšno letno znižanje površja v mikronih ali v metrih na milijon let. Znižanja seveda ne opazimo. Da pa proces poteka, nas opozarjajo udori nad votlinami, katerim se je preveč stanjšal strop, da je nastala udorna vrtača, brezstropna jama, brezno in druge vdrtine. Večina večjih kraških kotanj pa nastaja z lokalno pospešeno korozijo. Če bi enako močna kemična erozija karbonatov delovala ob tektonskem mirovanju ozemlja še v naslednjih petih milijonih let, bi večina Dolenjega Krasa potonila pod morsk gladino in tam bi jame lahko obiskovali le jamski potapljači.

Nekaj raztopine pa prenikajoča voda odloži že v tistih vrhnjih prevodnikih (kanalih), kjer je zrak povezan z zunanjim. V njih voda zaradi nižjega pritiska CO_2 v zraku, kot je v zemlji, raztopino odlaga in s kapniki ustvarja privlačnosti za jamski obisk. Za vzorec si pogledimo 8 m visok stalagmit Orjak v Veliki dvorani Škocjanskih

Poenostavljena skica geomorfoloških enot Krasa
(Povzeto iz I. Gams, Kras v Sloveniji v prostoru in času, str. 253)

KEMIČNI LABORATORIJ

Nekateri stebri iz kompaktnega apnenca so zaostali za znižanjem okoliških tal. Namesto nekdanje podtalne korozije jih zdaj oblikuje korozija dežnice (žlebi) in mehanično preperevanje (desno spodaj in vodoravne razpoke pod vrhom.). Ob stebru stoji sežanski jamar Jože Gustinčič.

jam! Med dveletno terminsko meritvijo je Janja Kogovšek namerila v nanj priteka-joči vodi trdoto do $296 \text{ mg CaCO}_3/\text{l}$. V poletju 1982, ko je istočasno padlo na bližnji vremenski postaji Matavun 417 mm dežja, je kapljanje na Orjak prenehalo za tri mesece, v naslednjem letu pa štiri mesece, ker je padlo le 302 mm padavin. Matavun dobi v povprečku poleti 369 mm dežja, vse padavine pa tedaj ne dosežejo jamskega stropa, ker talna voda (vlaga) zaradi prebitka evapotranspiracije nad deževnico upade. Od celoletnih padavin odpade v Matavunu v dolgoletnem povprečku na poletje $25,6 \%$, v Rižani pa tedaj odteče le $5,7 \%$ letnega odtoka. Po izotopski sestavi kisika v jamo pritekajoče kapnice so v jami Trhlovca ugotovili, da je voda stara pol leta. Se pravi, da nove padavine samo iztiskajo najnižjo starejšo vodo iz tal v skalno podlago. V tako dolgem času lahko talna voda doseže precejšnjo trdoto. Šele, ko talna vlaga ob povečanih padavinah v pozni jeseni doseže tako imenovano polno talno vodno kapaciteto, postane odtok skladen z višino mesečnih padavin. Sicer pa Primorci vedo, da brez poletnega zalivanja ni dobrega pridelka. Prej so nizke rečne pretoke v času živahne evapotranspiracije na površju tolmačili s tako imenovano kraško retinenco, to je zadrževanjem vode v globini kraške gmote. Zdaj vemo, da so poletni odtoki zunaj visokogorskega krasa najnižji na vseh rekah Slovenije, ne glede na kamninsko sestavo, tudi na nekrasu.

Žal ne razpolagamo z dolgoletnimi meritvami skozi strop v jame pritekajočih vodâ, da bi spoznali, kako se zmanjšujejo zaradi naraščajoče poraščenosti z gozdom, ki ga je tudi na Krasu že dobra polovica ozemlja. Vrisani vodostaji na skalnatem mostu na poti v Veliko dolino v Škocjanskih jamah govorijo o najvišji poplavi leta 1826, to je v letu, ko je nastala prva, najvišja črta. Takrat je tudi na Brkinih prevladoval pašnik, travje pa iz-

NAŠ KRAS

Pregledna geološka karta jugozahodne Slovenije (Buser, Draksler, 1990). Krasi obdajajo eocenski fliš, naplavna furlanska nižina in Tržaški zaliv.

Legenda: Stratigrafske enote so obarvane: oker - eocenski fliš, rjavo - skladoviti paleocenski apnenec, svetlo zeleno - zgornjekredni apnenec, temno zeleno - spodnjekredni apnenec, modro - jurski apnenec, temno rdeče - zgornjetriasi apnenec in dolomit. Rdeča črta pomeni prelom, enaka nažagana nariv. Bela je kvartarna naplavina.

hlapeva v zrak manj vode kot sedanja drevesa. Spomladi leta 1963 sem za terminka merjenja hidrokemizma prenikajoče vode v začetni Postojnski jami izbral tudi tri kapnike pod nizkim stropom. Že konec istega leta je pričelo pritekati nanje

vedno manj vode, ki se je pojavljala le še po večjem deževju. Na zasiganem stropu nad njimi so začeli rasti novi drobni stalaktiti, ker se je glavni dovodni kanal v stropu zasigal. Pred stoletjem in pol je bil okoli vhoda v jamo kamnit pašnik, zdaj pa je tam

vedno višji temni gozd. Vodniki v Škocjan- skih jamah se pritožujejo, da priteka voda v Dvorani ponvic s stropa vedno redkeje in da spodnje ponvice že vidno razpadajo. Nad njimi je na površju v bližini Razgledišča nad Veliko dolino zrasel visok borov

Gustinčičeva jama. Njej in bližnji Vilenici je korozija obenem z več sto metrov debelimi skladi odstranila vrhnji del jame. Večina sten in dna je iz kapnikov in sigovih zaves.

gozd, kjer je v najstarejši katastrski mapi vrisan pašnik in kjer bližnji suhi zidovi pričajo o opuščenih njivah.

Prvi opisovalci kamnitega primskega Krasa so pred stoletji to ime uveljavili kot vzorčni primer brezvodne pustinje, ki so jo sčasoma poimenovali kar Kras. Zdaj je njegova posebnost hitro zaraščanje z gozdom. Če bi v strokovni literaturi dokazali spremembe v delovanju kemičnega laboratorija zaradi ogozdovanja, bi Kras dobil še drugo dimenzijo in si s tem utrdil vlogo modernega klasičnega krasa.

Morda se bodo Kraševci ob napisanih navedbah zasigavanja prevodnikov na vrhu kraške gmote vprašali, kako so potem mogle nastati velike in globoke jame. Te so goste predvsem v Škocjansko-Divaškem Krasu, ki jih na tako imenovanem kontaktnem krasu pripisujemo koroziji ponornice Reke in njenih pritokov. V dva milijona dolgem in obdobjno mrzlem pleistocenu so bila tla v flišnih Brkinih verjetno dalj časa zmrzla in vodno neprepustna, površinsko tekoča Reka med tokom po karbonatnem kontaktnem Škocjansko-Divaškem Krasu bolj agresivna. Tam je

gradnja avtocest razkrila številne »brezstropne« jame. Drugo področje izrazito večje gostote globokih in mestoma dolgih jam je Sežansko-Lipiški ravniki. Naj jih navedemo samo nekatere: 803 m dolga Vilenica, 1094 m dolga Lipiška jama, 460 m dolga Krizmančičeva jama, Škamperlova jama (585 m), Jama v Partu (369 m), Skilan (-347m), Labodnica (-329 m) in vrsta drugih. Njihovo gostoto lahko razložimo s ponori potokov, pritekajočih s flišnega hribovja, ki je po tektonskem ugrezanju severnega roba Tržaškega zaliva potonilo v današnjo tržaško flišno sinklinalo. Tedaj je nastala tudi proti SSZ znižujoča se reber Tržaškega Krasa med Bazovico in Ronkami. Koroziji flišnih ponornic lahko pripišemo tudi nastanek Bazoviško-Nabrežinskega ravnika. Ta je proti SSZ nekoliko bolj tektonsko povešen kot ostala planota Krasa, ki je proti koncu pliocena s flišnimi slemenimi na severnem in južnem robu spominjala na današnji relief v Matarskem podolju. V času višjega flišnega sosedstva na jugu je proti severu bržčas otekala tudi reka, ki je izdelala zdaj že precej predružen Doberdobski dol. Raziskovalci večinoma menijo, da ga je

zapustila od severa pritekajoča reka, vendar s tem ni v skladu njegovo razširjanje in poglobljanje v obratni smeri, proti severu.

V luči opisane kemične korozije in geološkega razvoja širše okolice se relief Krasa izkaže kot kombinirani proizvod tektonike in kemičnega laboratorija. In kemični laboratorij tektonsko nastali relief predvsem nenehno znižuje ter pri tem ohranja osnovne geomorfološke oblike.

Literatura

- Gams, Ivan, 2003: Kras v Sloveniji v prostoru in času.- str.515, Ljubljana.
Kogovšek, Janja, 1983: Vertikalno prenikanje vode v Škocjanskih jamah in Dimnicah. - Acta carsologica, 10, str. 49-65, Postojna.
Hrovat, Alojzij, 1956: Kraška ilovica, njene značilnosti in vpliv na zgradbo.- str. 96, Ljubljana.
Površinski vodotoki in vodna bilanca Slovenije.- Hidrometeorološki zavod RS, str. 98, 1998, Ljubljana.
Urbanc, Janko; Trček, Branka; Pezdič, Jože; Lojen, Sonja: 1990: Dissolved inorganic carbon isotop. composition of waters.- Acta carsologica, 26/1, str. 236-256, Postojna.

Akad. prof. dr. Ivan Gams, Ljubljana

Olivno olje je močnejša kislina kot deževnica. Zato so žlebovi v starem apneniškem podstavku stiskalnice oljk v Katoru v Istri (l. 1970) tako globoki.

»ŽELIM SI, DA GRAD RUBIJE POSTANE V SODOBNI ZDRUŽENI EVROPI STIČIŠČE POVEZOVANJA!«

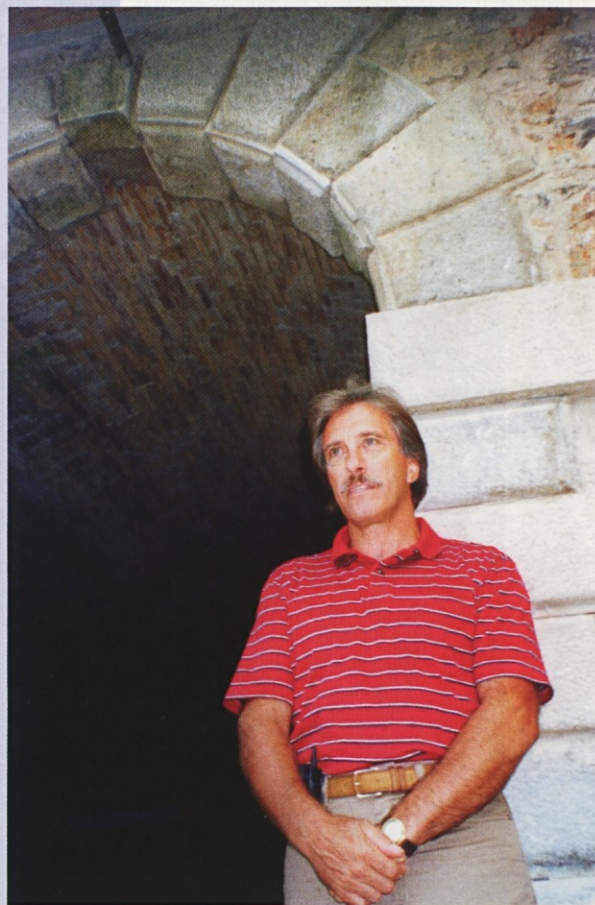
Venčeslav Černic

Okrogle mize revije Kras o zamislih in načrtih za prenovo in revitalizacijo Štanjela, ki je bila 10. decembra 1999 v Štanjelu, se je udeležil tudi podjetnik Venčeslav Černic, prenovitelj gradu Rubije pri Sovodnjah na skrajnem zahodnem robu Goriškega Krasa. Udeležencem omizja je v razpravi spregovoril o tem, kako je njegova družina kupila rubijski grad in kako so ga začeli prenavljati (glej Kras št. 38-39, letnik 2000, str. 62-63!).

Po tistem dogodku smo izdajatelji revije gospoda Černica obiskali in si ogledali potek prenove gradu s pristavo in grajske okolice, urejanje novega velikega vinogradniškega kompleksa na ravnici Ušje nad gradom in obsežna gradbena dela ob kavernah iz prve svetovne vojne pri vasi Vrh sv. Mihaela, v katerih bodo imeli Černicevi vinsko klet z enoteko ter manjši muzej prve svetovne vojne.

V nadaljevanju objavljamo Černicevo pripoved o tem velikem in tudi za kulturno dediščino pomembnem projektu, čeprav je onkraj meje z Italijo. Občudovanja in pohvale vredni sta ne le njegova podjetniška smelost, s katero se je lotil izredno obsežnega, strokovno zahtevnega in dragega projekta, da povrne posestvu rubijskega gradu prvotno podobo ter ga priredi za sedanjo turistično rabo na stičišču treh kultur - romanske, slovenske in germanske. Preseneča tudi njegov odnos do ohranjanja kulturne in naravne dediščine celotnega grajskega kompleksa ter njegovo poznavanje najrazličnejših gradbenih in restavratorskih posegov, gradbenih materialov, do sposobnih projektantov ter graditeljev - zidarjev, kamnosekov, kovačev, tesarjev in drugih udeležencev. Tisti, ki so videli prenovo rubijskega gradu in ki poznajo podobne ter primerljive prenovitvene projekte, se nehotе vprašujejo, zakaj niso tako učinkovite tudi skupine uradnikov in strokovnjakov, ki za davkoplačevski denar opravljajo takim projektom primerljiva dela?

Uredništvo

Venčeslav Černic,
lastnik in prenovitelj rubijskega posestva
z gradom ter lastnik izvozno-uvoznega
podjetja za pohištveno industrijo
Unitecno v Gorici.

Najprej nekaj osebnih podatkov

Rodil sem se v vasi Vrh sv. Mihaela (s. Michele del Carso) na Goriškem Krasu 14. julija 1950. Kraj, ki je nedaleč od Opatjega sela (vas Vrh je bila od leta 1918 do leta 1940 del občine Opatje selo), se ne razlikuje od drugih kraških vasi ne po krajini, arhitekturi in ne po navadah ter razmišljanju ljudi.

Na Vrhu imamo osnovno šolo, ki sem jo obiskoval do drugega razreda. Zaradi težkih družinskih razmer so me starši izročili v varstvo nunam v sirotišnico sv. Družine, pozneje v Alojzijevišče. Šolanje sem nadaljeval v Gorici, a le do tretjega razreda nižje gimnazije. Zaradi slabih izkušenj, ki sem jih doživel v zavodu, sem zapustil gimnazijo in se odločil za mehaniški poklic. Kmalu pa sem spoznal, da je vsaj minimalna šolska izobrazba nujna. Želel sem se vrniti v šolske klopi, toda za to je bilo prepozno. Razmere v družini so se še poslabšale; ob bolni materi je še oče postal invalid. In ker so medtem v Gorici odprli italijansko večerno elektrotehniško srednjo šolo, sem se vpisal in obiskoval po vsakodnevnem delu še peturni večerni pouk. S šolanjem sem si izboljševal delovni položaj v službi; iz delavnice so me premestili v trgovino Fiatovih nadomestnih delov za tovornjake. Po dveh letih, pri dvajsetih, sem postal odgovoren za nabavo in prodajo rezervnih delov. Bil sem sicer zadovoljen, a sem čutil, da bi svoje sposobnosti lahko bolje izrazil. In ko je prišlo z delodajalcem do nesporazumov in trenja, sem razočaran a hkrati poln zaupanja vase dojel, da je vsak človek lastne sreče kovač. Želel sem se osamosvojiti in odločil sem se za odprtje svoje trgovine, saj me je to najbolj mikalo.

Na Trgovski zbornici v Gorici sem opravil izpit in pri enaindvajsetih letih ustanovil svoje trgovsko podjetje. Prodajal sem orodje in nadomestne dele kleparskim in mehaničnim delavnicam v Furlaniji-Juljski krajini. Iz prejšnje službe sem ohranil dobre stike s prijatelji v Jugoslaviji, ki so bili naši odjemalci in ki sem jim velikokrat pomagal. Zaupali so mi in začeli pri meni naročati potrebno blago. Prepoštoval sem vso Jugoslavijo, od Črne gore, Kosova, Bosne, Makedonije do Srbije in se pri tem tudi naučil srbohrvaščine.

Grad Rubije z razglednice, odposlane po pošti 23. julija 1912. Tik nad cesto Spodnje Gabrije-Sovodenj, nekaj več kot dva kilometra od meje med Slovenijo in Italijo. Spodaj ob Vipavi je tiste čase obratoval mogočen mlin.

Potoval sem sam, mnogokrat nepre-trgoma po dva tedna ali celo več, neglede na vremenske razmere. Spoznal sem veliko število avtoprevoznih podjetij in mehaničnih delavnic. Bili so nepozabni časi odkrivanja in spoznavanja drugih stvarnosti.

Pri triindvajsetih letih sem se poročil z mlado Furlanko Luciano Furlan. Med druženjem z mojo mamo se je naučila slovenščine. Rodila sta se nama sin Vanja in hči Nataša. Oba sta redno obiskovala slovenske šole. Hči je dve leti študirala na fakulteti v Ljubljani prevajalstvo in tolmačenje, potem pa se je odločila še za študij stikov z javnostjo v Gorici, ki ga je leta 2002 končala. Sin je študiral ekonomijo v Nürnbergu in sedaj dela z menoj.

Tedanje razmere v Jugoslaviji sem dobro poznal. Dela je bilo dovolj, a že leta 1980 sem zaslutil, da se Jugoslaviji bliža huda kriza, ki bo prizadela tudi bodočnost mojega posla in moje družine. O tem sem veliko razmišljal; občutil sem breme družinske odgovornosti. Rešitev in zavarovanje pred tem sem videl v razširitvi trga. Leta 1985 sem prvič odpotoval na Madžarsko, da bi odkril nove možnosti za poslovanje. Ker razen slovenščine, italijanščine in srbohrvaščine nisem znal drugih jezikov, sem se začel zavzeto učiti angleščino. Zimske in poletne počitnice sem preživel v Angliji, kjer sem se intenzivno učil tudi po devet ur na dan. Po petih letih učenja sem angleščino že dobro obvladal. Naučil sem se še češčine; toliko,

KULTURNA DEDIŠČINA

kolikor je bilo treba, da sem posel razširil še na takratno Čehoslovaško.

Medtem se je Jugoslavija res začela rušiti in za seboj je podirala lastno ekonomijo. Prišlo je do vojne; veliko podjetij je zaradi tega propadlo. Tudi pri nas v zamejstvu. Meni pa se je vloženi trud v razširitev tržišč in ponudbe proizvodov pred vsem tem obrestoval, čeprav sem se kmalu odločil in specializiral za en sam sektor. Potoval sem še naprej in posel širil zunaj Jugoslavije še v države vzhodnega bloka.

Že kot otroka me je grad Rubije neustavljivo privlačil

Med potovanji po Jugoslaviji sem občudoval Dalmacijo in Črno goro in ju vse bolj primerjal z našim Krasom. Pravijo, da je povsod lepo, doma pa je najlepše. Spominjam se, kako je bilo lepo, ko je bil Kras še obdelan in urejen. Kako sem občudoval kraške gmajne, doline, vrtače, brajde in kamnite zidove. Več kot sem hodil po tujem, bolj me je Kras pre-

Slika zgoraj:
Lega gradu Rubije.

Levo od gradu je izliv Vipave v Sočo. -
Iz Atlasa Slovenije, III. dopolnjena izdaja,
str. 139, Založba Mladinska knjiga.

Slika na sredini:
Grad Rubije s parkom in dohodno potjo.
Pogled z zahodne strani.
Fotografija je iz leta 1878.

Slika spodaj:
Rubijski grad v ruševinah po italijanskem
obstreljevanju v I. svetovni vojni.
Fotografija iz leta 1916.

Slika na desni strani
Ob pomoči gasilcev je bila ena prvih
akcij odstranitve velikega osjega gnezda.
Fotografirano 27. avgusta 1998.

vzemal in bolj sem si želel, da bi bila kraška zemlja spet obdelana. Prepričan sem, da bi na Krasu lahko prenekateri družina dostojno živela od primerne izkoriščanja nekdanjih obdelanih, sedaj zapuščenih površin. In zelo sem si želel, da bi to delal tudi sam. Seveda ne na zemljiščih, ki sem jih podedoval od staršev, na pašniku in njivici.

Grajska posest z gradom me je že v otroških letih zelo zanimala in privlačila. Spominjam se, ko sem nekoč z mamo hodil od Vrha proti Sovodnjam, odkoder naju je avtobus peljal v Gorico, kakšen vtis je name naredil grad. Bilo je nekega poletnega dne, ko je bilo pri nas na Vrhu zelo vroče, spodaj ob gradu pa je zrak drugačen, hladnejši, prijetnejši. Grajske turne so obletavale vrane. A časa ni bilo, da bi se ustavljala, zato sem mamo samo vprašal, kdo v gradu živi. Tako je grad ostal zame skrivnosten. In želel sem si ga ogledati.

Čez nekaj let, ko sva z mamo spet stopala po isti stezi in po podobnih opravkih kot pred leti, sem mamo prosil, če bi si grad lahko ogledal. Mama je namreč lastnika gradu barona Bianchija poznala. Poznala je tudi grajskega čuvaja, nekega Antona Černica. Stanoval je v eni izmed zgradb v grajskem parku. Ustregla mi je. Stopila sva v park in šla k njemu na obisk. Bil je sam. Ležal je; najbrž je imel gripo. Mama mu je skuhalo čaj in malo sta popilepetala. Jaz pa sem nestrpno čakal, da si ogledam grad. In ko sva se od njega poslovila, sva si grad ogledala z vseh strani. Prednja fasada je bila popolnoma porušena. Videti je bila kot prazen oder; stali so le zunanji, obodni zidovi. In priznati moram, da me je ogled gradu kar malo razočaral. Take ruševine res nisem pričakoval. Vseeno sem bil zadovoljen in potešen. Lahko sem si predstavljal, kakšen je bil rubijski grad, predno ga je poškodovala vojska med prvo svetovno vojno.

Nad gradom je bilo nekdanje naselje Ušje s prelepo ravnicjo. Sedaj sta tam le še dve hiši, izmed katerih je ena hudo poškodovana. Tja sem šel večkrat s starši pomagat prijateljem, ko so pobirali krompir. Rastle so trte, češnje in jabolka.

Dokumenti iz leta 1822, ki smo jih dobili v goriškem zgodovinskem arhivu, pričajo, da se je belo vino iz Ušij prodajalo s 30 odstotkov višjo ceno od ostalih pridelanih vin na drugih območjih posestev družine grofov Kromberk. Prvo slikano dokumentacijo o trgatvi v Ušjah imamo iz leta 1874.

Sedaj imamo v Ušjah kmetijo z 8,5 hektarja vinogradov. Od kakšnih 170 hektarov značilne kraške pokrajine na tem prostoru pripada posestvu Rubije 120 hektarov. A Kras ne bi bil kras, če bi bil brez kamenja. Kraševci cenimo tudi kamen, s katerim se je razvijalo življenje naših prednikov.

Ideja se je začela uresničevati

Najbrž boste mislili, da pretiravam, a o posestvu rubijskega gradu sem veliko razmišljal. Globoko v sebi sem upal, da bo spet zaživelo prav tako, kakor sedaj nastaja. V življenju namreč nikdar ne veš, kako se bodo stvari obrnile, razvijale. Iz velikih sanj se rodi ideja, ta spodbudi željo,

ki se nekoč, ob pravi priložnosti skrivnostno uresniči.

Bilo je 29. rožnika 1998, ko mi je uspelo, da sem celotno rubijsko posestvo odkupil. Grad je bil prava podrtija. Takoj sem se lotil uresničevanja projekta za obnovo gradu in parka ter za ureditve grajske kmetije. Razvojna vizija in idejni projekt sta bila moja zamisel.

Grad Rubije bomo preuredili v hotel visoke kategorije za zahtevnejše goste. Nudil bo vso potrebno postrežbo, ki sodi v tako kategorijo. Prostori bodo namenjeni tudi poročnim obredom. Grad se bo pridružil skupini srednjeveških gradov za turistično rabo in gradovom tako imenovane Venerine poti.

Kmetija Rubijski grad bo samostojna gospodarska dejavnost in bo dopolnjevala dejavnost gradu Rubije. Na ravnini Ušje nad gradom smo že posadili skoraj 8,5 hektara terasastih površin z vinsko trto sort malvazija, kraška vitovska grganja in refošk za teran ter še pignolo. V letu 2002 smo že prvič trgali. In za trženje se že sedaj pripravljamo. Hči Nataša je medtem po visokošolskem študiju stikov z javnostjo dokončala še magistrski študij za

trženje vin v novem inštitutu MIB - Master of International Business v Koprivnem pri Gorici. To je druga ustrezna podiplomska visokošolska ustanova v Evropi, specializirana za trženje vin. Prva je v francoskem Bordeauxu in z njo sodeluje tudi visokošolska ustanova iz Koprivnega.

Pred dvema letoma in pol smo začeli graditi tudi vinsko klet v pristnem kraškem slogu. Bo edinstvena, saj bo povezana s podzemskimi rovi - kavernami iz prve svetovne vojne. Načrtujemo tudi zgraditev konjušnice in razmišljamo še o igrišču za golf okrog gradu.

Uresničevanje vseh teh projektov zahteva sposobne strokovnjake, še posebej pravega arhitekta. Glavna projektanta in nadzornika sta arhitekt Roberto Raccanello in njegova soproga arhitektka Katharina von Stietencron. Predno sem

jima naročil projekt, sem ju peljal na slovenski Kras, da bi doжела pravi smisel kraškega življenja in njegove lepote. Občudovala sta stare, še pristne kraške vasi. Še zdaleč si nista predstavljala, da je v bližini Rubij tako čudovit svet. Pravita, da je kraška pokrajina in njena stara arhitektura neprimerljiva, lepša od arhitekture v Provansi in v drugih znanih turističnih predelih Evrope. Pošteno pa sta tudi povedala, da kraško arhitekturno dediščino na Krasu premalo cenijo, saj še vedno podirajo stare hiše in zidajo nove, ki z izvirno kraško arhitekturo, s kraško krajino in s kraško dušo nimajo nič skupnega. Poudarjata, da bi nepotvorjen, nedegradiran in prvobiten Kras s svojo kulturno krajino in tipično kraško kamnito arhitekturo privabljal tudi najzahtevnejše in najbolj petične turiste.

Tudi sam mislim enako in prepričan sem, da vse še ni izgubljeno in da se da še marsikaj storiti ter preprečiti škodljivo ravnanje. V stari, a obnovljeni kraški hiši, urejeni za sodobne stanovančeve potrebe, se da prijetno in intimno živeti. Zato se z arhitektoma večkrat sprehajam po Krasu. In gospod Roberto Raccanello poudarja: "V tej, tako preprosti a hkrati zahtevni arhitekturi vedno odkrijem kaj novega, uporabnega!" Zaupam mu, saj ima veliko izkušenj z obnavljanjem zgodovinskih objektov, kot so samostani, gradovi, cerkve. Obnovil jih je že več kot

170! Njegove izkušnje izvirajo še iz obdobja, ko se je obnavljalo zgradbe po potresu, ki je leta 1977 prizadel Furlanijo.

Pri restavriranju gradu spoštujemo stroge strokovne kriterije

Za projekt smo dobili državno podporo. Država omogoča in finančno podpira na osnovi posebnega zakona obnavljanje zgodovinskih spomenikov, če so nameni prenove jasni in primerno predstavljeni. Začetni kapital smo morali položiti pred pričetkom restavriranja. Šele po uradnem pregledu opravljenih del in po spomeniški kontroli vseh nadrobnosti nam država postopno, po posameznih končanih fazah obnove vrača vloženi kapital z obrestmi, njeno povračilo vsega našega vložka s pripadajočimi obrestmi pa bo sklenjeno dvajset let po sklenitvi pogodbe.

Kako organizirati vsa restavratska dela, sem dolgo razmišljal in se posvetoval. Spoznal sem, da je primernejše manjše podjetje od večjega zaradi zahtevnega varstva pri delu in zaradi večjih možnosti za zagotavljanje natančnosti pri delu. Zato nam zadošča od pet do sedem delavcev in izkušen arhitekt. Dela obsegajo več faz. Sedaj smo končali že tretjo fazo. Prizadevamo si, da bo grad po svoji podobi

Grajska zahodna (leva) in južna (desna) fasada med prenovitvijo je v letu 2001 že dobivala svojo prvotno podobo... Na levi grajska pristava, v kateri bo po prenovitvi gradu osem apartmajev in grajska recepcija.

šeno na soncu in šele po tem pečeno v navadnih pečeh pri nižji temperaturi. Iščemo in odkupujemo stare, ročno izdelane strešnike za kritino - korce - in ročno izdelane glinene plošče - planete, na katerih so položeni korci. Neuporabno opeko meljemo in mešamo z navadnim peskom in apnom (za fasado in za malto). Kamen je nabrežinski, kamnoseki so domačini. Z njimi sodeluje mlad romunski kipar Serban Dimitri Jon, poročen v Italiji. Zato bo grad videti tak, kakršen je bil v starih časih. Z odpadnimi materiali nimamo težav, ker jih večino predelamo in uporabimo pri obnovi. Obnovljeni grajski kompleks bo imel tudi svojo čistilno napravo za odpadne vode, meteorne vode pa bodo speljane v posebno kanalizacijo.

V parku pod gradom je bil nekdanj letni paviljon. Ob njem bomo zgradili

restavracijo, ki bo služila poročnim parom, ločeno od drugih gostov. Južno nad gradom bo pokrit bazen z vso potrebno postrežbo. Na severni strani pred gradom so ostanki kapele, v kateri je svoje dni pridigal slovenski reformator in pisec prve slovenske knjige Primož Trubar. Kapelo bomo obnovili in jo namenili poročnim obredom. Županu naše občine pa sem predlagal, naj se trg pred spomenikom poimenuje Trg Primoža Trubarja. Obzidje in stopnišče pod gradom pred gostilno smo že uredili prav tako, kakršno je bilo nekdanje. Imeli smo srečo, ker smo pod zemljo našli podstavek stopnišča in s pomočjo stare slike je arhitektu uspelo stopnišče narediti znova. Med stopniščem in obzidjem bomo ob primernem času postavili Trubarjev kip, ki je že dokončan.

kar najbolj prvobiten. Držimo se strogih konservatorskih kriterijev, ki zadevajo izviren slog in način gradnje ter uporabo originalnih materialov. Tako, na primer, kupujemo stare tramove, pa tudi izključno samo ročno izdelano opeko, najprej posu-

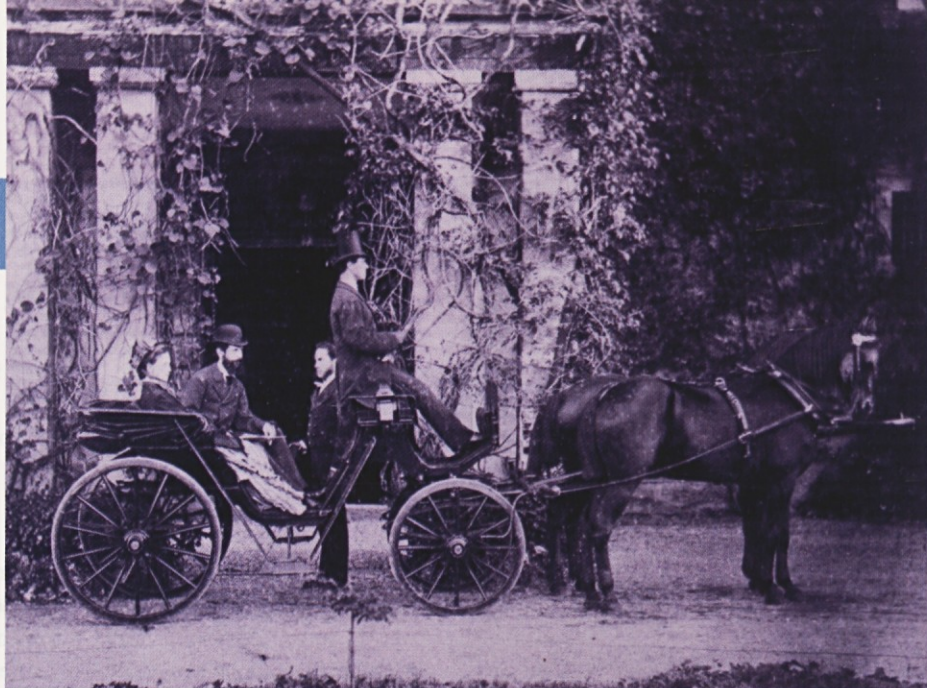
Grajsko poslopje v septembru 1999, obdano z gradbenimi odri.

Med pritličjem in prvim nadstropjem so že sezidani vsi obokani stropovi iz ročno narejenih opek.

Pred glavnim vhodom leta 1878

Zgodovina gradu Rubije

Preteklost gradu Rubije je precej zapletena. Verodostojni podatki segajo v petnajsto stoletje in znano nam je, kdo so bili od takrat naprej njegovi lastniki. Ko pa sta arhitekta merila ruševino gradu, sta na stolpih naletela na sledove starejše gradnje, ki pričajo, da so bili dozidani v višini za 1,8 metra in to na način, kakor so zidali v 11. stoletju. Zato sodimo, da grad datira precej daleč v preteklost. Furlanski zgodovinar Geat piše, da je grad postavljen na ostankih rimske utrdbe. Blizu so namreč tudi ostanki rimskega mostu čez Sočo. In dodati moram, da je poleg gradu tudi neolitsko gradišče.

Od 15. do 17. stoletja je grad Rubije pripadal plemiški družini Egg. V njihov grad Rubije se je v času protestantizma zatekel Primož Trubar, ker ga je preganjala goriška inkvizicija. Ta je v že omenjeni grajski kapeli krstil Eggovega sina. Eggovi družini so kot lastniki Rubij sledili Edlingovi, pa Della Torre (Turn und Taxis) in Krombergovi ter nazadnje še plemiška družina baronov Bianchi di Casalanza. V osemdesetih letih 20. stoletja je štirinajst članov, v glavnem domačinov, ustanovilo družbo z omejeno odgovornostjo, ki je rubijsko posest odkupila od družine Binanchi, od njih pa smo jo odkupili jaz in moja družina.

Rubijski grad je bil priča mnogim bitkam in vojnám, saj stoji na strateško zelo pomembnem mestu. Poznane so gradiščanske vojne med letoma 1615 in 1617 med Habsburžani in Beneško republiko ("Serenissima"), ki je poskušala prodreti proti vzhodu. V grad so se takrat

Rubijski grad, fotografiran okrog leta 1860

zatekli ljudje z Vrha in iz Gabrij, ki so se skupaj bojevali proti Benečanom. Takrat je v bitki 7. junija 1617 padel general Trautsmannndorf, ker ga je zadela topovska krogla. Izstreljena je bila z že omenjene ravnice Ušje, kilometer zahodno od rubijskega gradu.

Ko smo pripravljali zemljišča za nov vinograd, je sin Vanja na Ušjah našel nekaj beneških novcev. Našli smo tudi topniške krogle iz tistih časov. In eno nam je podaril domačin.

Med gradiščanskimi vojnami je bil grad Rubije poškodovan in zato

potreben prenove. Ta ga je stilno nekoliko spremenila.

O teh vojnah je veliko napisal zgodovinar Faustino Moisesso v dveh knjigah z naslovom "Historia della Ultima guerra nel Friuli", ki so jo prvič izdali 25. listopada 1622. Zgodovinar je v opisovanju bitk tako natančen, da domačin zlahka odkrije mesta, kjer so se odvijali dogodki; tudi mesto, kjer je topovska krogla zadela generala Trautsmannndorfa... Takrat se je tam učil vojskovanja pozneje slavni vojskovodja Wallenstein, poznan po udeležbi v uničujoči tridesetletni vojni med

protestantizmom in katolištvom, ki je po Evropskem prostoru pustošila od leta 1618 do leta 1648.

Poudariti moram, da so naselje Ušje topografsko razdelili na dva dela in sicer na Ušje in na Boškine. V knjigi je zapisan naziv "la delle case del bosco" (slovensko: "tam pri hišah v gozdu"). S tem izrazom so beneški vojaki imenovali naselje, ker pravega imena zanj niso poznali. Prepričan pa sem, da je zato del Ušij napačno označen na italijanskih katastrskih mapah kot Boschini. In naj za nas, domačine, kraj ostane kar Ušje!

Pred nedavnim je grof Filippo Formentini od sorodnika iz Gradca podeval del družinskega arhiva. V njem je odkril dokument, v katerem piše o težavah, na katere je naletela vojska avstrijskega nadvojvode decembra 1617. In v tiste okoliščine je bil neposredno vpleten tudi moj prednik.

Avstrijska vojska se je znašla v hudih težavah, brez hrane in sestradana, brez streliva. Bila je zelo huda zima in poveljnik je moral nemudoma ukrepati. Toda povezava z glavnim vodstvom je bila težavna. Zato je vodstvu poslal pismo, obvestilo o ukrepu, za katerega se je odločil. In za pomoč pri tem je prosil preverjenega in zaupnega Vrhovca Martina Černica, ki naj bi mu pomagal pri oskrbovanju vojske s potrebnim materialom.

Vem, da je med mojimi predniki tudi Martinova družina. Iz tega sklepam, da je najbrž Martin Černic naš prednik, saj izviram iz tiste hiše. Imam tudi originalen dokument, ki prča o tem. Dal mi ga je grof Formentini. In povedal mi je, da je dobil iz Gradca tudi originalno listino, ki prča, da je bila njegova prateta Aurora Caterina Formentini dvorna dama avstrijske cesarice Ane. Poročila se je z ogrskim grofom in oficirjem cesarjeve vojske Batthyanyjem de Nemet-Ujvarijem in prejela za balo od družine zraven dragocenosti tudi 300 trt sorte tokaj. Z njo sta odšla na Ogrsko tudi dva kmeta, domačina iz Števerjana, ki naj bi tam verjento gojila to trto.

Potem so bila na našem prostoru vojne bitke med Francozi in Avstrijci,

pa prva svetovna vojna, podrobneje opisana v knjigi "Isonzofront" avtorice Alice Schalek, prve ženske vojne dopisnice z neke fronte. Opisuje življenje avstroogrskih vojakov prav okrog gradu, na ravnini Ušje, v Gabrjah in na Vrh sv. Mihaela. Bitke so se razvemale na prostoru kakšnih dveh kvadratnih kilometrov okrog gradu in v gradu samem. Ko so

Italijani zasedli Vrh sv. Mihaela, so izkopali nad Ušjami podzemeljske obrambne rove - kaverne, v katerih sedaj gradimo vinsko klet. Del teh kavern bomo namenili tudi muzeju prve svetovne vojne.

Ko je italijanska vojska ugotovila, da je v rubijskem gradu avstroogrska vojaška komanda, je grad obstreljevala in ga močno poškodovala. Po letu 1916,

Plemiška družina baronov Bianchi di Casalanza pred grajskim vhodom, fotografirana pred I. svetovno vojno.

Na planoti Ušje, kilometer jugozahodno od gradu, so Černičevi na grajskem posestvu zasadili nove vinograde, ki pokrivajo več kot 8 hektarjev površine. Odlično zemljo so izkopali iz do petnajst metrov globokih žil, vanje pa odložili neuporabne ruševine rubijskega gradu.

tristo let po gradiščanskih vojnah, gradu niso več obnavljali, saj njegovi lastniki Bianchiji po koncu vojne niso hoteli sprejeti italijanskega državljanstva in zato niso bili deležni vojne odškodnine. A vseeno so ostali njegovi lastniki do leta 1986.

Moja želja po posedovanju in obnovi rubijskega gradu sega daleč nazaj, vendar takrat ni bila uresničljiva. Pozneje pa je postajala vse večji izziv. In z nakupom gradu je prešla v investicijo za bodoče generacije. Na svoj trud in kapital

družine gledam v tem primeru dolgoročno. Kdaj bo vložek povrnjen, ni pomembno, saj investiram za bodoče rodove. Grad je namreč stoodstotna družinska last.

Priložnost za odkup gradu se je pokazala že leta 1986, ko mi je prijatelj povedal, da je celotno posestvo z gradom naprodaj. Takoj sem obiskal barona Bianchija in se začel z njim pogajati, a je zaradi nesporazumov odkup odpadel. Posestvo je odkupila skupina domačinov in Goričanov. Zato sem vse skupaj hotel takoj

pozabiti, saj se mi je zdelo povsem nemogoče, da bi se priložnost za odkup lahko še kdaj ponovila. Nove lastnike sem nareč poznal in vedel, da so sposobni poslovnosti. Kdaj pa kdaj pa sem še vseeno razmišljal o posestvu, vendar vselej s hladno oddaljenostjo...

Nekega večera, dvanajst let pozneje, pa sem srečal istega prijatelja, ki mi je prvič povedal, da bi se rubijsko posestvo dalo kupiti, in ga vprašal, kaj bo skupina novih lastnikov gradu naredila s posestvom. Pa mi je rekel, da se novi lastniki o tem ne morejo dogovoriti. Začutil sem, da mi tokrat priložnost ne bo spodletela. Takoj naslednji dan sem navezal stike z lastniki posestva in kmalu za tem sem se začel z njimi pogajati o odkupu, kar je trajalo od listopada 1997 do rožnika 1998, ko smo podpisali pogodbo in skupaj slavili njihovo prodajo in naš nakup rubijskega posestva pri nas doma. Zadovoljen sem bil ne samo zaradi uresničitve dolgoletne želje o nakupu posestva ampak tudi zato, ker sem med pogajanja spoznal štirinajst njegovih prejšnjih lastnikov. Osebo sem jih poznal sicer že prej, toda s pogajanja in z njihovo odločitvijo, da mi prodajo svojo posest, so se mi zazdeli zares čudoviti. In ni težko povedati, zakaj! Z mirnim srcem lahko še dodam, da so res takšni, kakršne sem že prej poznal. Z nekaterimi sem namreč sodeloval tudi na športnem področju v občini Sovodnje ob Soči.

Svoji družini sem svoj načrt podrobno predstavil. Ker mi zaupajo, so idejo o nakupu sprejeli z navdušenjem, čeprav se jim je celoten projekt za obnovo

rubijskega gradu in ureditev vsega, kar sem že povedal, zdel prezahteven. Razveselili so me tudi občani Sovodnj, ker jih je moja odločitev prijetno presenetila in so z njo soglašali. Čestitali so nam, da smo postali lastniki gradu, in želijo nam, da svojo zamisel v celoti uresničimo čim prej. Po vseh teh letih našega obnavljanja posestva so nam še vedno v veliko moralno oporo in njihovo navdušenje nad tistim, kar dosežemo, še ni ponehalo. Vedo, da je odkup rubijskega posestva posledica mojega podjetniškega uveljavljanja. In priznati moram, da se čutim odgovornega ne samo za uresničitev samega projekta, za kar odgovarjam sam s svojo družino, marveč odgovornega tudi do ljudi, ki mi zaupajo in ki jih ne maram razočarati!

Pristojne državne ustanove so mojo zamisel o restavriranju gradu Rubije in ureditvi celotnega rubijskega posestva za turistično in kulturno rabo sprejele z navdušenjem, hkrati pa sem začutil z njihove strani nekoliko zmedenosti in tudi trezne odgovornosti. Predstavniki Občine Sovodnje ob Soči so projektu zelo naklonjeni in mi, skladno z veljavnimi predpisi, vseskozi pomagajo. Na začetku je bila pripravljenost bank za sodelovanje v projektu bolj zadržana. Ker je celotna ideja o oživitvi rubijskega gradu in posestva prepričljiva in ker sem v pogovorih predstavil zadosti močna zagotovila, da bomo projekt uresničili, smo tudi z bankami navsezadnje izbrali najboljšo možno rešitev za mesečno sodelovanje. Kljub globalni gospodarski krizi v Italiji in zaradi tega težjim pogojem za pridobitev prenos-

titvenih sredstev za uresničitev vsega projekta sem prepričan, da bomo posestvu Rubije dali ne le nekdanje funkcije, ampak mu jih tudi dogradili. Srčno si želim, da bi grad Rubije, kraj dolgoletnih spopadov med evropskimi narodi, postal v sodobni združeni Evropi stičišče druženja, povezovanja in družabnosti.

Sprva sem si predstavljal, da bo celoten projekt mogoče uresničiti v krajšem času, vendar primernem za potrebne posege. Spočetka smo bili osredotočeni

predvsem na restavriranje gradu, zato smo pričakovali, da bo delo končano v treh ali štirih letih. Ko pa se je pokazalo, da je v oživitvi gradu Rubije treba pritegniti tudi obnovljene vinograde, kleti in nujno potrebne objekte, kot so pokrit bazen, restavracija itn., se je pokazalo, da bo prenova nekoliko daljša.

Venčeslav Černic, podjetnik - Vrh sv. Mihaela, Italija

Pod gradom so ruševine grajske kapele, v kateri je pridigal Primož Trubar, ko je pred goriško inkvizicijo našel zatočišče pri lastnikih gradu, plemiški družini Egg.

Pogled na planoto Ušje s pristavo in novimi vinogradi posestva Rubije.

Revija Kras in Unicommerce iz Logatca predstavlja

KOSILNICE ZA KOŠNJO TRAVNATIH POVRŠIN

V zadnji, 69. številki Krasa smo izmed pripomočkov za urejanje krajine, za vrtnarjenje in kmetovanje predstavili ponudbo logaške gospodarske družbe Unicommerce. To sta STIHL-ov multisistem MM 55 za okopavanje, drobljenje in robljenje zemlje ter gredic, za prezračevanje zelenic, za odstranjevanje mahu z njih, čistilni valj in čistilno krtačo za trate in še kaj. Iz bogatega zelenega programa Stihlove hčerinske družbe VIKING pa smo predstavili tri različne motokultivatorje. Hkrati smo objavili celotno mrežo Unicommercovih pogodbenih partnerjev po Sloveniji, ki prodajajo in servisirajo stroje ter naprave za urejanje okolja, vrtnarjenje, sadjarjenje in kmetovanje.

Tokrat objavljamo Unicommercovo priporočilo tistim, ki bi trate in nasploh zelene površine radi vzdrževali kar najbolj urejene. Pa tudi tistim, ki ste se naveličali njihove košnje z raznimi tipi kmetijskih kosilnic, s koso ali z ročno kosilnico na potisk. Vikingov zeleni program ponuja bogato paletu sodobnih kosilnic z električnim pogonom in z bencinskim pogonom najrazličnejših zmogljivosti za manjše, srednjevelike in velike travne površine.

Kosilnice se ne razlikujejo le po barvi in vgrajenem motorju. Kosilnice z motorjem istega tipa imajo različno ceno. Le zakaj?

Kakovost in ceno kosilnice oblikujejo številni dejavniki, kot so: material ohišja, nameščenost upravljalnih funkcij, centralna nastavitve višine košnje, širina reza, ostrina nožev, natančnost reza, kolesni pogon, število koles in njihova izvedba, ali se kosilnico med košnjo potiska ali je samohodna, število hitrostnih prestav, prostornina lovilne košare in material, iz katerega je košara narejena, merilnik napolnjenosti košare, dostopnost do košare, vgrajeni odbijači, itn.

Večina Vikingovih kosilnic ima vse našete in še druge posebnosti. Njihova dodatna prednost je še poseben zračni kanal, vgrajen v ohišje kosilnice. Ta med delovanjem kosilnice ustvarja podtlak, da dviguje vse travne bilke v obsegu rezalnih nožev (tudi pohojene in poteptane bilke) in s tem zagotavlja enakomeren rez vse travne površine. Ustvarja pa tudi nadtlak, ki zagotavlja pravilno polnjenje lovilne košare (od zadaj naprej) in s tem odlaganje največje možne količine pokošene trave vanjo. Velika sesalna moč omogoča tudi pobiranje oziroma sesanje listja.

Oster nož kosilnice travno bilko odreže ravno in je ne razcefra, zato trava po košnji ohranja še naprej lepo zeleno barvo

(nima orumenelih konic). Z redno tedensko košnjo pri ostrem in ravnem rezu se trava gosti ter ohranja in pridobiva zdrav, svež zelen videz.

Vikingove vrtno kosilnice in kosilnice za večje trate z multikosilnim konceptom omogočajo pravilno košnjo in po želji tudi mulčenje trave. Poseben nož multi travo seseklja tako temeljito, da ta zgine, se posuši in razpade med travnimi bilkami. Kosilnice multi delujejo lahko tudi brez lovilne košare - z zadnjim izmetom.

Večina kosilnic ima zlozljiv upravljalni okvir, kar olajšuje njihov transport in njihovo skladiščenje. Zato je mogoče skoraj vse modele kosilnic prepeljati v srednjevelikem avtomobilskem prtljajniku.

Sedanja Unicommercova ponudba obsega kosilnico z elektromotorjem in štiri samohodne kosilnice s štiritaktnim bencinskim motorjem - poleg dveh za normalno košnjo sta še kosilnica za mulčenje in kosilnica za visoko travo.

Kosilnica z elektromotorjem ME 410 je močna, saj ima električni motor 1,4 kW moči, ki zagotavlja rezalnemu nožu 2.800 vrtljajev v minuti in ne presega hrupa 94 dB (A). Kosí 41 cm široko z nastavitvijo sedemstopenjske višine košnje od 25 do 70 mm, z izmetom zadaj in s prostornino košare za travo 60 l. Ohišje je iz polimera. Kolesa imajo premer 180 mm. Elektromotor poganja izmenični električni tok napetosti 230 V. Tehta 21 kg. Rokovanje z njo je preprosto. Primerna je za manjše in srednjevelike travnate površine. Za napajanje elektromotorja sta potrebna primerno dolg kakovosten odporen in gibljiv električni kabel in dostopna električna vtičnica. Cena kosilnice je 58.200 SIT*.

Kosilnica z bencinskim motorjem MB 465 je samohodna s hitrostjo 3,5 km/h, poganja jo 4 konjske moči močan motor, ki zagotavlja rezalnemu nožu 2,2 kW moči pri 2.800 vrtljajih v minuti in ne presega hrupa 96 dB (A). Motor se zaganja z ročico na ogrodju. Rezervoar za olje meri 0,6 l. Kosí 46 cm široko z nastavljalivostjo sedemstopenjske višine košnje od 25 do 70 mm, z izmetom zadaj in s prostornino košare za travo 60 l. Tehta 27 kg. Ohišje je iz polimera. Kolesa imajo premer 180/200 mm. Z veliko rezalno in zbiralno močjo je primerna za srednjevelike travnate površine. Cena kosilnice je 123.264 SIT*.

Kosilnica z bencinskim motorjem MB 505 je samohodna s hitrostjo 3,5 km/h, poganja jo 6 konjskih moči močan motor, ki zagotavlja rezalnemu nožu 3,1 kW moči pri 2.800 vrtljajih v minuti in ne presega hrupa 96 dB (A). Motor se zaganja z ročico na ogrodju. Rezervoar za olje meri 0,6 l. Kosí 48 cm široko z nastavljalivostjo sedemstopenjske višine košnje od 28 do 80 mm, z izmetom zadaj in s prostornino košare za travo 70 l.

Tehta 37 kg. Ohišje je iz polimera. Kolesa imajo premer 200/200 mm. Z veliko rezalno in zbiralno močjo je primerna za srednjevelike travnate površine. Cena kosilnice je 192.000 SIT*.

Trikolesna kosilnica z bencinskim motorjem za mulčenje MB 3 RT je večnamenska in sicer za mulčenje in košnjo s stranskim izmetom. Je samohodna. Zaradi gibljivega sprednjega kolesa jo je lahko upravljati in voditi. Je primerna za košnjo na večjih travnatih površinah in v visoki travi ter zlasti v sadovnjakih in parkih okrog dreves, grmovnic ter drugih ovir. Poganja jo 6 konjskih moči močan motor, ki zagotavlja rezalnemu nožu 3,1 kW moči pri 2.800 vrtljajih v minuti in ne presega hrupa 96 dB (A). Motor se zaganja z ročico na ogrodju. Rezervoar za olje meri 0,6 l. Kosí 48 cm široko z nastavljuvostjo šestkratne (osrednje) višine od 15 do 80 mm, z izmetom ob strani. Tehta 29 kg. Močno ohišje je iz jeklene pločevine. Uležajena kolesa imajo premer 200/200 mm. Pokošena in zdrobljena trava zgine oziroma se posuši in razpade ter varuje zemeljsko površje pred prekomerno osušitvijo. Cena kosilnice je 129.600 SIT*.

Trikolesna kosilnica z bencinskim motorjem za visoko travo MB 6 RH je velika in zmogljiva ter primerna zlasti za košnjo visoke trave s stranskim izmetom. Je samohodna s hitrostjo 2,7 km/h. Zaradi velikih zadnjih koles in gibljivega sprednjega kolesa jo je lahko upravljati in voditi tudi na neravnih površinah. Primerna je za košnjo travnikov z visoko travo, za košnjo trave v sadovnjakih in v parkih. Poganja jo 6 konjskih moči močan motor, ki zagotavlja rezalnemu nožu 3,6 kW moči pri 3.300 vrtljajih v minuti in ne presega hrupa 102 dB (A). Motor se zaganja z ročico na ogrodju. Rezervoar za olje meri 0,6 l. Kosí 53 cm široko z nastavljuvostjo štirikratne (osrednje) višine od 55 do 150 mm ter z izmetom ob strani. Tehta 68 kg. Močno ohišje je iz jeklene pločevine, ima pa še zaščito pred prahom in nakošenim materialom iz sintetične tkanine, ki je ojačena z vlakni. Cena kosilnice je 288.000 SIT*.

Za vse nadrobnejše informacije o kosilnicah in drugih strojih za urejanje okolja, vrtnarjenje in kmetovanje iz zelenega programa VIKING in o pripomočkih STIHL za te namene pokličite po telefonu Unicommerce, d.o.o., Obrtniška ulica 21, 1370 Logatec na št. 01/759-11-00, fax: 01/759-11-09, e-mail: info@unicommerce.si

Svetovali vam bodo, v katerem najbližjem kraju vam je mogoč ogled z demonstracijo celovite ponudbe, da se boste lahko pravilno odločili, kaj za svoje potrebe kupiti. Na vašo željo vam bodo pošiljali tudi svoj časopis STIHL NOVICE.

* V vseh cenah je zaračunan 20-odstotni DDV!

**Kosilnica
z elektromotorjem
ME 410**

**Kosilnica
z bencinskim
motorjem
MB 465**

**Kosilnica
z bencinskim
motorjem
MB 505**

**Trikolesna
kosilnica
z bencinskim
motorjem
za mulčenje
MB 3 RT**

**Trikolesna
kosilnica
z bencinskim
motorjem
za visoko travo
MB 6 RH**

DRESURNO JAHANJE

**Po 21. mednarodnem
tekmovanju FEI
za svetovni pokal
v dresurnem jahanju
v Lipici**

SPODBUDNI DOSEŽKI MAVCA IN ŠTEMBERGERJA

Jasna Božac

Prvi začetki dresurnega športa v Lipici segajo v daljino leto 1957, ko je na mednarodnem turnirju na Dunaju Alfonz Pečovnik dosegel z lipicansko kobilo Thais XI v kategoriji težjega nivoja dresurnega jahanja drugo mesto. Po prvih spodbudnih korakih lipicanskega konja v svet dresurnega športa je že v začetku 60-let nastopila kriza in povzročila razpad športnega oddelka v Lipici. Jahanjska šola se je obnovila leta 1973 in Kobilarna Lipica je že v letu 1974 uspešno organizirala prvi mednarodni turnir v dresurnem jahanju. Turnirji so postali tradicionalni in so pozneje prerasli v tekmovanja za svetovni pokal kot tudi v organizacijo zahtevnih projektov evropskih prvenstev.

dresurnega tekmovalca Alojza Laha v sedlu najuspešnejšega lipiškega žrebca 580 Maestoso Monteaure, Dušana Mavca v sedlu 622 Pluto Canisse IV, Stojana Moderca v sedlu 838 Maestoso Steak XIV, Ladislava Fabrisa v sedlu 627 Favory Were IV...!

V letu 1985 je Menarodna konjeniška zveza prvič na pobudo jahačev uvedla Svetovni pokal v dresurnem jahanju. Naloga Grand prix je v nizu tekmovanj za svetovni pokal postala kvalifikacijska tekma za nastop v prostem programu z glasbo ali küru, ki je veljal za svetovni pokal. Plešoči korak lipicancev v najtežjih elementih dresurnega jahanja, kot so *piaffe*, *passage*, *pirouette* ob zvokih izbrane glasbene koreografije je v tem programu še posebej prišel do izraza. Kobilarna Lipica, ki se je popolnoma

zavedala prednosti lipicanca v tem tekmovalnem sistemu za svetovni pokal, je v letu 1985 kandidirala in uspešno izpeljala prvo tekmovanje za svetovni pokal. Ta tekmovanja so v Lipici postala tradicionalna in ponesla v svet sloves Lipice kot izvrstnega gostitelja in organizatorja ter navkljub veliki konkurenci uspela zadržati to renomirano tekmovanje vse do današnjih dni. Tudi tekmovalni uspehi niso izostali: v sezoni 1985-1986 je Alojz Lah v velikem finalu osvojil osmo mesto, Dušan Mavec pa je osvojil dvanajsto mesto. V sezoni 1986-1987 je v Essnu Alojz Lah v velikem finalu potrdil svoj poprejšnji uspeh s sedmim mestom.

Danes je v sistem tekmovanj za svetovni pokal vključenih pet lig in sicer: Zahodnoevropska liga, Centralnoevropska liga, Kanadska liga, Liga ZDA in

Nekaj o zgodovini dresurnega jahanja

Pod vodstvom takratnega direktorja Kobilarne Lipica Andreja Franetiča, ki je v usmeritvah razvoja Kobilarne Lipica sistematično uvedel tudi športno dresuro, je prišlo do razmaha dresurnega športa v tekmovalnem in v organizacijskem smislu. Sledili so številni športni uspehi lipiške dresurne ekipe in lipiških konj na mednarodnih turnirjih in na evropskih ter svetovnih prvenstvih, pa tudi prvi uspešni nastop lipicancev na olimpijskih igrah v Los Angelesu leta 1984. Lipicanec je stopil ob bok elitnih toplokrvnih konj in se v svetu dokazal tudi kot športni dresurni konj ter ponesel sloves Lipice v svet. Spomnimo se nepozabnih nastopov našega najboljšega

Fotografije: J. Čeh

Pacifiška liga (Avstralija z Novo Zelandijo). Tekmovalci ostalih lig lahko nastopajo tudi v Zahodnoevropski ligi, kar mora posamezna nacionalna zveza najaviti preko FEI - dresurnega direktorja, vendar ti jahači v finalu ne morejo odvzeti mest zahodnoevropskim tekmovalcem. Jahači Zahodnoevropske lige lahko nabirajo točke tudi v Centralnoevropski ligi, vendar le na enem tekmovanju dobijo vseh 100% točk, na ostalih pa dobijo 50% točk. V katerikoli ligi lahko par jahač/konj štarta samo na petih kvalifikacijskih tekmovaljih. Štejejo le štirje najboljši rezultati. V finale se uvrstijo po en najboljši tekmovalac iz vsake lige, razen iz Zahodnoevropske lige, iz katere se uvrsti 8 najboljših tekmovalcev, tekmovalac gostujoče države in branilec naslova ter 3-5 tekmovalcev na povabilo FEI po posebnih kriterijih. V finalni del tekmovanja se tako uvrsti 18 tekmovalcev; najboljših dvanajst izmed njih tekmuje v velikem finalu za naslov zmagovalca svetovnega pokala (prosti program z glasbo na nivoju Grand Prix), preostalih 6 tekmovalcev pa nastopa v tolažilni tekmi.

V sezoni 2004/2005 je bila zmagovalka svetovnega pokala 35-letna nizozemska tekmovalka Anky van Grunsven na desetletnem konju hanoverskega porekla Gestion Salinero, ki je dosegla 84,425 % možnih točk.

Letos že 21. sezona svetovnega pokala FEI v dresurnem jahanju

Tudi letos je bilo lipiško tekmovanje uvodno tekmovanje v novi pokalni sezoni. Lipica je sodelovala kot organizatorica v vseh sezonah, razen v letih 1991, 1993 in v letu 2000, ko je bila Lipica organizatorica evropskega prvenstva za člane in pozneje za mladince.

Letošnje tekmovanje v Lipici je potekalo v znamenju udeležbe velikega števila držav. Sodelovale so: Belorusija, Češka Republika, Francija, Japonska, Nemčija, Grčija, Madžarska, Italija, Poljska, Rusija, Švica in Slovenija. Tekmovanja se je udeležilo 37 tekmovalcev s skupaj 48 konji. Zelo številna ekipa je bila prav domača, saj je nastopilo kar devet tekmovalcev z enajstimi konji.

Igor Maver, član KK Lipica, lanskoletni državni prvak in zmagovalac Pokala Slovenije ter najboljši domači jahač lanskoletnega turnirja za svetovni pokal v Lipici je tudi letos potrdil svojo dobro pripravljenost, predvsem pa napredek v svojem delu. Letos je nastopil v tekmi Grand prix z dvema konjema in sicer na 13-letnem lipicanskem žrebcu 085 Favory Canissa XXII in na enajstletnemu konju Wiesensteig, hanoverskega porekla, s katerim je osvojil v prostem programu z glasbo za svetovni pokal odlično osmo mesto. Tako je tudi letos potrdil naslov najboljšega domačega jahača.

Pavel Štemberger, tudi član KK Lipica, tekmovalac z mednarodnimi izkušnjami in z že dobrimi uvrstitvami, je na letošnjem turnirju tekmoval z dvanašletnim lipicanskim žrebcom 102 Favory Famosa I v najtežji nalogi Grand Prix. V prostem programu z glasbo se je uvrstil v svetovnem pokalu na 15. mesto. Z Robinsonom 45 slovaške reje je nastopil v lažji nalogi St. George in dosegel odlično sedmo mesto, v Intermediate I pa je zasedel 11. mesto ter v prostem programu z glasbo na nivoju Intermediate I 10. mesto.

Ti uspehi naših, lipiških jahačev so toliko bolj vzpodbudni, saj je bila konkurenca zelo močna, tekmovalna raven jahačev je bila v vseh težavnostnih kategorijah dokaj visoka. Nastopilo je kar 24 tekmovalcev z lestvice najuspešnejših mednarodnih dresurnih jahačev z vsega sveta.

V tekmovanju za svetovni pokal je zmagala odlična beloruska tekmovalka **Iryna Lys**, udeleženka lanskoletne olimpijade v Atenah, na petnajstletnem ruskem trakencu Probleksu, ki je poleg najtežje preizkušnje osvojila kar tri prva mesta v Malih turah.

Tudi tokrat je svetovni pokal potekal v prijetnem vzdušju in tekoče. Kobilarna Lipica je ob marljivi pomoči Konjeniškega kluba Lipica, kot tolikokrat doslej, upravičila sloves dobrega in skrbnega gostitelja.

Jasna Božac, glavna sekretarka organizacijskega odbora svetovnega pokala v dresurnem jahanju v Lipici, JZ Kobilarna Lipica

Irina Lys

Pavel Štemberger

Alojz Lah

Andrej Penko

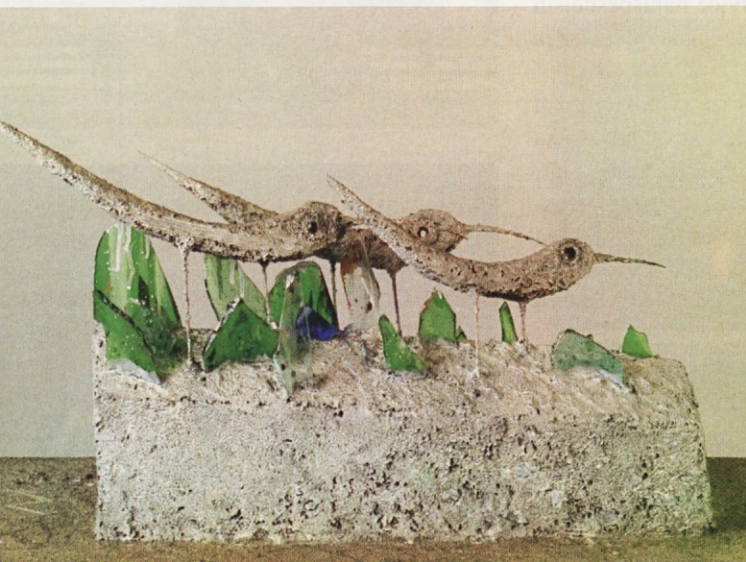
SLOG, ROMANTIČNO ZAZRT V PROPADAJOČO ARHAIKO KRAŠKEGA OKOLJA

Nelida Nemec

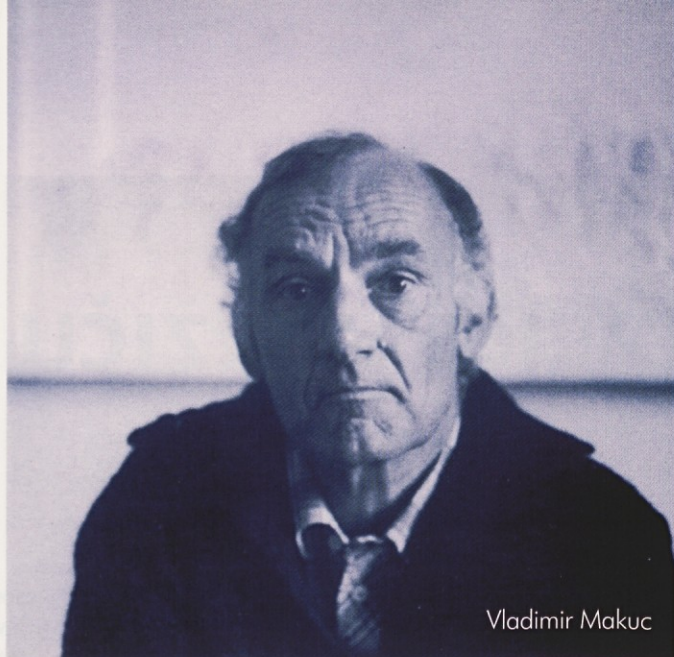
V začetku šestdesetih let je bila njegova likovna pot začrtana: Vladimir Makuc, natančen, preudaren in izjemno ustvarjalen, se je za dvajset let skoraj izključno posvetil grafiki, se mimo navad odločal za zelo nizko število odtisov in za lastnoročno tiskanje. Kot najizrazitejši in nezamenljivo svoj med velikimi mojstri ljubljanske grafične šole je izoblikoval lasten slog v prepričljivem prepletu abstraktnega likovnega izraza z mimetično in simbolno dimenzijo figur, z značilnim pridihom infantilnosti, zdaj romantično zazrte v propadajočo arhaiko kraškega okolja, zdaj angažirano zavzete za probleme in razklanost sodobnega stehnokratiziranega svetâ, zdaj jasno obrnjene v umetnikovo lastno notranjost in hrepenenja.

Vladimir Makuc je ustvaril številna grafična dela, med katerimi so se gotovo v naš spomin zapisala mnoga. Tako tista zgodnja, v katerih prepoznamo značilno motiviko in brezčasnost kraškega svetâ z značilno arhitekturo, naravo in ljudmi, pravzaprav svetâ Mediterana, kot ga je doživel v drugi polovici petdesetih in v prvi polovici šestdesetih let v Hrastovljah, in v tistem specifičnem, prvinskem in arhaičnem ambientu odkrival glagoljanske črke in znake, vole, ptice, ženo z butaro drv na glavi, grafizme, linije in materiale, ki so jih ponujali srednjeveški zidovi: grafike »Vas« iz leta 1960 in »Polja« iz let 1968-69, ko v slutnjo zatona, minevanja, v simbolnost transponiranega, zgoščenega in urejenega vtisa in spomina, vrednot in oblikovnih impulzov domačega kraškega svetâ vdira sodobno življenje s svojimi značilnimi prvinami - tehničnimi in organskimi. V spomin so se nam zapisala tudi tista dela iz osemdesetih let, ki so s tolikšnim poetičnim navdihom obudila tako nezamenljivo njegove »Pokrajine s ptico«, ki so ptice povzdignile v simbole svobodnega poleta duhâ, lepote, elegance ter - ne nazadnje - pomladi in ljubezni... Leta 1979 je prejel za dosežke na grafičnem področju Prešernovo nagrado.

Od leta 1982, ki pomeni novo cezuro v umetnikovem iskanju, zaživi motiv ptice v vseh njegovih fazah in zvrsteh. Tudi v risbi, ki ji je vedno posvečal veliko pozornosti in je v določenih obdobjih predstavljala le dosledno barvno predlogo za realizacijo v grafiki, pozneje pa postala avtonomno umetniško izrazilo, ki zrcali umetnikovo hotenje na najbolj neposreden, doživet in nekontroliran način. Risba je Makučev navdih; je misel, ki kreira njegova videnja. V začetku osemdesetih let jo je razživel v spontani črti in slikovno ploskev prepustil belini, kjer se je najbolj udomačila ptica, ki je še danes eden izmed njegovih osrednjih motivov. Ptica, ki že več desetletij plete svojo zgodbo, ki odstira umetnikov svet, tako občutljiv, tako poetičen, tako preprost in tako zgovoren. Likovno podlago napolnijo dolgonogi škurhi, hudourniki, čuki, bele vrane, škrajanci, brinovke, taščice, srake, bele in črne ptice, s krili ali brez njih. Črta je spregovorila z lastnim značajem, osvobodena, hitra, enostavna, dotikajoča se v svojem sporočilu. Makučeva ptica je osvobodena. O znakovni funkcionalnosti ni več sledu.

Pokrajina s tremi ptici - 1988; 39x29,5 cm;
les, stiropor, disperzijsko lepilo, pesek, steklene črepinje

Vladimir Makuc

Osemdeseta leta pomenijo tudi izpolnitev tistih Makučevih željâ, ki so iskale način, kako videnje svoje notranje pokrajine, pokrajine brezčasnosti kraškega svetâ, ujete v vsakdanje življenjske okvire, polne strahov, preprek, pregrad, pa tudi otroške preprostosti in spontanosti, realizirati v slikarski tehniki. Ta želja po slikanju, ki jo je dolgo nosil v sebi v presledkih, je v začetku osemdesetih za nekaj časa popolnoma prerasla grafično produkcijo, ko se je neko poletje popolnoma prepustil slikanju na les z disperzijsko tempero, uporabil mivko, barvaste steklene črepinje in sliko razvijal v tretjo dimenzijo. Slika je po več desetletjih nadomestila grafiko, suvereno izrazila njegovo občutenje zidu, ometa, ograd, strukture, reliefnosti in hrapavosti ter oplemenitila risbo, ki se je razživela v na videz nekontroliranem gibu roke in postala sogovornik belini in sivini slikovne ploskve. Pesek, belež, delci stekla, struktura sten s srednjeveško stensko poslikavo, s praskami in vrezi, ki jih je restavriral v hras-toveljski cerkvi in razbiral sledove časa in ljudi, risba, ki ga je vodila v strogost in racionalnost, pa tudi zapeljala v spontan odziv in ritem, v vihravost, ki je razrahljala slikovno ploskev, v barve v njihovem skopem izboru zemeljskih barv, med katerimi je spočetka prevladovala rjava, nato bela, zadnja leta kot akcent tudi modra, ter motivi, ki jih je v istrski vasi podoživel in obudil spomin na rodno okolje, so bili desetletja vodilo njegovim likovnim iskanjem ne samo v grafiki, pač pa tudi v risbi, ki je vse bolj postajala samostojno izrazno sredstvo in vir njegovih raziskovanj, v akvarelu sliki in kipu.

Desetletja je motive različno umeščal na likovno ploskev, jih podoživljal, preoblikoval, jih širil do robov okvirjev in jih raziskoval v tretji dimenziji, dodajal nove, ki so aktualizirali njegovo likovno pripoved, vendar vselej ostajal zvest svojemu videnju kraškega svetâ, kjer motivi niso ozko lokalno pogojeni, saj, tako je povedal, »širši okvir zanje je ves kras, h kateremu spadajo tudi Dalmacija, Istra, celo Portugalska in Sredozemlje nasploh«. Zanj, kot pravi, »je to simbol za ves svet«. Podoživetje pokrajine, ki je vzpodbudila stotine obrazov, videnj in podoživetij časa, ki ga ni več, menjavo gledišč, uokvirjanja kot samoomejevanja, členitev slikovnega polja v vertikalnem ali horizontalnem zlategu rezu, ekspresivnost figurlike, ki je

preraščala v znake, ter vdor elementov tehnične civilizacije je v osemdesetih letih odprlo poglobljen pogled vase.

V več kot petih desetletjih je Vladimir Makuc ustvaril impozanten opus grafik, slik, kipov, risb, akvarelov. Po njegovih osnutkih so tkalke izdelale šest velikih tapiserij. Napravil je tudi vitraž za strop novogoriškega gledališča. Veliko je razstavljal doma in na tujem, skupinsko in samostojno. Med najpomembnejše samostojne razstave šteje retrospektivno razstavo na gradu Kromberk ob svoji šestdesetletnici leta 1985, samostojni razstavi v Tokiu leta 1985 in 1987 ter predstavitev v ljubljanski galeriji Equrna leta 1990, kjer so predstavili dotlej svoj največji izbor slik in kipov. Leta 1996 so v Mednarodnem grafičnem likovnem centru pripravili razstavo »Sto grafičnih listov 1957 do 1995«, leta 2002 pa njegovo pregledno razstavo, ki je gostovala po najpomembnejših slovenskih galerijah... Slovenska strokovna javnost ga je leta 1987 nagradila z Jakopičevo nagrado, ki je bila priznanje njegovemu preteklemu delu in vzpodbuda za prihodnost, Nova Gorica pa ga je leta 1990 počastila z Bevkovo nagrado.

Vladimir Makuc nam tako s subtilnostjo poeta že več kot pet desetletij razkriva svoja globoka intimna podoživljanja pokrajine, njenih ljudi in živali, ki ga še danes napajajo z ustvarjalnim nabojem: Kras, Istra, Mediteran. Polni nasprotij in dramatične skladnosti s fizično in duhovno danostjo spodbujajo njegovo kreativno misel in občutja, da v likovni govorici oživlja vedno nove pokrajine z značilnimi ikonografskimi motivi, ki se v formalnih preoblikovanjih in v različnih ponovitvah skozi različna obdobja razvrščajo v bogate cikle njegovega umetniškega opusa.

Nelida Nemec, univ. dipl. umet. zgodovinarica, Tomačevica

Žena z drvni - 1988; 79x61 cm,
disperzijska tempera, pesek, steklene črepinje na tapisonu.

**Necenjen, a neprecenljiv prispevek Kraševk
k ohranitvi slovenstva**

SLOVENSKE MLEKARICE V TRŽIČU

La lattaie slovene a Monfalcone

Iztok Ilich

Globalizem v vseh razsežnostih, ki nam hočeš nočeš bolj in bolj kroji življenje, postavlja svoja pravila in zakone - tudi v načinu prehranjevanja. Pogosto niti ne vemo, s katerega konca sveta prihajajo živila, ki se, ne glede na sezono, znajdejo na naši mizi. Pred komaj nekaj desetletji so bile razmere še bolj pregledne, življenjski krog bolj ugašen z naravo in letnimi časi. Podeželje je s svojimi pridelki prehranjevalo mesta in eksotični priboljški, kot na primer češnje in grozdje sredi zime, so bili, seveda ne za vsakogar, le občasna popestritev jedilnika.

Tak način življenja, ki se je skozi stoletja v temeljih le počasi spreminjal, danes pred našimi očmi postaja preteklost. Preteklost, ki izginja, a obenem postaja tudi zanimiv za družboslovne raziskave, zlasti v okviru tako imenovane etnologije vsakdanjega življenja. Eno izmed v tem pogledu zanimivejših področij je razmerje med severnojadranskimi pristaniškimi mesti in njihovim pretežno slovenskim kmečkim zaledjem.

Razmeroma dobro je raziskan in opisan primer Trsta, ki so ga v drugi polovici 19. in v prvi polovici 20. stoletja z mlekom, jajci, mesom, maslom in drugimi domačimi pridelki in izdelki oskrbovale zlasti istrske Šavrinke in Kraševke iz nemalokdaj tudi več deset kilo-

metrov oddaljenih vasi in manjših zaselkov. Manj znano širši javnosti pa je, da se je že pred prvo svetovno vojno podobna povezava spletla in več desetletij - natančneje do leta 1942 - tudi delovala med ladjedelniškim in industrijskim Tržičem/Monfalcomom ter njegovim naravnim okoljem na kopnem.

Pravzaprav je bolje reči, da je ta povezava bila manj znana - dokler je ni sklenil rešiti pred pozabo **Carlo Mucci** (tudi Karlo Mucic ali Mučič), sicer predavatelj elektronike in elektrotehnike na zavodu Jožef Stefan v Trstu, avtor slovenskih učbenikov za ta predmet, publicist, predsednik Slovenskega kulturno rekreativnega društva Jadro, urednik njegovega glasila *Jadro* in vodja ženskega pevskega zbora iz Ronk; kratka, vsestransko dejaven pobudnik kulturnega življenja v svojem okolju.

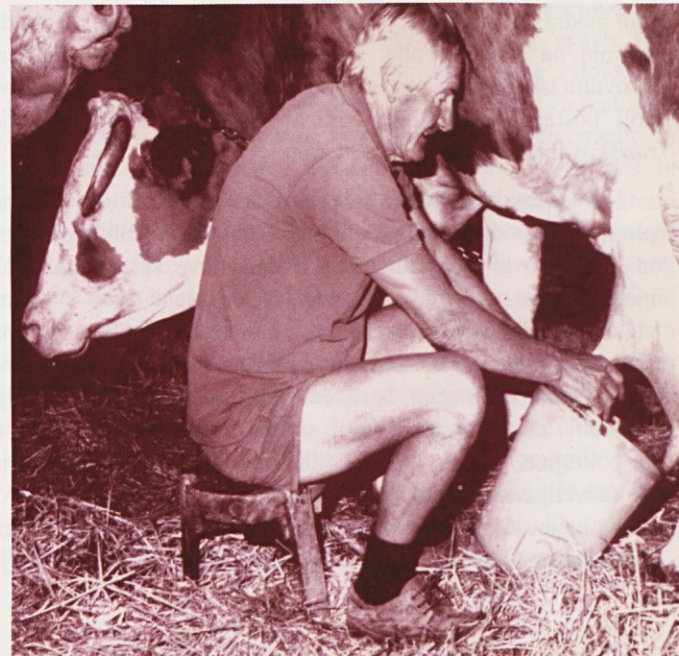
Muccijska knjiga s skromnim podnaslovom *Prispevek k poznavanju časa in razmer, ko so kraške mlekarike hodile v Tržič*, je plod dolgotrajnega temeljitega raziskovalnega dela. V prvem razdelku v več poglavjih prikazuje razvoj in značilnosti mlekarstva, opisuje odkup in prodajo mleka, odhod in povratak mlekarike, njihove poti in steze, predmete, ki so jih uporabljale, in potrebščine, ki so jih prinašale domov v zameno za prodano mleko. Govori tudi o kontroli in porabi mleka ter o številnih drugih zanimivih podrobnostih.

Avtor poleg tega ugotavlja, da so nekatere podjetnejše mlekarike z menjalništvom širile svojo ponudbo tudi z izdelki in pridelki iz Vipavske doline, s Tolminskega in od drugod. Po razmejitvi v letu 1947 se je povezava Tržiča z Lokvico na Krasu, Opatjim

Vrhovki Pia Devetak z zajčkom (levo) in Marija Cotič v Ronkah leta 1952.

Anton Tomšič iz Sovodenj molze kravo, kar je bilo za moške prava redkost.

Anica Černic (levo) in Slavica Devetak-Paunova na Velikem trgu leta 1948.

selom, Novo vasjo, Brestovico pri Komnu in drugimi vasi na Komenskem Krasu pretrgala, z delom prav tako večinsko slovenskega spodnjega Krasa in južne Goriške z Devinom, Jamljami, Štivanom, Doberdobom, Medjo vasjo, Mavhinjami, Devetaki in še nekaterimi naselji, ki so ostala v mejah italijanske države, pa se je v zmanjšanem obsegu nadaljevala še tja do šestdesetih let.

Po drugi vojni se je zaradi »železne zaves« močno skrčilo tudi z mlekarstvom povezano pastirstvo in sirarstvo, ki je temeljilo na sezonski selitvi čred goveda in zlasti drobnice. V teh zadnjih desetletjih mlekarice svojega težaškega dela skoraj niso več opravljale peš in z vozički ali s pladnji in košarami (plenirji), ki so jih nosile na glavi, kot desetletja pred tem, ampak so večinoma imele kolesa, nekatere celo skuterje, kjer je bilo mogoče, pa so uporabljale tudi železniške povezave.

Drugi razdelek prinaša povzetek prvega v italijanščini, tretji pa priča, kako se je Karlo Mucci med terenskim raziskovanjem na tržiško-laškem območju zavedel tudi nujnosti obravnave in evidentiranja družinskih in domačih imen mlekaric, ki dokazujejo njihovo slovensko identiteto, preden bi se ta pogreznila v brezno pozabe. Z veliko vnemo in ljubeznijo, čeprav brez ustrezne strokovne podkovanosti, mu je uspelo prehiteti čas. Nanizal je blizu dvesto šestdeset družinskih imen in domačih poimenovanj iz skoraj dvajsetih zaselkov in vasi, ki nezadržno izginjajo. Zapisana so takšna, kakor so jih po spominu povedali informatorji, večinoma starejše vaščanke in vaščani, kar pomeni, da podatki v vseh primerih niso povsem zanesljivi. Avtor se tudi zaveda, kako dobrodošla bi bila natančnejša študija o izvoru in pomenu družinskih imen in vzdevkov oziroma poimenovanj, povezanih z značilnimi državami in drugimi prepoznavnimi posebnostmi oseb in označevalnih dogodkov. V tem razdelku zbrano gradivo je v tem pogledu vsekakor imenitno izhodišče za bolj specializirane raziskovalce.

Monografija *Slovenske mlekarice v Trziču / Le lattaie slovene a Monfalcone* tako zapolnjuje vrzel v našem vedenju o trdem boju prejšnjih rodov naših rojakov za obstanek in golo preživetje na jugozahodnem robu slovenskega narodnega ozemlja. V prvi vrsti seveda žensk, ki so se nemalokdaj odrekle šolanju in različnim poklicem, ki so celo zanemarjale vzgojo lastnih otrok, da so mogle s svojim požrtvovalnim delom brez počitnic in praznikov prispevati k družinskemu proračunu. S tem so posredno vplivale tudi na zaježitev izseljevanja iz vaških skupnosti na Goriškem in Komenskem Krasu ter storile velik korak k svoji emancipiranosti v patriarhalnem svetu, ki jih je obdajal.

Četudi te ženske, drugače kot moški - zlasti vojaki, delavci, mornarji - kot še poudarja avtor, »niso bistveno vplivale na usodo svetâ, so bile izredno pomembne za usodo kraškega človeka in velike branilke slovenskega jezika pri vzgoji svojih otrok. Mnoge so bile prave mučenice, ki so žrtvovalle svoja najlepša leta grenkemu kruhu mlekarjenja. Za marsikatero družino je bil to tudi edini vir zaslužka, zaradi katerega so večkrat celo odtegnile mleko ustom svojih lastnih otrok... Njihov prispevek k vaškemu družinskemu gospodarstvu je bil sicer necenjen, a neprecenljiv.«

Muccijevo besedilo, ki ga je v slovenščini obrusila Majda Artač Sturman, v tem svojevrstnem knjižnem spomeniku tržiškim mlekaricam spremlja bogato ilustrativno gradivo: risbe Andrea Tonsiga ter fotografije in faksimili dokumentov iz družinskih, avtorjevega in drugih arhivov.

Knjigo je izdalo leta 2003 pri Zvezi slovenske katoliške prosvete v Gorici Slovensko kulturno rekreativno društvo Jadro v Ronkah.

Iztok Ilich, urednik, publicist - Ljubljana, Štanjel

ODLOMKI IZ KNJIGE

Obmorsko mesto Trzič je zraslo pod habsburško monarhijo obenem z nastankom pancanske ladjedelnice... Zaradi vse večjih zaposlitvenih možnosti je število delavcev vidno naraščalo: leta 1909 jih je bilo že 800, leta 1914 pa že skoro 3000. Vzporedno je število prebivalcev zraslo od 5000 (l. 1907) na 14.000 v letu 1913. (str. 55)

Ko so v 20. stoletju zgradili Cosulichovo ladjedelnico in druge tovarne, so začeli Kraševci hoditi na delo v Trzič peš po stezah, ki so jih uporabljale mlekarice. Delo je bilo zagotovljeno, čeprav je bil dvanajsturni delovni urnik naporen in so s stavkami skušali obnavljati delovne pogodbe. Najhuje je bilo 17. julija 1914, ko so zaradi stavke odpustili iz ladjedelnice mnogo delavcev. V tistih letih je kilogram kruha, ki je stal okoli 0,5 krone, veljal približno štiri ure dela v ladjedelnici ali poldnevno plačo delavke v bombažni predilnici v Romjanu. (str. 62)

Okoli leta 1929 je potekal drugi izseljeniški val v Ameriko in Jugoslavijo. Med različnimi vzroki je bilo dejstvo, da fašistična okrožnica ni dovoljevala izseljevanja Italijanov, temveč je podpirala izseljevanje drugih avtohtonih narodov. Drugi razlogi izseljevanja so krutost fašističnega režima, poitalijančevanje imen in priimkov ... (str. 63)

Leta 1954 je bil podpisan Londonski sporazum, ki je dodelil cono A s Trstom Italiji. Sledil je naslednje leto sporazum v Vidmu, ki je dovolil odprtje državnih mejnih prehodov Lokvica-Opatje selo in Jamlje-Klariči. L. 1956 so prebivalci deseter kilometrskega pasu dobili prepustnice za prehod meje štirikrat mesečno. Tedaj so se v Trziču spet pojavile redke mlekarice iz Jugoslavije. (str. 65)

**Tržačanka prof. Neda Abram ob šestdesetletnici
obnovitve slovenskih šol na Tržaškem**

BREZ SLOVENSКИH ŠOL BI NAŠE MANJŠINE DEJANSKO NE BILO VEČ!

Bojan Pavletič

Zamejska šola na Tržaškem in Goriškem slavi letos pomemben jubilej: po dolgoletnem zatiranju v obdobju fašizma so jo po drugi svetovni vojni zopet obnovili in slovenska mladež poslej lahko zopet črpa šolsko učenost v svojem maternem jeziku. Po nelahkem in mučnem začetku v prvem letu njenega obstoja, ko ji je v zapletenih političnih razmerah grozila celo ukinitve, je polagoma le zaživela v svojem vzgojnem in učnem poslanstvu, ki ga opravlja vse do danes. Njen pomen je bil za zamejsko slovensko skupnost ves čas - in je še sedaj - izreden. V vseh teh letih je dala vrsto izobražencev, ki so danes temelj slovenske prisotnosti v zamejstvu in brez katerih si je težko predstavljati bogato in razvejano življenje naše skupnosti na tem ozemlju.

Nobenega dvoma ni, da imajo velike zasluge za vse to zlasti naši šolniki, ki so vseskozi opravljali svoj poklic s predanostjo in z ljubeznijo. Kljub težkim razmeram, v katerih so delali, so ustvarili kakovostno vzgojno in učno institucijo, ki vseskozi usposablja našega mladega človeka za njegovo strokovno in humanistično življenjsko poslanstvo ne le v domačem svetu, ampak tudi v širšem, tujem okolju, v katerem so mnogi dosegli pomembne uveljavitve.

Da bi vsaj nekoliko osvetlili čas, ko je na Tržaškem potekalo obnavljanje slovenskega šolstva po drugi svetovni vojni, smo prosili za pogovor prof. Nedo Abram, ki je bila sodelovala v tem procesu že od samega začetka in je sodila vrsto let med najbolj priljubljene šolnice. Tudi sicer je njena družina izrazito šolniško obarvana, saj se je s to problematiko že v avstro-ogrskih časih ukvarjal njen oče dr. Josip Abram, pozneje tudi sestra Laura, dolgoletna ravnateljica Liceja Franceta Prešerna, gospa Neda je bila poročena z uveljavljenim slovenistom prof. Martinom Jevnikarjem, družinsko šolniško tradicijo pa zdaj nadaljuje tudi njena hčerka Magda.

Gospa Abramova, v letošnjem jubilejnem letu slovenskega šolstva na Primorskem se gotovo spominjate prvih povojnih začetkov obnavljanja naših šol, zlasti na Tržaškem, kjer ste bili tudi sami med prvimi, ki so po dolgem fašističnem zatiranju naših učnih in vzgojnih ustanov pomagali ponovno graditi temelje našega šolskega sistema... Toda, preden bi spregovorili o tem obdobju, bi vas radi nekoliko podrobneje predstavili bralcem revije Kras, saj sodite v eno najbolj znanih tržaških slovenskih rodbin, ki je pustila v življenju tržaških Slovencev globoko sled.

Kras je bil vedno pomembno tržaško zaledje in Kraševci so v preteklih stoletjih v velikem številu prihajali v to pristaniško mesto ter se naseljevali v njem. Če se ne motimo, je tudi vaš ded prišel v Trst iz Komna, kjer se je rodil v dvajsetih letih 19. stoletja. Ali še ohranjate v sebi čutenje svojega davnega kraškega porekla?

Če sem iskrena, moram povedati, da ne čutim svojega kraškega porekla. Rodila sem se v Trstu in v njem vedno živela. Tako tudi moji starši. Deda nisem poznala in v Komnu nisem nikoli poznala nobenega sorodnika.

Moj ded Franc je prišel iz Komna, kjer se je rodil leta 1829, v Trst še kot otrok – kot sodarski vajenec. Poročil se je z Ano Komac, ki je prišla služiti v Trst iz Bovca, si ustvaril veliko družino in bil očitno uspešen obrtnik, saj se je osamosvojil, si zgradil hišo in veliko delavnico. Postal je pravi Tržačan in kaže, da ni gojil dosti stikov z rodnim krajem. Tudi babice nisem poznala. Ker se je moj oče Josip, rojen leta 1865, pozno poročil, sem se jaz rodila v čisto drugačnih razmerah, po propadu Avstrije in po nastopu fašizma, leta 1925. Moja mama Milica Cerkvenič pa se je rodila v Rovtahn, česar ne moremo šteti za Kras, ampak za tržaško predmestje.

Vendar pa Kras ljubim in tudi moji štirje otroci ga ljubijo, saj sedaj živijo trije na Krasu. Ko so bili majhni, sva z možem vsako poletje najela stanovanje kje na Krasu, tako da so otroci vzljubili življenje na deželi.

Mnogi naši rojaki v matični domovini zmotno menijo, da živijo tržaški Slovenci zgolj v mestni okolici. Vaša družina vsekakor sodi med tiste, ki že skoraj poldrugo stoletje bivajo v najožjem središču Trsta. Tam si je vaš ded postavil svoj dom. Je to še vedno ista stavba, v kateri je zraslo kar deset njegovih otrok in kjer stanujete tudi vi?

Moj ded si je postavil hišo za svojo veliko družino in sodarsko dejavnost

čustev? Ali vas je to na kak način življenjsko zaznamovalo?

Doraščala sem v središču mesta, sredi italijanske družbe, a v naši okolici nisem imela nobenih težav. Samo iz pripovedovanj sem zvedela, da so očetu leta 1920 razdejali pisarno in da je bilo uničeno vse delo, za katerega se je v prejšnjih letih tako zavzemal.

Sestre in mene pa ni hotel vpisati v italijansko šolo. Jaz sem obiskovala šolo francoskih redovnic Sion do klasičnega liceja, ko sem raje izbrala državno šolo Petrarca. V šoli Sion je bilo še nekaj Slovenk, med njimi Danica Tomažič.

Iz otroških let se spominjam, kako očetu niso hoteli izdati potnega lista. Ko ga je leta 1939 končno dobil, smo odšli na

Dijaškega podpornega društva, predsednik Kolesarskega kluba Sokol, odbornik telovadnega društva Tržaški Sokol in še marsikaj. Kako ste v družini doživljali vse te številne aktivnosti? Kakšno sled je zapustilo v vašem dužinskem krogu, zlasti pri vas in vaši sestri Lauri (obe sta bili še zelo mladi), zatiranje vsega, kar je bilo v Trstu slovenskega?

Ko sem se rodila, je bil moj oče star že 60 let in na žalost osebno nisem bila deležna vseh njegovih številnih dejavnosti. Kot odvetnik je sicer delal do smrti leta 1952, ko je bil star 87 let, vendar mi ni znano, ali je pod fašizmom delal kaj ilegalnega, saj sem bila premlada, da bi se zavedala teh stvari. Do ukinitve med vojno je bil še predsednik Tržaške posojilnice in hranilnice, a takrat je bila že na koncu.

Vaš oče je bil znan kot velik ljubitelj mladine in mu je bila šola še posebno pri srcu, zato ni čudno, da so se pri njem oglašali že med drugo svetovno vojno nekateri pobudniki za obnovo slovenskih šol že med nemško okupacijo. Pri tem je bil zelo aktiven zlasti komenski rojak dr. Ernest Jazbec, sicer protikomunist. Bili so pa še drugi - predstavniki prosvetnega oddelka pri domobranski posadki, ki je imela tedaj svoj sedež v Trstu. Vaš oče pri teh pobudah tedaj ni hotel sodelovati in tudi vaša sestra se je do njih ogradila. Ali se spominjate vzrokov za tako njuno stališče? Ste tudi vi vedeli za te pogovore?

Res, moj oče in sestra, ki je bila šest let starejša od mene, nista hotela sodelovati s pobudami, ki bi imele kako zvezo z okupatorjem. O Jazbecu ne vem nič, spominjam pa se obiskov prof. Geržiniča, ki je takrat ustanavljal slovenske šole v okviru primorskih domobrancev. Oče ga je poslušal, vstopa v neki šolski svet pa ni sprejel.

V tistem času se je na Primorskem porajalo tudi partizansko slovensko šolstvo. Tudi v Trstu, seveda v globoki ilegali. Znano je, da je tudi vaša sestra Laura že v vojnem času tajno poučevala slovenske otroke. V okviru kakšne pobude je prevzela to, tedaj vsekakor precej tvegano nalogo? Se je vaš oče strinjal z njeno odločitvijo?

Profesorica Neda Abram s pokojnim možem prof. Martinom Jevnikarjem in z vnuki, fotografirani 1. maja 1993.

leta 1874 v Ulici sv. Frančiška. Stavba je vedno ista. Rodila sem se tam in v njej živela do poroke. Sedaj je hiša last mojega sina. Sama živim v isti ulici dobrih sto metrov višje.

Zanimivo je, da sem zadnja, ki nosim priimek Abram v naši rodbini. Izmed desetih otrok je med moškimi imel potomce le moj oče, moja sestra Lauro in mene. Značilno za našo zgodovino in razmere v Trstu pa je tudi to, da se je večji del sorodstva asimiliralo.

Kako ste sami v mladosti doživljali doraščanje v središču mesta, ki do Slovencev nikoli ni gojilo prijaznih

obisk k maminim sorodnikom, ki so emigrirali v Maribor, in k prijateljem, ki so očeta sprejeli s slavalokom in zastavami. Ravno tako se spominjam, da je več let vsako jutro čakal očeta na vogalu pred hišo policist v civilu, ki ga je v kratki razdalji spremljal do odvetniške pisarne v ulici Torrebianca.

Vaš oče je bil eden izmed najbolj znanih slovenskih tržaških odvetnikov, bil je viden narodni delavec, saj je bil med drugim predsednik Ciril-Metodove družbe, ko je zgradila eno izmed najsodobnejših šol tedanjega časa pri Sv. Jakobu, bil je v gradbenem odboru Narodnega doma, odbornik

POGOVOR

Moja sestra je doštudirala klasično filologijo leta 1941 na katoliški univerzi v Milanu in takoj nato je začela poučevati na italijanskih šolah v Trstu. Istočasno je poučevala na neki zasebni šoli italijanskih redovnic v Trstu. To delo pa je takoj izgubila, ko so redovnice zvedele za njeno poučevanje na ilegalnem tečaju v gostilni Pri Bakotu na Kolonkovcu. Tam je slovenske otroke poučevala s pokojnim Stankom Skrinjarjem. Tečaj so hoteli šteti za svojega tako partizanski aktivisti kot domobranci, moja sestra pa je vedno poudarjala, da gre za samostojno krajevno pobudo. Tečaj se je začel po prizadevanju našega bratranca iz Rovt, ki je bil organiziran v OF.

Prvega maja 1945 so Trst osvobodili partizani in ostali v njem dobrih štirideset dni. Bili ste znani kot verna katoliška družina. Ali ste imeli zaradi tega z novimi oblastniki kakšne težave?

Ko so Trst osvobodili partizani, nismo imeli nobene težave. Spominjam se,

da nam je aktivistka že dva dneva prej prinesla jugoslovanske zastave z rdečo zvezdo in titovke. Čeprav nismo bili za komunizem, smo partizane pozdravili kot osvoboditelje. S prvimi partizani, ki so se spuščali v mesto po ulici Marconi malo pred 9. uro zjutraj in so vpraševali, kje je sodišče, smo se objemali. No, zaradi zastav, ki smo jih izobesili, pa so nam sosedji, ko je minilo znanih 40 dni, odvzeli pozdrav. A v tistih dneh je marsikdo izmed njih govoril tudi slovensko...

Naj še povem o vernosti naše družine! Oče je bil sicer vsako nedeljo pri maši in je bil med njegovimi najboljšimi prijatelji duhovnik Matija Škabar, vendar je bil tipičen tržaški liberalni narodnjak. Aktivni v verskih organizacijah sva s sestro postali v dijaških letih.

Prve korake za obnovo slovenskih šol v Trstu je tedaj prevzel že partizanski Prosvetni urad. Ali so k tej pobudi povabili morda tudi vaju s sestro in vašega očeta?

Tržaški odvetnik dr. Josip Abram in njegova soproga Milica Cerkvenič, Nedina oče in mati, fotografirana leta 1918.

Poleti 1945 so sestro in mene iz Prosvetnega urada PNOO, ki je imel takrat sedež v sedanji palači deželne uprave v ulici Carducci 6, povabili na tečaj za bodoče slovenske šolnike. Tečaj je bil v Slavini in je trajal dva meseca, julija in avgusta. Bilo nas je okoli 20. Ostali udeleženci so bili že profesorji, vendar brez slovenske izobrazbe. Učili so nas dobri pedagogi, seveda je bil zraven tudi nekakšen politični komisar. Peljali so nas tudi v Ljubljano. Ko so pozneje prevzeli šolstvo zavezniki, je Zorko Jelinčič vse udeležence tečaja povabil na ločene pogovore v ulico Carducci. Ponudil nam je možnost, da bi šli poučevati v cono B. Več kolegov je to sprejelo, sestra in jaz pa ne.

Tečaj za slovenske šolnike, ki niso opravili slovenskih šol ali učiteljska, sem obiskovala tudi naslednje leto. Kakšna dva meseca poleti 1946 smo udeleženci - neka-

Sliki na levi:
Stavba prve slovenske
gimnazije v Trstu
na obrežju -
druga z desne.

teri niso poznali skoraj nobene slovenske besede - vsak dan vsako dopoldne obiskovali tečaje pedagogike, slovenske slovnice in slovenske literature, ki so jih vodili profesorji Zavrtanik, Jevnikar in Beličič. Na koncu smo opravili učiteljski izpit.

Po umiku jugoslovanske uprave iz Trsta so začeli ustanavljati in obnavljati slovenske šole Anglo-Američani. Ali se morda spominjate samega začetka teh prizadevanj zavezniških oblasti? Kako sta se s sestro vključili vanje?

Takrat sem obiskovala drugi letnik prava na tržaški univerzi in sem ravno diplomirala iz klavirja na konservatoriju. Nikoli prej nisem mislila, da bom kdaj poučevala na šoli. Sestra Laura pa je, ne vem, kako, jeseni 1945 sodelovala pri vpisovanju dijakov v slovenske šole. Enkrat oktobra mi je rekla, da nimajo profesorja za glasbo na nižji srednji šoli. "Ti imaš kvalifikacije, zato sprejmi to mesto," mi je rekla. Imela sem pomisleke, ker me profesorsko delo ni navduševalo in ker sploh nisem poznala slovenske glasbe, vendar je sestra vztrajala, naj vsaj začasno sprejemem ponudbo. Tako se je začelo...

Bi nam lahko opisali vzdušje ob prvih srečanjih z bodočimi šolskimi kolegi? Zaradi bojkota jugoslovanskih oblasti pri zavezniških prizadevanjih za ustanovitev slovenskih šol je bilo med

prvimi šolniki tedaj na eni strani mnogo nekomunistično (ali celo protikomunistično) usmerjenih beguncev iz Slovenije, po drugi pa več takih, ki niso pripadali ne eni ne drugi skupini, saj so prihajali iz italijanskih šol. Kako ste usklajevali v tako nenavadnih okoliščinah svoje začetno šolsko življenje?

Ali se morda spominjate prvega dne, ko ste stopili kot profesorica v slovensko šolo? kakšni občutki so vas navdajali?

Točno se spominjam prvega dne, ko sem stopila kot profesorica v slovensko šolo v ulici Lazzaretto Vecchio. Pouk se je začel novembra. Na sporedu je bila seja za profesorje vseh takratnih slovenskih srednjih šol. Vodil jo je kapetan John Simoni, ob njem pa so bili profesorji Baraga, Geržinič, Perhanc in Penko. Če se prav spominjam, je Simoni povedal, da bo ravnatelj nižje srednje šole Penko, ravnatelj trgovske akademije Perhanc, ravnatelj realne gimnazije pa Geržinič. Na sredi sobe so sedeli redki Tržičani, desno od nas so sedeli večinoma bivši primorski emigranti, ki so jih napotile v Trst takratne slovenske oblasti, levo pa je bila skupina političnih beguncev iz Slovenije. Poznala sem morda pet kolegov, ki so bili prej na italijanskih šolah, večinoma pa se seveda nismo poznali in smo se radovedno ogledovali.

Moji občutki so bili čudoviti. Bila sem med samimi Slovenci, naj so bili ene ali druge stranke. Takoj sem se spoprijateljila z nekaterimi profesoricami iz Slovenije, na primer z Bezenškovo, Renkovo, Ruplovo, a tudi iz emigrantskih vrst, recimo s Šturmovo in Kobalovo. Že dober teden pozneje pa sem iz tega kroga spoznala svojega bodočega moža prof. Martina Jevnikarja, ki ga na prvi seji ni bilo, in v katerega sem se takoj zaljubila. Ko sem ga bolje spoznala, sem razumela, da bi bil takšen človek primeren zame in da bi z njim srečno živela. Imela sem prav.

Vaša sestra Laura je že od vsega začetka na liceju poučevala latinščino in italijanščino. Vas pa ohranjajo nekdanji dijaki v spominu zlasti kot profesorico petja. To je bil tedaj mnogo pomembnejši predmet, kot se tega zavedamo danes. Večina dijakov, ki je pred drugo svetovno vojno in med njo prisilno obiskovala potujočevalne italijanske šole, namreč skorajda ni poznala slovenskih pesmi (še slovenščine večinoma niso dobro poznali) in tu ste gotovo opravili veliko pionirsko delo. Ste se tedaj tega zavedali? Kako so dijaki pristopali k pevskim vajam?

Tudi jaz nisem poznala slovenskih pesmi. Prva težava je bila že začetna šolska maša. Bila je skupna za vse srednje šole. Prof. Geržinič mi je naročil, naj poskrbim

POGOVOR

za orgle in za petje. Orgel nisem nikoli prej igrala, vendar sem si pomagala s pomočjo kaplana Omerse. On mi je dal tudi note. Na koru so se zbrali številni cerkveni pevci in zadevo smo speljali.

Za nasvete glede samega pouka pa se sem se obrnila še na skladatelja Ivana Grbca. Šla sem tudi v Ljubljano in si nabavila več pesmaric. Dijaki so bili navdušeni in so se radi učili slovenskih pesmi. Naslednji dve leti sem poleg petja poučevala latinščino in italijanščino, nato samo literarne predmete, ker je petje sprejela druga kolegica, jaz pa sem v tem času končala pravo.

Gospa Abramova, dovolite nam osebno vprašanje: že vaš praded je bil v Komnu organist, vaš oče je že leta 1890 ustanovil in vodil tamburaški orkester pri Tržaškem Sokolu, vi sami ste študirali glasbo (umetniško nagnjenost družine Abram pa je dopolnila tudi vaša teta Ema, ki je bila priznana slikarka), ali ste se kot šolnica pozneje raje posvetili poučevanju drugih predmetov. Mar ni s tem slovenska šola v Trstu izgubila dragoceno glasbeno pedagoginjo? Ali nimate vtisa, da bi morala imeti danes, po šestih desetletjih naših šol, slovenska pesem še vedno posebno mesto v slovenskih šolah na obeh straneh meje? Mar ni ravno pesem tista vrednota, ki ob slovenskem jeziku najbolj povezuje naše ljudi povsod, kjer žive?

Slovenska pesem ima gotovo posebno mesto, vendar so bili moji nasledniki na šoli bolj nadarjeni kot jaz za poljudno glasbo, sama sem bolj ljubila in gojila klasično glasbo in klavir. Nisem se kesala za svoje odločitve. Čutila sem se bolj sposobno za poučevanje literarnih predmetov, tako da sem se po pravu vpisala še na filozofsko fakulteto. Vmes so bili tudi družinski razlogi. Oče je umrl in pisarno smo zaprli. Še prej sem si ustvarila družino in kot mati sem izbrala šolo, ne pa odvetniškega poklica. Moj mož ni imel državljanstva in treba je bilo čim prej priti do stalnega službenega mesta.

Prva generacija slovenskih šolnikov na Tržaškem po drugi svetovni vojni.

Seveda, življenje v vseh teh letih ni bilo samo pesem. Pa vendar: tkalo in splevalo je niti po svojih pravilih in tudi vam je prineslo življenjskega sopotnika iz vrst tistih, ki so zaradi svojega prepričanja po drugi svetovni vojni zapustili svojo domovino in si jo ustvarili drugje. Prof. Martin Jevnikar (pred kratkim je posthumno prejel pomembno državno odlikovanje Republike Slovenije) je s svojim pedagoškim delom globoko zaoral v zamejski šolski svet in v njem pustil neizbrisno sled. Ali tvegamo morda preveč, če rečemo, da slovenska šola ni bila v vseh teh letih le temeljna postavka v okviru prizadevanj za ohranitev našega življa na tleh, kjer živimo, ampak tudi šola sožitja in tolerance med različno mislečimi in prihajajočimi iz različnih okolij? Vi ste gotovo to pomembno fazo sožitja doživljali tudi v vaši družini. Kako bi kratko opisali prilagajanje vašega soproga na primorsko miselnost, ki se vendarle precej razlikuje od one v matični domovini?

Prej sem omenila prvo profesorsko sejo. Čeprav smo se med kolegi v glavnem dobro razumeli, je politika prinesla marsikatero delitev. Prof. Geržinič je lahko bil ravnatelj le malo časa, Penko je celo šolsko leto nosil titovko na glavi, bilo je več stavk, napisov po šoli, zavezniki so nekatere profesorje izločili in. Življenje ni bilo lahko. Ker sem bila zaročena z

beguncem, so nekaterim profesorjem namignili, da ne smejo več govoriti z mano. Po poroki sem naenkrat dobila odpoved na Glasbeni matici, za katero sem gojence poučevala ob domačem klavirju od jeseni 1945 dalje. Mnogi emigranti so odšli čez ocean. Časi so se spreminjali in med kolegi je z leti nastalo lepo vzdusje.

Moj mož se je hitro vživel v naše ljudi. Presrečen je bil, da je lahko učil slovenščino mlade, ki so hlastali po materinščini. Tudi po radiu je posredoval ljubezen do slovenščine in slovenske literature. Kot je nekdo napisal, je bil radio prva povojna leta prava ljudska univerza za naše ljudi.

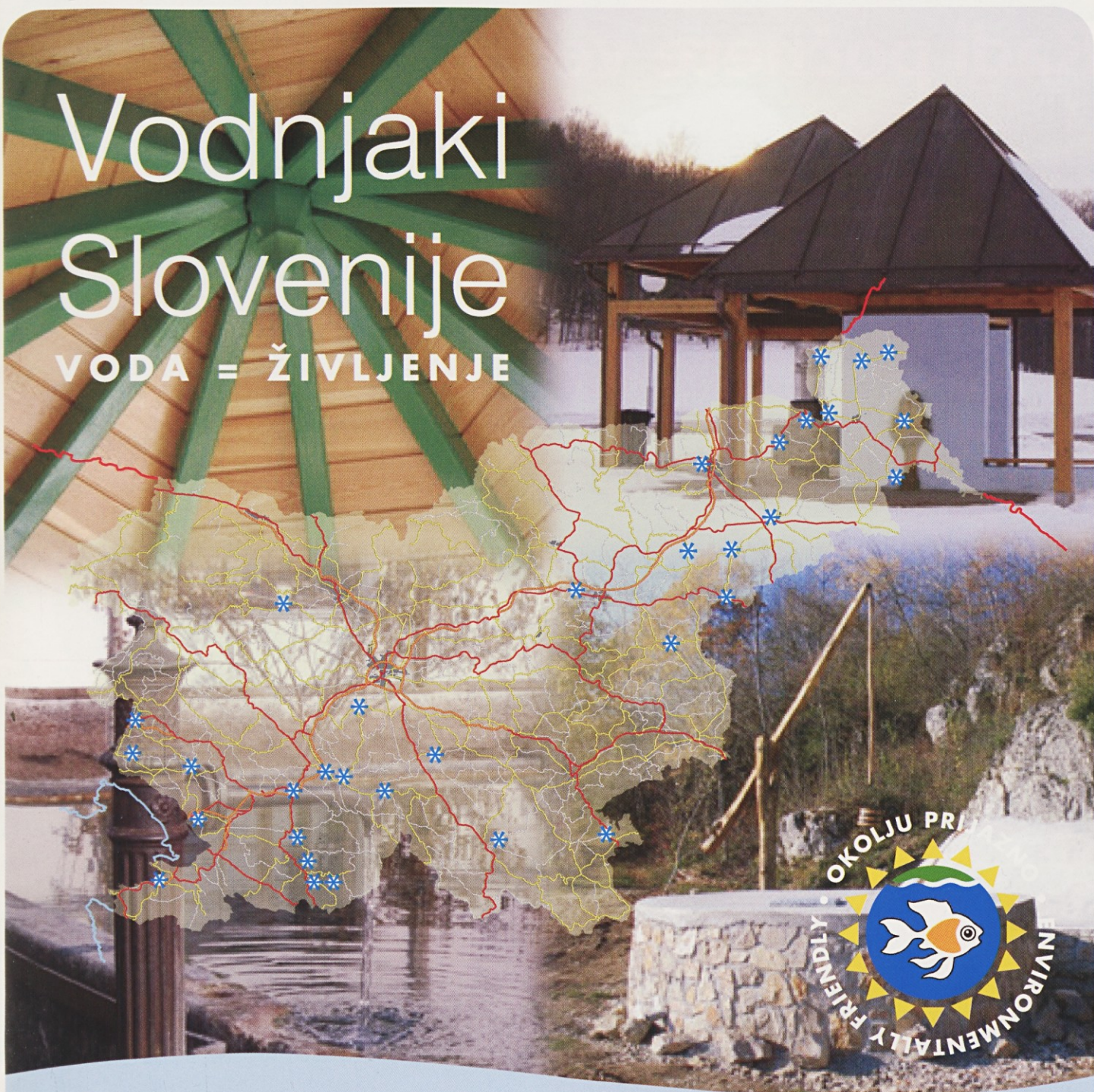
Ali lahko torej rečemo, da bi slovensko zamejstvo brez svojih šol nikakor ne bilo to, kar je danes, in da je bil njihov družbeni pomen za našo skupnost mnogo širši kot v drugih okoljih?

Brez slovenskih šol bi naše manjšine dejansko ne bilo več!

Kot eni redkih pričevalk naše šolske preteklosti vse od povojnih let dalje se vam, gospa Abramova, v imenu bralcev revije Kras za prijazen pogovor lepo zahvaljujemo!

Vodnjaki Slovenije

VODA = ŽIVLJENJE

VODA je naš razvojni in poslovni izziv.

Razumevanje okolja določa naše obnašanje in odločitve. Heliosov ekološki sklad za ohranjanje čistih slovenskih voda skupaj z Ministrstvom za okolje, prostor in energijo upravljamo že osem let, tradicija razvoja okolju prijaznih barv in premazov pa je še daljša.

Uspehi niso zanemarljivi: s pomočjo vseh, ki uporabljate okolju prijazne barve BORI, IDEAL, TESSAROL ali SPEKTRA, smo v tem času očistili 17 kraških jam in oživili 33 krajevnih vodnjakov po Sloveniji.

BORI

IDEAL

TESSAROL

SPEKTRA

www.helios.si

HELIOS

Radi počnete več stvari hkrati?

www.telekom.si

IMELDA OGILVY

Vasilij Žbogar, bronasti olimpijec, jadranje - laser, Atene 2004

Cene vseh paketov ISDN smo znižali za 15.000 SIT.
Paket ISDN je lahko vaš že za 10 x 990 SIT*!

MODRA ŠTEVILKA

• 080 80 00

Telekom
Slovenije

*Cene vključujejo DDV. Veljajo ob zamenjavi priključka klasične telefonije s priključkom ISDN in vezavi naročniškega razmerja za 24 mesecev. Možno je tudi plačilo na 10 obrokov brez obresti (za fizične osebe in s.p.). Vasilij Žbogar na fotografiji uporablja telefonske aparate Siemens.

Penzion paket

MOBITEL OPOZARJA:

PLANET JE MULTIMEDIJSKI PORTAL
Z BOGATIM NABOROM AKTUALNIH
INFORMACIJ IN ZANIMIVOSTI. NIKAKOR
GA NE GRE ISKATI NA ZVEZDNEM
NOČNEM NEBU. NANJ VSTOPITE
S PREPROSTIM PRITISKOM NA HITRO
TIPKO VAŠEGA NOVEGA MOBILNIKA.

Za vse, ki si končno lahko vzamete čas zase.

Ob sklenitvi/podalšanju naročniškega razmerja Penzion paket za 12 mesecev lahko upokojenci kupite mobilnik **Samsung SGH C200** za **8.900 SIT** ali **Mobi-click GSM telefon** za samo **1.000 SIT**, prejeli pa boste še praktičen **termo kozarec**.

- **Samsung SGH C200** odlikuje izpis velikih števil na zaslonu in direkten dostop do multimedijskega portala Planet.
- **Mobi-click** je mobilnik, ki bo navdušil tudi tehnološko povsem nespretni in vse, ki kliče le tri različne številke.

P

Samsung SGH C200

8.900 SIT*

- izpis velikih števil na zaslonu
- GPRS
- MMS
- barvni grafični zaslon
- polifonično zvonjenje
- koledar
- nalaganje Java aplikacij

Mobi-click 1.000 SIT*

+ termo kozarec

Novi naročniki lahko naročite brezplačne osebne vizitke. Vsi naročniki Penzion paketa pa se lahko naročite na brezplačno dnevno SMS vremensko napoved. Brezplačni bodo tudi klici, ki jih boste opravili s svojega mobilnika na telefonsko številko Posvetovalnice za srce in ožilje: 031 334 334.

Ste upokojeni in še vedno Mobiuporabniki? Priporočamo, da sklenete naročniško razmerje Penzion paket. Mesečna naročnina za Penzion paket je med najnižjimi, bistveno nižje pa so tudi cene pogovorov. Zato boste z brezplačnim preходом na naročniško razmerje prihranili vsak mesec. Ob prehodu na naročniško razmerje boste seveda obdržali svojo dosedanjo številko.

Vse lahko uredite v najbližjem Mobitelovem centru ali pri pooblaščenih prodajalcih po vsej Sloveniji. **Prinesite le osebni dokument, davčno številko in zadnji pokojninski odrezek.**

Informacije na brezplačnih številkah:
naročniki Mobitel GSM / UMTS: 031/041/051 700 700,
Mobiuporabniki: 031/041/051 121, ostali: 080 70 70.

ŽIVLJENJE NISO LE BESEDE

WWW.MOBITEL.SI

*Pogoj: sklenitev/podalšanje naročniškega razmerja Mobitel GSM/UMTS za 12 mesecev. Velja za vse, ki nimate veljavnih aneksov, podpisanih pred 5. 2. 2005, oziroma nimate veljavnega aneksa GSM št. 8/2005. Ceni vključujeta DDV. Akcija traja do odprodaje zalog in velja za naročnike Penzion paketa. Od 5. 2. 2005 ima lahko naročnik omrežja Mobitel GSM/UMTS hkrati veljaven en aneks GSM št. 8/2005 za nakup GSM aparata in en aneks UMTS št. 14/2005 za nakup UMTS aparata. Do nakupa novega aparata in podpisa novega aneksa je upravičen šele po poteku veljavnosti ustreznega od navedenih aneksov. Naročnik, ki ima še veljavne anekse, podpisane pred 5. 2. 2005, je pred iztekom le-teh upravičen le do nakupa UMTS aparata z enim veljavnim aneksom UMTS št. 14/2005.

Moč sodelov

D

73779/2005

KRAS

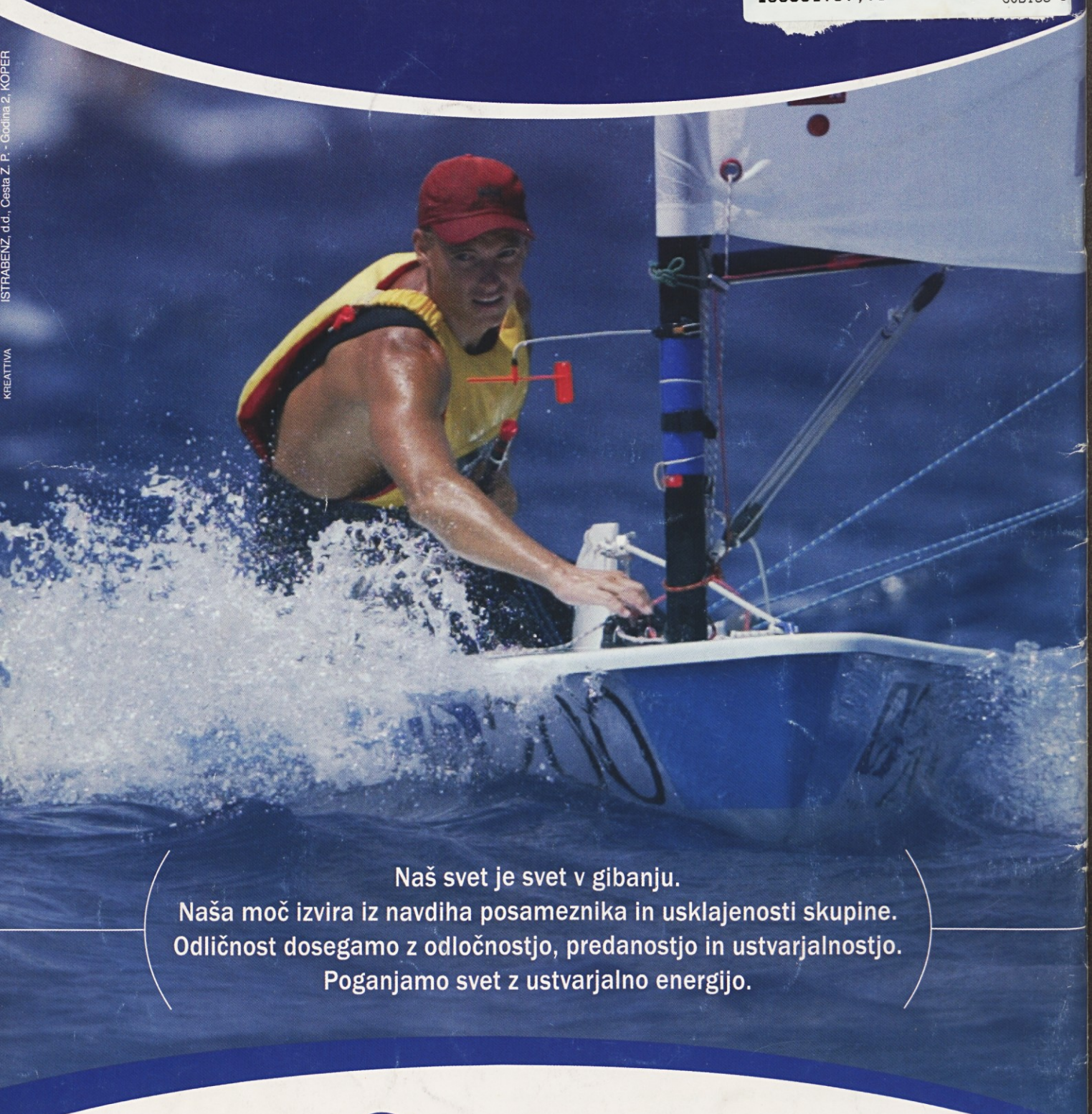

100501737,70

COBISS

SIK KOPER - BIB CAPPODISTRIATO

ISTRABENZ, d.d., Cesta Z. P. - Godina 2, KOPER
KREATIVA

Naš svet je svet v gibanju.

Naša moč izvira iz navdiha posameznika in usklajenosti skupine.

Odličnost dosegamo z odločnostjo, predanostjo in ustvarjalnostjo.

Poganjamo svet z ustvarjalno energijo.

ISTRABENZ

Moč sodelovanja